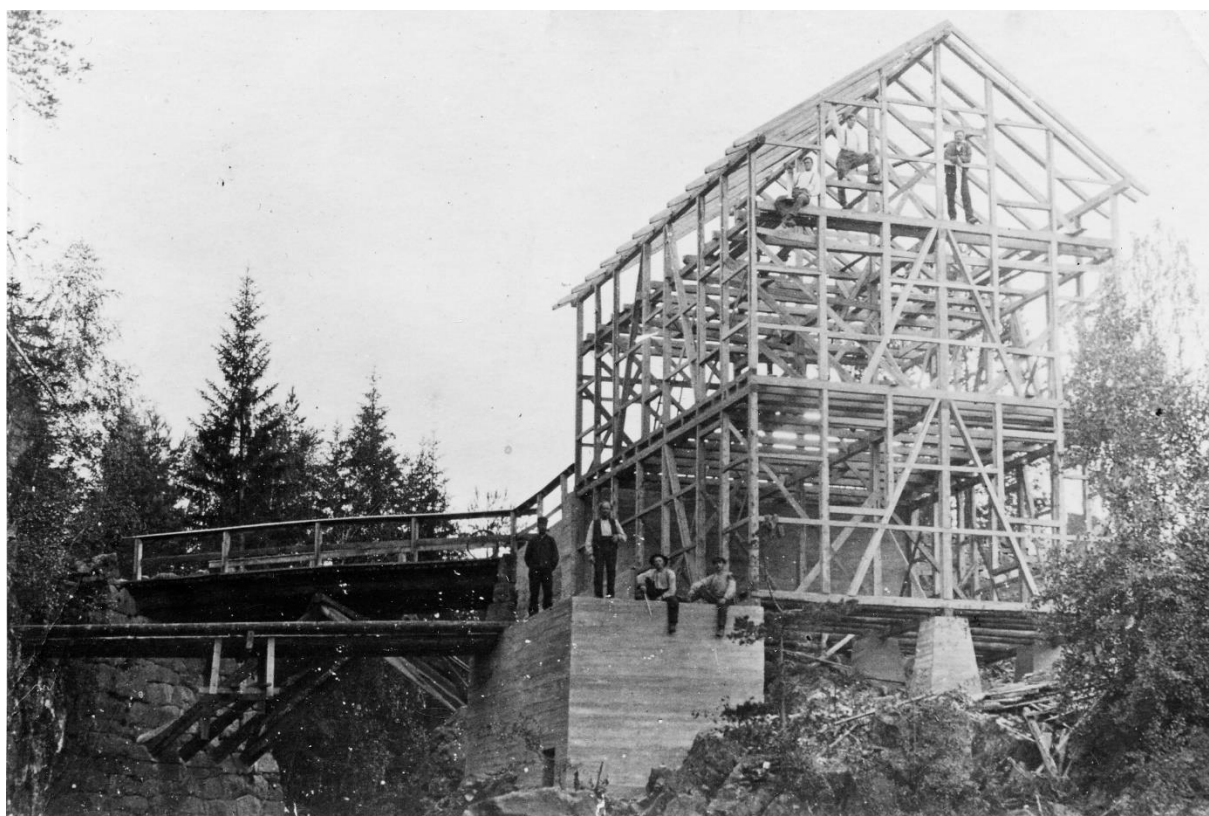

Kulturminneplan for Drangedal kommune 2023-2030

Innhold

Forord	4
1.Sammendrag	4
2.Innledning.....	5
Resultater gjennom samarbeid	6
Visjon og mål	7
Plantype: Temaplan.....	7
2.4. Avgrensinger.....	7
Tid	7
3. Rammer for planarbeidet	8
3.1. Aktører og lovverk	8
3.1.1. Aktører.....	8
3.1.2. Legale virkemidler: plan- og bygningsloven og kulturminneloven.....	9
Kulturminneloven	10
Plan og bygningsloven	10
Nasjonal forventninger til regional og kommunal planlegging:	10
3.3.Planer og retningslinjer	10
3.3.1. Forhold til andre planer	10
3.3.2. FNs bærekraftsmål og nasjonale forventninger til bygningsvern.....	12
4. Kort oversikt over Drangedals historie	13
5. Registreringer og oppslagsverk over kulturminner i Drangedal kommune	17
5.1. Kulturminner freda iht Kulturminneloven.....	17
5.2. SEFRAK-registeret.....	18
5.3. Askeladden	18
5.4. Kulturminnesøk	19
6. Verdifulle kulturminner og kulturmiljøer i Drangedal- prioritert liste	20
Verdisetting og verdivekting av kulturminner.....	20
6.1. Handelssentrum - Det gamle sentrum, nedre Prestestranda	21
<i>Det gamle sentrum- et sammenhengende bevaringsområde.....</i>	26
6.2. Klokkegården, Stemmen – Strandgata 47, Gnr/bnr/fnr: 31/1/140	27
6.3.Tørdal Mølle Gbnr 45/26- bygningen, og som del av et større kulturmiljø	29
6.4. Fineid Bruk.....	35
6.5. Kulturminner knytta til skogbruk og småindustri.....	36
6.5.1.Åslandsdammen	37
6.5.2. Høymyr pukkverk	37
6.5.3. Verheim (Værem) Gbnr 9/1, 10/1. Værem/Verem/Værheim.	38

6.5.4. Høydalen Gbnr 8/1	39
6.6. Kulturminner knytta til samferdsel	43
6.6.1. Bruer	43
6.6.2. Gamle ferdselsveier	43
6.6.3. Gamle overnattingsplasser- fra skysstasjon til hotell.....	44
6.6.2.1. Funnemark Hotell i Kjeåsen, Drangedals første kommunesentrum Kjeåsen 7 og Kjeåsen 9, Gbnr 12/2/4 og 12/2/5	44
6.6.4. Kulturminner knytta til jernbane - Kragerøbanen og Sørlandsbanen gjennom Drangedal	45
6.6.4.1. Drangedal stasjon, Gbnr 32/45, Strandgata 16	46
6.6.4.2. Neslandsvatn stasjon Gbnr 24/42, Stasjonsveien 54	48
6.6.4.3 .Banen - den gamle Kragerøbanen - et kulturmiljø som viser samferdsel og industrihistorie	50
6.7. Kulturminner knytta til tro og livssyn	57
6.7.1. Helsokn	57
6.7.2. Drangedal kirke og kirkemiljø- Gnr 32.....	58
6.7.3. Tørdal kyrkje – Gnr 48 bnr 1	61
6.7.4. Kroken kirke Gnr.20 bnr. 60	63
6.8. Krigsminner	64
6.8.1. Flyvraket i Svarttjenndalen.....	65
6.8.2. Måvann.....	65
6.8.3. Sønderåbrua	66
6.9. Lag og foreningsaktivitet- kultur, idrett og fritid.....	66
6.10. Arkiv, bibliotek og museum.....	67
6.10.1. Drangedal Historielag	67
6.10.2. Bibliotek.....	68
6.10.3. Drangedal bygdetun	68
6.11. Minnesmerker	69
6.11.1. Gråtopplassen på Vrålstad	69
6.11.2. Bautaen ved Drangedal kirke	69
6.11.3. Bautaen ved Tørdal kjørke	70
6.12 Oversiktskart kulturmiljø Drangedal kommune	70
7. Tilskuddsordninger innen kulturminnefeltet	70
8. Kildeliste	71
8.1. Litteraturliste:.....	71
8.2. Digitale kilder.....	73
9. Handlingsplan	73

Forord

Kulturminner er spor etter menneskers liv og virke og kan være alt fra et historisk bygningsmiljø til et arkeologisk funnsted. Å videreføre kulturarven er en investering for framtida og kan brukes som grunnlag for næringsutvikling, kunnskap og opplevelse i lokalsamfunnene og bidra til å skape attraktive byer og bygder.

Gjennom arbeidet med å lage en kulturminneplan får kommunen satt temaet på den politiske dagsorden og aktualisert kulturarvens rolle i samfunnsutviklinga.

En kulturminneplan gir kommunen kunnskap om lokalhistoria og prioriterer kulturminnene som en vil ta vare på for framtida.

Dette er Drangedal kommunes første kulturminneplan. Handlingsplanen viser tydelig at arbeidet med kulturminner i Drangedal ikke er avslutta med en slik plan, men at denne danner grunnlaget for videre kulturminnearbeid.

Arbeidet med planen viser også med tydelighet at vern gjennom bærekraftig bruk er den beste metoden for å bevare kulturminner for ettertida.

Og sist men ikke minst, så viser alle innspillene som har kommet til planen at Drangedal er særdeles rikt på et stort mangfold av kulturmiljøer og kulturminner. La oss jobbe sammen for å formidle Drangedals historie gjennom alle disse kulturminnene, til glede for både tilreisende og fastboende.

Kommunestyret vedtok Kulturminneplanen for Drangedal kommune i sitt møte 07.09.2023.

1.Sammendrag

Arbeidet med Drangedals første kommunale kulturminneplan kom i gang i januar 2022. Det er Kulturavdelingen ved kultursjef Hilde Fiskum som har vært prosjektansvarlig. Anne Kjendsheim har vært prosjektleder i 20 % stilling. Prosjektperioden var ut året 2022. Kontaktperson for Kulturminneplaner i kommunene hos Kulturarv-avdelingen i Vestfold og Telemark fylkeskommune har bistått og veileda i arbeidet med planen.

Den overordna visjonen for kulturminneforvaltninga i Drangedal er vern gjennom bruk og videreføring av kulturarv og tradisjoner gjennom formidling og praksis.

Målet er at planen skal bli et verktøy som letter arbeidet med kulturvern både i kommunal, frivillig og privat sektor. Strategi for å oppnå resultater i kulturminneforvaltninga er samarbeid og kommunikasjon på tvers av sektorer, og samarbeid mellom det offentlige, private og det frivillige.

I planens innledning blir det redegjort for plantype og avgrensninger. I kapittel 3 blir rammene for planarbeidet gjennomgått; administrative ressurser, aktører, legale virkemidler, planer og retningslinjer.

Kapittel 4 gir en kort oversikt over Drangedals historie. I litteraturlista finner en kildehenvisninger for videre utfyllende lesing.

I Kapittel 5 blir det redegjort for tidligere registreringer og oppslagsverk over kulturminner i Drangedal.

Hovedkapitler er kapittel 6. Her finner en verdivurderinger av et utvalg prioriterte kulturminner og kulturmiljøer i Drangedals første kulturminneplan. Det er viktig å huske på at planen skal evalueres og revideres hvert tredje år, verdivurderinger av flere kulturminner kan da bli gjort.

Med knappe ressurser og tid ble det i samråd med Kulturarv-avdelingen i fylkeskommunen bestemt at det for noen temaer heller ble laga mindre kapitler med en overordna oversikt over denne typen kulturminner, i stedet for å verdivurdere hver enkelt av disse kulturminnene. Enkeltstående verdivurderinger av kulturminner – og miljøer kan gjøres ved neste revidering.

Kapittel 7 gir en kort redegjørelse for hvor en kan finne oversikt over tilskuddsordninger og hvilke aktører som kan gi råd og veiledning om dette.

Kapittel 8 er kildeliste. Noen kilder, som f.eks. aviser lest digitalt på Nasjonalbibliotekets nettbibliotek blir det henvist til i fotnoter underveis i dokumentet.

Siste kapittel, kapittel 9, er Handlingsplan med konkretiserte tiltak og løsninger for å oppnå målsettingene. Denne rulleres årlig.

2. Innledning

Kommunene er viktige som forvaltere av kulturminner og kulturmiljø. For å være best mulig rusta til forvaltningsoppgavene, er en kulturminneplan et godt verktøy.

En kulturminneplan er kommunens oversikt over viktige kulturminner og kulturmiljø i kommunen og inneholder en plan for forvaltninga av disse.

Kommunene definerer sjøl hvilke kulturminner som er verneverdige og som skal inngå i kulturminneplanen.

Viktige punkt i en kulturminneplan:

- Skildring av og kart over viktige kulturminnene i kommunen
- Forslag til forvaltning og skjøtsel av disse kulturminnene
- Hvordan kulturminnene skal integreres i øvrig kommunal planlegging og virksomhet
- Handlingsdel med tiltak for gjennomføring av planen sine målsettinger

Formålet med planarbeidet og hva som skal utredes

Alle kulturminner forvaltes lokalt og tas vare på av eiere og brukere gjennom vedlikehold og skjøtsel. God forvaltning krever kunnskap både om kulturminnene og lokalhistorien og om hva som skal til for å ta vare på disse verdiene. Kommunen er svært viktig som forvalter av kulturminner og kulturmiljøer, ikke minst i den daglige virksomheten innenfor mange sektorer.

En Kulturminneplan skal ivareta lokalmiljøenes og kommunens interesser, så vel som regionale og nasjonale interesser og mål knyttet til forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer. Derfor er det viktig at hensynet til kulturminnene blir gjennomført på alle plan i forvaltningen.

Det er et nasjonalt mål at alle kommuner skal ha en Kulturminneplan. Regjeringen forventer at kommunene registrerer og verdisetter kulturminner og kulturmiljøer som har lokal verdi, og

innarbeider disse i planer etter plan- og bygningsloven. En kulturminneplan skal være et redskap for å utføre dette arbeidet.

Kommunene har en svært viktig rolle som forvalter av kulturminner og kulturmiljø. Kommunene har ansvar for alle saker etter plan- og bygningsloven og det er gjennom denne loven man kan sørge for bevaring av kulturminner og kulturmiljø. Det er kun kommunen som, gjennom plan- og bygningsloven, kan sikre juridisk bindende vern av ikke-fredete kulturminner, som er det store flertallet av verneverdige kulturminner.

En kulturminneplan vil sette kulturminner og kulturmiljø på dagsorden og innarbeide dette i en større del av kommunens virksomhet.

Resultater gjennom samarbeid

Kommunen kan ikke nå alle mål for forvaltning av kulturminner alene. De fleste kulturminner og kulturmiljø er i privat eie. Kommunens beste bidrag er kanskje derfor å legge til rette. Kommunen skal derfor gjennom tiltakene i Kulturminneplanen også være en aktiv aktør og støttespiller for frivillige lag og foreninger, grunneiere, næringsliv, utbyggere og investorer som ønsker å utvikle areal med kulturminne- og miljø.

Kommunene definerer sjøl hvilke kulturminner som er verneverdige og som skal inngå i kulturminneplanen. Det er ingen kommuner som har fullstendig oversikt over og har gjort verdivurderinger av alle kulturminnene.

En må derfor ta utgangspunkt i den kunnskapen en har på et gitt tidspunkt, og beskrive i handlingsdelen et videre opplegg for de kulturminnetypene eller områdene som er mangelfullt registrert.

Målet med en kulturminneplan er å få en overordna oversikt over kulturminner og kulturmiljøer i kommunen. De viktigste kulturminnene registreres i kart. Det utarbeides forslag til forvaltning/skjøtsel av kulturminnene, inkludert retningslinjer og en plan for hvordan hensynet til disse kulturminnene skal integreres i øvrig kommunal planlegging og virksomhet.

Men målet med kulturminneplanen vil også være videre, og inkludere for eksempel formidling til kommunens innbyggere, og en plan for hvordan gjøre kulturminnene lettere å bruke for å skape gode turopplevelser og reiselivsopplevelser.

I Planstrategi Drangedal kommune 2020-24 ble det vedtatt at det skal utarbeides en Kulturminneplan for Drangedal kommune. Det ble videre søkt 100 000 kr i midler fra Riksantikvarens tilskuddsordning for Kulturminneplaner (KIK-midler) som forvaltes av Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Målsettinga med Riksantikvarens KIK (Kulturminner i kommunen)-midler er å styrke kulturminnekompetansen i kommunene. Dette skal gjøres ved å utarbeide kulturminneplaner som vedtas politisk i kommunene. Drangedal kommune fikk høsten 2021 tilsagn om KIK-midler. Arbeidet med Kulturminneplan kom i gang i januar 2022. Det ble våren 2022 søkt om og innvilga ytterligere 40 000 kr til planarbeidet.

I perioden 10. mars til 10. april ble det invitert til å gi innspill til temaplanen vedrørende viktige temaer, kulturminner og kulturmiljøer som bør inngå i planen. Innspill ble gitt på folkemøter og gjennom direkte innspill fra private og lag og foreninger. Kulturkontorets register over frivillige lag og

foreninger i Drangedal ble brukt for å sende invitasjon til å gi innspill, i tillegg til å annonsere innspillsperioden i lokalavisa og på kommunens hjemmeside og Facebook-side.

Visjon og mål

Visjonen for kulturminner og kulturmiljøer i Drangedal er vern gjennom bruk og videreføring av kulturarv og tradisjoner gjennom formidling og praksis.

Målet er at planen skal bli et verktøy som letter arbeidet med kulturvern både i kommunal, frivillig og privat sektor. Planen må jevnlig revideres og oppdateres for å være et levende dokument og arbeidsverktøy. Strategi for å oppnå resultater i kulturminneforvaltninga er samarbeid og kommunikasjon på tvers av sektorer, og samarbeid mellom det offentlige, private og det frivillige. Handlingsplanen viser tiltak for å oppfylle visjon og mål.

Plantype: Temaplan

Det er valgt å utarbeide kulturminneplan for Drangedal kommune som en temaplan, noe som innebærer at planen ikke er juridisk bindende og ikke trenger å følge Plan- og bygningslovens regler om planprogram, offentlig ettersyn o.l. Planen skal likevel være en del av vurderingsgrunnlaget ved behandling av offentlig og privat reguleringsarbeid og ved behandling av byggesaker. Planen skal tas med i vurderinger av bestemmelser og hensynsoner i kommuneplanens arealdel.

Planen inneholder en handlingsplan med tiltak og løsninger for å oppnå målsettingene. Denne rulleres årlig.

Planen skal ha en levetid på 8 år (2023-2030), men for at planen skal være levende verktøy bør den evalueres, oppdateres og revideres hvert 3. år.

2.4. Avgrensinger

Planen er ikke tenkt som en uttømmende og statisk oversikt over viktige kulturminner og kulturmiljøer, men er ment til å rette fokuset på et utvalg av de viktigste kulturminnene i området planen dekker.

Kulturminner og kulturmiljøer som ikke er nevnt i planen er ikke nødvendigvis uten kulturhistorisk verdi, men er et resultat av nødvendige prioriteringer innenfor rammene for planarbeidet. Det er viktig å påpeke at planen baserer seg på eksisterende registreringer av kulturminner. Disse registreringene er ikke nødvendigvis komplette. Der kulturminner og kulturmiljøer er vernet eller fredet, er dette nevnt i planen. For kulturminner og miljøer i denne planen som ikke har et juridisk vern, er det ønskelig at disse blir ivaretatt i fremtidig forvaltning.

Innspill som ble gitt til planen i innspillsperioden våren 2022 omfatter også tiltak som går ut over kommunens ansvarsområde, som å vurdere vedtaksfreding av stående bygg eldre enn 1650 eller andre kulturminner med hjemmel i Kulturminneloven. Dette er fylkeskommunens arbeid og ansvar. Slike innspill blir likevel gjort synlige i planen, og kommunen kan seinere ta initiativ til å bringe disse innspillene videre til fylkeskommunen.

Tid

Planen tar i hovedsak for seg nyere tids kulturminner. Med nyere tids kulturminner menes alle kulturminner som er yngre enn år 1537. Eldre tids kulturminner, som alle faste kulturminner fra før 1537 og stående bygninger eldre enn 1650, er automatisk freda i henhold til kulturminneloven §4.

Nyere tids kulturminner har som regel ikke noe juridisk vern med mindre de har blitt gitt det eksplisitt gjennom vedtaksfredning eller forskriftsfredning etter Kulturminneloven eller vedtak gjennom Plan- og bygningsloven. Som en konsekvens av dette forsvinner mange viktige nyere tids

kulturminner hvert år. Kommunene har en viktig rolle som forvalter av lokale kulturminner. Ofte er det kommunene selv som må avgjøre hva som er verneverdige lokale kulturminner og gi de et formelt vern.

Hva vi oppfatter som verneverdig endrer seg i takt med samfunnet. Avhengig av situasjon, tid og perspektiv vil verdien av kulturminner og kulturmiljøer endre seg. Kulturminneplanen er derfor ment som et aktivt planverktøy for de viktigste kulturminnene og kulturmiljøene i kommunen i dag.

3. Rammer for planarbeidet

Planarbeidet utføres av Drangedal kommune ved kulturkontoret. Kultursjef Hilde Fiskum er prosjektansvarlig. Prosjektarbeidet utføres av prosjektleder Anne Kjendsheim. Det er satt av 0,20 årsverk i 2022 til prosjektarbeidet.

Fylkeskommunen – Kulturarv Vestfold og Telemark – bidrar med råd og veiledning underveis i planarbeidet. Kulturarv har også utarbeidet kartene som er brukt i kulturminneplanen, i samarbeid med prosjektleder. Kontaktperson i Kulturarv har til september 2022 vært Siv Abrahamsen. Fra oktober 2022 har kontaktperson for kulturminneplan hos Kulturarv vært Brynhildur Bardurson.

Prosjektansvarlig og prosjektleder har hatt jevnlige oppdateringsmøter gjennom hele 2022. Fylkets kulturarv-avdeling gjennomfører vanligvis samlinger for de kommunene som arbeider med kulturminneplan, men dette var ikke mulig å gjennomføre i 2022. Veiledning fra Kulturarv har derfor vært mindre enn i «vanlige år», og har foregått pr epost og telefon fram til oktober 2022. Fra oktober er det blitt gjennomført 5 møter med kontaktperson fra Kulturarv, 1 fysisk- og 4 TEAMS-møter.

Referansegruppe er Hovedutvalg for oppvekst, mangfold og kultur. Hovedutvalget fikk 19. mai 2022 en orientering om planarbeidet ved prosjektleder Anne Kjendsheim.

Det var et mål å sette ned en arbeidsgruppe med representanter fra plan- og byggesaksavdelingene i Drangedal kommune. Plan og byggesaksavdelingene har i 2022 vært hardt presset med stor arbeidsmengde og det har vært vanskelig å få satt ned en formell arbeidsgruppe/ressursgruppe. Høsten 2022 ble det oppnevnt en kontaktperson fra plan/byggesaksavdeling, og det har siden vært gjennomført ett møte i tillegg til noe epost- og telefonkorrespondanse.

3.1. Aktører og lovverk

Innenfor arbeidet med kulturminneforvaltningen finnes det flere ulike aktører og virkemidler. De mest relevante omtales kort her.

3.1.1. Aktører

Klima- og miljødepartementet

Departementet er den øverste instansen innen kulturminneforvaltning og er ansvarlig for å utarbeide lover og regler for kulturminneforvaltningen. Departementet er klageinstans for enkeltvedtak fattet av Riksantikvaren.

Riksantikvaren

Riksantikvaren er et direktorat under Klima- og miljødepartementet og har ansvar for gjennomføring av regjeringens kulturminnepolitikk. Direktoratet har myndighet til å frede bygninger og områder og skal se til at statens kulturminnepolitikk blir fulgt opp. Riksantikvaren er klageinstans for enkeltvedtak gjort av fylkeskommunen.

Fylkeskommunen

Fylkeskommunen har myndighet over automatisk fredete kulturminner i fylket. Siden 2020 har de overtatt forvaltningsansvaret for de fleste statlig eide bygninger og anlegg som er fredet. Med forvaltningsansvaret for fredete kulturminner følger også myndigheten til å gi dispensasjon fra kulturminneloven. Fylket har innsigelsesrett i plansaker som berører nasjonale og regionale verneverdier.

Fylkeskommunen skal medvirke i kommunale planprosesser slik at kulturminneverdier blir ivaretatt på en god måte i plan- og byggesaker. Ved arealplansaker hvor det er mistanke om funn av automatisk fredete kulturminner er det fylkeskommunen som utfører arkeologiske registreringer på oppdrag fra tiltakshaver. Ved saker som berører fredete kulturminner, tiltak på naboeiendom til fredete kulturminner eller store saker som visuelt berører dem, skal fylkeskommunen gi anledning til å uttale seg om saken.

Kommunen

Kommunen har ansvar for å ivareta lokale kulturminneverdier i arealplaner og byggesaker. Plan- og bygningsloven er kommunens fremste verktøy i dette arbeidet og gir kommunen anledning til å verne kulturminner. Kommunene har også ansvar for at saker er behandlet riktig etter kulturminneloven før de fatter vedtak etter plan- og bygningsloven.

Drangedal bygdetun

Drangedal bygdetun er drevet av en privat frivillig, Drangedal bygdetunlag. Drangedal bygdetun får kommunalt tilskudd til drift og lønn til daglig leder med stillingsstørrelse 50 %. Drangedal bygdetun er drevet utenfor de nasjonale museumsnettverka, men er med i det uavhengige museumsnettverket Soga som ble formelt stifta høsten 2022. Nettverket Soga skal samarbeide om tjenester innen museumsforvaltning og -formidling. Bø museum og Evja bygdetun er andre sentrale medlemmer i nettverket.

Frivillige lag og foreninger

I Drangedal kommune er det flere frivillige organisasjoner som er med på å synliggjøre og fremme kulturarven, med Drangedal Historielag som den mest sentrale gjennom mange år. Deres engasjement og kunnskap er avgjørende for formidling, kunnskapsheving og lokal forankring av kulturminnevernet. Blant oppgavene de frivillige utfører er kulturminneregistrering, publisering av lokalhistorie, skilting, restaurering og skjøtsel av kulturlandskap. Interesseorganisasjonene gir også nyttige innspill i plansaker.

Private eieres ansvar og rolle

Huseiere og grunneiere har ansvar for å ta vare på verneverdige og fredete bygninger og andre kulturminner, og for å informere seg om og respektere eventuelle fredningsvedtak. Grunneiere som oppdager kulturminner eller har grunn til å tro at en bygning eller et kulturminne er automatisk fredet, må informere vernemyndighet og avstå fra å skade kulturminnet. Kommunen kan hjelpe hus- og grunneiere med gode råd, hjelp til søknadsskriving og faglige uttalelser, og bør gjøre sitt beste for å nå frem til de som trenger hjelp med kulturminnevern.

3.1.2. Legale virkemidler: plan- og bygningsloven og kulturminneloven

Følgende er et utvalg av lover og styringsdokumenter som gjelder for kulturminner:

Lov 1978-06-09 nr 50: Lov om kulturminner (kulturminneloven)

Lov 2007-06-29 nr 89: Lov om offentlige styresmakters ansvar for kulturverksemd (kulturlova)

Lov 2008-06-27 nr 71: Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven)

Riksantikvarens nettside www.riksantikvaren.no inneholder mye informasjon, veiledere og lenker i seksjonen «veiledning».

Kulturminneloven

Eldre tids kulturminner, som alle faste kulturminner fra før 1537 og stående bygninger som er dokumentert eldre enn 1650, er automatisk freda i henhold til Kulturminnelovens §4¹. Yngre bygninger og kulturminner kan vedtaksfredes iht Kulturminneloven.

Plan og bygningsloven

Plan og bygningslovens § 3-1 oppgaver og hensyn i planlegging etter loven

b) «sikre jordressursene, kvaliteter i landskapet og vern av verdifulle landskap og kulturmiljøer».

Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging²:

Fylkeskommunene og kommunene skal identifisere viktige verdier av naturmangfold og landskap, friluftsliv, kulturminner og kulturmiljø, og ivaretar disse i regionale og kommunale planer.

Det er blant annet en forventning om at kommunene skal registrere verneverdige kulturminner og utarbeide kommunedelplaner for kulturminner og kulturmiljøer.

Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner.

Stortingsmelding nr. 16 (2019–2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken — Engasjement, bærekraft og mangfold: Stortingsmeldinga beskriver kulturmiljø som et felles gode og en viktig samfunnsressurs som kan bidra til både miljømessig, sosial og økonomisk bærekraft. Meldingen presenterer tre nye nasjonale mål i kulturmiljøpolitikken, med vekt på engasjement, bærekraft og mangfold. Med denne meldingen innfører regjeringen begrepet "kulturmiljø" som samlebetegnelse. Begrepet understreker betydningen av helhet og sammenheng, samtidig gjøres tilknytningen til den øvrige klima- og miljøpolitikken tydeligere.

3.3. Planer og retningslinjer

3.3.1. Forhold til andre planer

Kulturminneplanen skal sees i sammenheng med andre planer i Drangedal kommune. Dette fordi det er viktig at kommunens ulike sektorer drar i samme retning mot noen felles hovedmål.

¹ Samiske kulturminner som er fra år 1917 eller eldre er også automatisk freda etter Kulturminneloven §4. I tillegg har Staten eiendomsrett til løse kulturminner som er eldre enn 1537, mynter fra før år 1650 og alle skipsfunn eldre enn 100 år, forutsatt at det ikke lenger er noen rimelig mulighet å finne ut om det er noen som eier eller hvem som ef eier (Lov om kulturminner §12 og §14.)

² «Nasjonale forventningar til regional og kommunal planlegging 2019-2023»

Kommuneplanens samfunnsdel 2019-2029 trekker opp hovedlinjer i den ønska utviklingen for kommunen og skal fungere som en grunnlag for øvrig planarbeid:

Drangedal – et attraktivt sted å bo

- Skape attraktive, gode og trygge bo- og oppvekstmiljø som grunnlag for trivsel og vekst i befolkningen
- Tilrettelegge arealer og bygg som fremmer helse og livskvalitet
- Etablere attraktive møteplasser for ulike befolkningsgrupper
- I Drangedal skal alle oppleve et liv som fremmer verdighet, tilhørighet og mestring i felleskapet
- Alle innbyggere skal være aktive deltagere i lokalsamfunnet og arbeidsliv
- Alle innbyggere skal ha mulighet til å ivareta egen helse, trivsel og livskvalitet

Drangedal – et attraktivt sted å besøke

- Legge til rette for turisme og utbygging av fritidsboliger
- Markedsføre Drangedal eksternt

Drangedal – attraktivt for bedrifter

- Legge til rette for utvikling av lokalt næringsliv og et attraktivt handels- og tjenestetilbud
- Drangedal skal ha et variert og innovativt næringsliv

Planen peker videre på viktigheten av at kulturarv og deltakelse i kulturelle aktiviteter må brukes aktivt som en ressurs for å forsterke identitet, engasjement og omdømme.

Samfunnsplanens handlingsdel 2019-2023 peker på samme hovedmålsettinger som Kommuneplanens samfunnsdel 2019-2029, men går mer i detalj på konkrete tiltak. Denne fungerer som et handlingsprogram for kommuneplanen.

Bestemmelser og retningslinjer til kommuneplanens arealdel

En hensynssone er et avgrensa område i en kommuneplan eller reguleringsplan hvor det skal tas spesielle hensyn til kulturminneverdier. Hensynssoner som skal ivareta nyere tids kulturminner blir definert som H570, bevaring kulturmiljø. Dette var tidligere kalt Spesialområde. I tillegg til bestemmelser og retningslinjer som gjelder den enkelte hensynssone, er det vedtatt generelle retningslinjer som gjelder alle slike hensynssoner.

Nedenfor vises gjeldende generelle bestemmelser og retningslinjer.

Generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel

8. Kulturminner (pbl. §11-9 nr. 7)

8.1 Saksbehandling

Ved all saksbehandling etter plan- og bygningsloven skal oppdatert datasett med kulturminner lastes ned fra Riksantikvarens kulturminnedatabase (www.askeladden.ra.no) for å sikre at hensynet til kulturminner ivaretas.

Ved utarbeidelse av regulerings- og bebyggelsesplaner samt planlegging av andre offentlige og private tiltak må det tas kontakt med regional kulturminneforvaltning for å avklare om tiltaket vil virke inn på automatisk fredete kulturminner, jfr. undersøkelsesplikten, kulturminnelovens § 9.

8.2 Automatisk fredete kulturminner

Dersom det under gravearbeider, anleggsvirksomhet eller lignende støtes på automatisk fredede kulturminner i tillegg til de som er registrert, skal arbeidet umiddelbart stanses og de regionale kulturvernmyndigheter varsles i samsvar med kulturminneloven § 8.

8.3 Bygninger fra før 1850

Alle søknadspliktige tiltak på bygninger fra før 1850 skal sendes til fylkeskommunen for uttalelse før vedtak.

Kommunal planstrategi for Drangedal kommune 2020-2023 er ikke regnet som en plan i seg selv, men som et verktøy for å samordne kommunens planarbeid innenfor hver valgperiode. På bakgrunn av vedtatt planstrategi ble det våren 2021 søkt midler til Kulturminneplan.

Kommuneplan for kultur i Drangedal kommune 2022-2030

Overordna kulturplan for Drangedal kommune inneholder tiltak og strategier innenfor disse områdene/tema: Ungdom, eldre, kulturskole, grunnskole, barnehage, frivillig arbeid, kulturminner, kultursal, bibliotek, scenekunst. Drangedal bygdetun, Drangedal Historielag og Kulturrunden er særskilt nevnt på kulturminnefeltet. I kulturplanen vises det til oppstart av arbeid med Kulturminneplan i 2022.

Kommuneplan for idrett – og fysisk aktivitet 2012-2024 presenterer målsettinger, strategier og handlingsprogram for perioden. På bakgrunn av handlingsplan som blir rullert årlig kan det bl.a. søkes spillemidler til nærmiljøanlegg som turløyper, -veier og -stier.

Tiltaksstrategi og retningslinjer for jordbruket i Drangedal og Kragerø 2020-2022.

Strategien omhandler tilskudd etter ordningen «spesielle miljøtiltak i jordbruket» (SMIL) med følgende tiltaksområder:

- Planleggings og tilretteleggingsprosjekter
- Kulturlandskapstiltak
- Forurensingstiltak

Formålet med SMIL-ordningen er å ivareta natur og kulturminneverdiene i kulturlandskapet i jordbruket og redusere forurensingen fra jordbruket ut over det som kan forventes av vanlig jordbruksdrift. Det er ønskelig med en mer målrettet innsats med utgangspunkt i lokale behov, utfordringer og målsetninger.

3.3.2. FNs bærekraftsmål og nasjonale forventninger til bygningsvern

Under FNs bærekraftsmål 11 «Bærekraftige byer og samfunn», fremheves behovet for å styrke innsatsen for å verne om og sikre verdens kultur- og naturarv (delmål 11.4). For å lykkes med å oppfylle bærekraftsmål 11 må Drangedal kommune ivareta og oppfordre til å gjenbruke, oppgradere og nyttiggjøre kulturminnene som en grønn ressurs. Den eksisterende bygningsmassen har allerede avgitt et klimaavtrykk. Det er derfor god miljøpolitikk å utvikle brukernære rådgivningstjenester for å bevare verneverdig bygningsmasse.

Norsk bygningsarv er et ikke-fornybart fellesgode som kan gi grunnlag for økonomisk, sosial, kulturell og miljømessig utvikling. Det er derfor et uttalt miljømål å begrense tapet av verneverdige

kulturminner, bygninger inkludert. Samtidig er det en nasjonal forventning om at fylkeskommunen og kommunene skal arbeide sammen om å nå dette målet.

4. Kort oversikt over Drangedals historie

I forbindelse med utarbeiding av informasjonstavle på Drangedal bygdetun i 2020 forfatta Dag Straume på vegne av Drangedal Historielag en tekst som gir et omriss av Drangedals historie. Drangedal kommune har fått tillatelse til å bruke denne teksten i kulturminneplanen. Utdrag av teksten er brukt sammen med supplerende tekst. Formålet er å gi en kort oversikt over hendelser, tema, områder og virksomheter i Drangedals fortid. Kulturminner og -miljøer nevnt i planen er vurdert til å være lokalt verneverdige ut fra hva disse kan fortelle oss om Drangedals historie.

Drangedals historie

Området som i dag er Drangedal kommune var flere århundre tilbake i tid, til den gang landet ble organisert i administrative enheter, delt mellom Grenland og Telemark, og sentrumsområdet vi nå kaller Prestestranda ble kalt Heirekseid. Helt fra kommunenes grunnleggelse i begynnelsen av 1800-tallet har Drangedal hatt uendrede grenser. Selv de siste 50-60 år med mange endringer av kommuner og kommuners grenser har ikke berørt Drangedals grenser. Drangedal er en stor kommune i areal. Den er på 1062 km², og har litt under 4100 innbyggere (2022).

Prestestranda er kommunens administrative sentrum. Det forretningsmessige sentrum har flyttet seg flere ganger. På 1870-tallet og fram til ca. 1925 var det Kjeåsen som var senteret. Grunnlaget for dette senteret var at rutebåtene på Toke la i land her. I anleggstida for framføring av Sørlandsbanen 1919-1927 bevega forretningscentrumet seg fra Kjeåsen og gradvis vestover. Ved Sørlandsbanens åpning 01.12.1927, flytta sentrum seg i større grad til området ved jernbanestasjonen. I 1964 fikk kommunen eget kommunehus. Tidligere hadde kommunen leid kontorlokaler til administrative funksjoner og politiske møter i Kjeåsen og seinere nedre Prestestranda. I de senere årene har Kåsmyra tatt over mye av handelen og etablert seg som et senter. På Kåsmyra er det også etablert kontorlokaler for næringsdrivende.

Funn forteller at Drangedal har hatt fast bosetning i minst ti tusen år. Oldtidsfunn fra mange steder bekrefter dette. På Moland og flere andre steder er det mange gravhauger fra vikingetiden. På den tid var Drangedal delt. Tørdal hørte administrativt til det gamle Telemark, mens Drangedal hørte til Bamble skipreide.

Kirkelig har Tørdal og Drangedal hørt sammen så langt tilbake som sokn-inndeling har eksistert. Åmås og Snøås hørte fram til 1803 til Kviteseid prestegjeld, men de fleste kirkelige handlinger kom de likevel oftest til Tørdal med. Øvre Kjoslen hørte til Tørdal i eldre tid, men hadde mest samkvem med Drangedal, både til kirka og ellers. Drangedal har 3 kirker, Drangedal, Tørdal og Kroken kirker. Både Drangedal og Tørdal kirker er bygd på gamle kirkesteder.

Den mest kjente historiske person som antas å være fra Drangedal er Hallvard Gråtopp. Gråtopps tilknytning til Drangedal har vært og er fremdeles debattert. I Drangedal har vi også sagn knytta til en Herren Hallvard på Vrålstad og en bygdeborg som blir kalt Gråtoppslottet. Bygdeborgen er fra folkevandringstida og Herren Hallvard skal ha levd på 1300-tallet. Det er vanskelig å konstatere med sikkerhet at Hallvard Gråtopp var fra Drangedal ut fra de dokumentene som finnes fra denne tida, men det er flere dokumenter som kan indikere en tilknytning til Drangedal og gården Vrålstad.

Hallvard Gråtopp leda et opprør i 1438 mot dansk kongens bruk av utlendinger som skattefuter i Norge. Han samlet bønder fra Telemark og etter hvert fra Vestfold. Først besøkte hæren hans futen i Skien, så dro de til adelsgården Brunla i Brunlanes. Her herja og rana de godset. For dette ble de pålagt store bøter. Det er ukjent om Gråtopp overlevde hæertoget. Flere av kravene til opprørerne ble gjennomført.

Drangedal har vært tidlig ute med å ta i bruk nyvinninger innen kommunikasjon og samband. På 1700-tallet ble det organisert transport med hest og trille gjennom bygda. På de 7 skysstasjonene kunne en få bytta hest og vogn. Derved kunne en reise gjennom bygda. I 1895 tilbød Tengel J. Bø reisende billig skyss i turisttida med 15 øre pr. km.

Allerede i 1864 gikk båten «Tokedølen» sin første tur på Tokevannet. Det var mange i Drangedal, sammen med noen fra Kragerø, som støtta innkjøpet av båten. I 1890-åra kom enda en rutebåt på Toke. Det var båten «Turist» som da startet sin rute.

Opprinnelig var det bare ride- og gangveier overalt. Den første kjerreveien i bygda ble bygd fra Prestestranden til Tørnes i 1780. Fra 1860-åra til 1886 ble veien fra Kragerø til Vrådal bygd. Det var fylket og staten som hadde ansvar for veiene. De bevilget meget lite til utbedring og etter som biltrafikken ble større ble behovet for utbedring større og større. Det fortelles at i 1960-åra kom en tømmerbil kjørende med fullt lass. Da sank den rett ned midt i veibanen og velta. Det var først i 1970-åra at det kom fast dekke på veiene, da med såkalt Ottadekke. Dette var ikke så slitesterkt og måtte byttes ut med vanlig asfalt. Nå er veiene utbedra slik at de har en akseptabel standard.

Telefonen kom tidlig til Drangedal. Allerede i 1898 kom det telefonlinje til Dale i Tørdal. Det var på denne tid konkurranse mellom Kragerø og Skien om hvem som kunne anlegge denne linja. Kragerø var redd for å miste Drangedal som oppland og bidro sterkt til å bygge linja.

På slutten av 1800-tallet ble kanalen fra Skien til Dalen åpnet. Da ble det fra Tørdal og Kjosens lettere å reise til Skien enn til Kragerø. Tørdalsfolk gikk over heia til Fjågesund og Kjosensfolk gikk til Lunde. Derfra gikk båten til Skien.

I 1909 kom den første rutebil til bygda. Det var en av de første bilruter som ble etablert i Norge. Igjen var Kragerøfolk med å bidro med kapital til denne ruta. Den gikk den gang fra Bø i Tørdal til Kragerø. Plutselig kunne folk fra Drangedal og Tørdal gjøre en bytur med reise fram og tilbake på dagen. En reise som tidligere hadde tatt flere dager.

Senere ble rutene forlenget til Dale i Tørdal og det ble oppretta selvstendige ruter til Kjosens og Kroken. I 1957 slo de gamle rutebilselskapene, unntatt Kjosensruta, seg sammen til Drangedal Bilruter. De kjørte passasjer- og vareruter i alle år siden, inntil 2019 da de mistet sin konsesjon og sluttet med rutekjøring i bygda. I 1957 ble rute til Skien startet. Fram til 1967, da Straumebrua åpna, var det her ferjeforbindelse over Toke ved Straumesundet. Ferja Vefallsund II står i dag på Norsk Vegmuseum.

Jernbanen var en populær reisemåte i 1920-åra. Det var mange planer og drøftinger om hvor linja skulle gå. Men det ble endelig bestemt at den skulle gå gjennom Drangedal. I 1927 kunne så Kong Håkon komme og åpne dette nye kommunikasjonsmiddel. Det fortelles at han gikk bort til Kjeåsbrua for å ta dette fantastiske byggverk nærmere i øyesyn. For arbeidet på brua ble basen, Rasmus Aslesen, tildelt Kongens fortjenstmedalje i sølv.

Sørlandsbanen var samtidig ferdig til Neslandsvatn stasjon og til Kragerø stasjon, også der med kongelige åpninger. Kragerøbanen ble nedlagt og siste passasjertog gikk 31.12.1988. Den er senere blitt til gang og sykkelsti, som skal gå helt grensa til Kragerø.

Sørlandsbanen fortsatt videre sørover, og strekningen Neslandsvatn - Brødsjø – Nelaug, ble også der høytidelig åpnet 09.11.1935 av H.M. Kong Haakon VII og H.K.H. Kronprins Olav.

Allerede i 1912 ble spørsmålet om elektrisitet tatt opp i kommunestyret, men det skulle gå til 1920 før strømmen kunne slås på, med strøm fra Dalsfoss i Sannnidal. Behovet for elektrisk kraft økte raskt, og i 1950-åra kom spørsmålet om utbygging av Suvdøla opp. Etter en kraftig strid ble utbygging av Suvdøla satt i gang. Kraftstasjonen Suvdøla ble startet 29. oktober 1960. Derved hadde kommunen nok strøm. I 2004 åpna en mindre kraftstasjon, Suvdal.

Men Suvdølaområdet hadde muligheter for å produsere mer strøm. Etter flere års planlegging og anleggsarbeid ble nye Suvdøla kraftstasjon på Bø åpnet og satt i drift 2019. Derved ble utnyttelsesgraden økt. Flere mindre private kraftverk i Tørdal har fått konsesjon de siste åra. Av disse er Lauvstad kraftverk er ferdig utbygd i 2022.

Med sitt store areal har skog og skogsdrift vært viktig for Drangedal. På 1700-tallet var kullbrenning til Bolvik Jernverk ved Vold en stor inntektskilde for mange skogeiere. Kommersiell skogsdrift er dokumentert i Drangedal fra tidlig på 1600-tallet, men det er trolig at skogsdrift og fløting tok til noe før den tid. En del tømmer ble eksportert til utlandet, med Kragerø som utskipingshavn. I Kragerøvassdraget nedstrøms fra Toke hadde byborgerne mange sager som det ble levert tømmer til.

Fløtningsanleggene ble bedre utbygd på 1800-tallet og letta fløtningen av tømmer til Kragerø. Både skipsbygging og etter hvert tremassefabrikker i Kragerø hadde store behov for treprodukter fra Drangedal. I Drangedal var det en periode fra 1800-tallet flere større sagbruk, og i tillegg fra tidlig på 1900-tallet flere trevarefabrikker og møbelfabrikker.

Skogsdrift var kommunens viktigste næring. Her arbeidet flere hundre med hogst, framkjøring og fløtning av tømmeret. Fløtningen av tømmer i varte helt fram til 1971. Da overtok tømmerbilene tømmertransporten.

De store skogene ga også grunnlag for en stor viltbestand. Jakt ble en nyttig og matnyttig aktivitet som alltid har vært populært i Drangedal. Harejakt og etter hvert elgjakt ga mye mat til folk. I eldre tid var det også mye bjørn i Drangedal. Den mest kjente bjørneskytteren er Tor Tarjeison Austad. Totalt skaut han 65 bjørner.

Skogen i Drangedal har også gitt inspirasjon til forfattere. Mikkjel Fønhus hadde flere opphold i Drangedal, og bl.a. Beveren bygger ved Svarttjern er inspirert av konkrete steder i Drangedal. I nyere tid er det vernet skog av regional og nasjonal verdi. Pr 2022 er ca. 11 % av skogen i Drangedal vernet.

Selv om skogsdrift var viktigst, var også jordbruket viktig. Fra først av var det nok mest til eget bruk, men særlig etter at rutebilen kom ble det mulig å transportere melk og andre ferske matvarer til Kragerø. I begynnelsen av 1930-tallet ble det bygd meieri i Drangedal og i 1939 ble det innveid rundt 700000 kilo melk til meieriet. I Drangedalsjordbruket ble det også produsert mye korn og andre matprodukter. Seterdrift var vanlig også i Drangedal men forsvant med etablering av meierier, bedre veistandard og raskere kommunikasjonsmidler.

Mineralutvinning har det vært flere steder, i hovedsak i Tørdal. Mest kjent er Høydalen gruver. Gruvedriften her starta opp i 1942 under den tyske okkupasjonen. Det var metallet litium som fantes i lepidolitt som var målet. 12 tonn litiumglimmer ble sendt til Tyskland. Litiumgehalten var ikke høy

nok til formålet, og gruvedriften ble innstilt i 1943.³ Høydalen er en av Norges rikeste lokaliteter for funn av forskjellige mineraler, hittil registrert 42 ulike, flere svært sjeldne.

På 1980- og 1990- tallet var det i samarbeid med grunneier en storstilt turistsatsning med omvisning i gruvene og eget steinsenter, Amazonitten, i Tørdal.. Gruvedrift flere steder i Drangedal kom det for øvrig også flere innspill på til kulturminneplanen.

Det var mange som utvandret til Amerika fra 1800-tallet. Blant anna i Olav Sannes' bygdebok er dette omtalt. I bygdeboka ser vi også at mange gårder fikk utenbygds eiere i økonomiske nedgangstider.

Ferdselsveiene gjennom Drangedal ble også brukt av de som hele eller deler av året ikke hadde fast bosted, «de reisende», eller fanter og tatere som de ble kalt den gang. Olav Sannes skriver i bygdeboka at det var vanlig å være snill mot fattige tiggere fra bygda, og slike var det mange av. De gikk rundt på bygda og tigde, eller «betlet». I 1772 klaga presten på at det gikk så mange fremmede tiggere og «ekte», og han mente at slike måtte vekk, for at fattigkassa skulle ha nok til bygdas egne fattige. Fattigkommisjonen nekta da fremmede tiggere å gå omkring, mens fattige bygdefolk fikk lov å gjøre det.

I 1845 ble det for første gang laga et eget nasjonalt register over de reisende, det såkalte fanteregisteret. Dette registeret ble til etter initiativ fra presten Ole Nielsen i Drangedal. Drangedal hadde ofte besøk av til dels store grupper av de reisende, og var blant de bygdene der flest «reisende» oppholdt seg på 1800-tallet. Drangedal ble da karakterisert som Norges «fante hovedstad». Stedsnavn vitner i dag om steder som de reisende oppholdt seg, bl.a. har vi flere Fantehelleren i Drangedal. Andre eksempler er Fantespranget, Fantemoen, Fantemobekken og Fantesalen.⁴

De første turistene kom fra Kragerø fra slutten av 1800-tallet, og innlosjerte seg på gårder i Tørdal og Fjellgårdene, noen få bygde hytter. Det var flere overnattingssteder som hotell, gjestgiverier og pensjonat i alle deler av bygda.

Fra siste halvdel av 1900-tallet er turisme blitt viktigere og viktigere for Drangedal. Første hyttefelt var på Moland. Det ble utbygd fra 1967. På 1960-tallet ble det etablert flere campingplasser i Drangedal. Campingplassen på Voje starta i 1985 og er den eneste som fremdeles er i drift.

Det var imidlertid på Gautefall den store hyttebyggingen kom i gang. I 1973 åpnet Gautefall Hotell. For å gi turistene aktivitetsmulighet ble Gautefall Alpinsenter åpnet i 1976 med et skitrekk og to bakker. Det er stadig blitt utvidet slik at det i dag framstår som et fullverdig alpinanlegg. Området ble snart populært og behovet for hytter meldte seg. Snart var hyttebyggingen i full gang både på Gautefall og andre steder i kommunen og i 2022 er det i alt ca. 1412⁵ fritidsbygninger i kommunen. På Gautefall er det utbygd anlegg for skiskyting, langrenn og lange turløyper om vinteren.

Drangedal Bygdetunlag ble stifta i 1962, og valgt plassering av bygdetunet ble ved Motjenn nær Prestestranda. Her er siden oppstarten samla 19 eldre bygninger fra hele Drangedal som gir en god oversikt over bygningshistorien i Drangedal. Her er også tatt vare på mange gamle bruks- og prydgjenstander. Det er også bygd en scene. Snart står et innebygd sagbruk klart. Her er det forskjellige arrangementer gjennom sommeren slik at bygdetunet er blitt et samlingspunkt for bygda.

³ Moen, Tore Øvind, «Ikke gruvedrift siden 1965», Varden 4. juni 2018.

⁴ Kjendsheim, Anne: Fanteregisteret og dets opphav i Drangedal, Drangedalsposten 18.03.2021.

⁵ Tall fra SSB 2022, <https://www.ssb.no/statbank/table/05467/tableViewLayout1/>

Drangedal Historielag ble stifta 1969. Historielaget gir ut årbokserien «Det var ein gong – Minner frå Drangedal». I 2022 utga de bok 45 i denne serien. Her er samlet flere tusen sider med historier fra Drangedal. Historielaget har også en fotosamling på ca. 18000 foto fra bygda. Disse kan en se digitalt på historielagets hjemmeside.

5. Registreringer og oppslagsverk over kulturminner i Drangedal kommune

Drangedal kommune har ikke tidligere utarbeidet en kulturminneplan, men det er gjort registreringer tidligere i regi av blant annet kommune, fylkeskommune og nasjonalt. Mye lokalhistorie er også samla av bla. lokale lag og foreninger og private. Det er utgitt to historiske verk som dekker tida fram til omkring år 2000. Bygdeboka «Drangedal med Tørdal» utgitt 1924, og kultursoga «Drangedal 1900 – 2000» utgitt av Drangedal kommune i 2005. Disse gir en god oversikt over Drangedals historie. Drangedal Historielag har gjennom sine utgivelser siden 1976 samla store mengder lokalhistorie.

5.1. Kulturminner freda iht Kulturminneloven

De eldste sporene etter menneskelig aktivitet Drangedal kommune stammer fra eldre steinalder. Det er et stort spenn i de arkeologiske funnene med alt fra løse gjenstander til gravminner, bygdeborger, dyrkingsspor og bosetningsspor.

De første menneskene var nomadiske sankere, jegere og fiskere som flyttet etter matressursene. I Drangedal finner vi spor etter mennesker ifra steinalder (10.000 - 1800 f.Kr) langs vannveiene, men her var det ofte god tilgang til matressurser. Sporene etter mennesker i denne perioden forekommer oftest som funn av flintavslag. Flintavslagene indikerer da et oppholdssted, et bosted eller leirplass. Flere funn av slike flintavslag er å finne ved Nedre Toke. Den nomadiske livsstilen dominerte i flere tusen år før bla. klimaendringer la til rette for en mere stedbundet livsstil i form av husdyrhold og jordbruk.

Med jordbruk og nytt næringsgrunnlag ble det en befolkningsøkning. Gravrøysene og gravhaugene som ligger langs vannveiene ved Nedre Toke og Sanneskilen og de større gravfeltene som f.eks. ID 33014⁶ Haugen ved Neslandsvatn og ID 52011 Strømme østre på Molandsmoen vitner om en mer permanent bosetning og maktstruktur i bronsealder (1800 - 500 f.Kr.) og jernalder (500 f.Kr. - 1050 e.Kr). De fire bygdeborgene som ligger i kommunen er tolket som forsvarsanlegg fra folkevandringstiden (400 – 550 e.Kr). Disse virker å ligge i nærheten av viktige ferdselsårer fra Drangedal og ut Frierfjorden. Av bosetningsspor fra jernalderen har vi for eksempel ID 22398 Skrelandsliane og ID 61639 Sjauset. I siste halvdel av 500-tallet ble flere gårder lagt til øde som følge av flere år med kalde somre og dårlige avlinger. Folketallet tok seg ikke opp igjen før i vikingtid (750 – 1050 e.Kr). Denne utviklingen fortsatte inn i middelalderen (1050 – 1537 e.Kr) helt frem til Svartedauden rammet Norge på midten av 1300-tallet. Folketallet begynte å øke igjen utover 1500 - tallet og flere ødegårder ble gjenryddet.

Skogsbruk og trelasthandel ble en viktig næringsvei alt i fra 1500-tallet. Det var behov for tømmer til sagbrukene, da spesielt til oppgangssagene som ble innført tidlig på 1500-tallet. Oppgangssagene gjorde produksjon av trelast mye enklere. Skoglandskapet i denne tiden ble mer intensivt og ensidig utnyttet. Vannveiene spilte en viktig rolle som en transportåre fra indre Telemark og ut til kysten. Fra Drangedal ble størstedelen av tømmeret fløtet ned mot sagene i Sannidal. Skogdriften la

⁶ ID i Askeladden

grunnlag for permanent bosetning i skogen, som leilendingsbruk og husmannsplasser under store skogeiendommer.

5.2. SEFRAK-registeret

SEFRAK-registeret er et nasjonalt register over bygninger fra før 1900. I noen tilfeller er det også registrert bygninger fra begynnelsen av 1900-tallet. Bygningene ble registrert på 1980- og 1990-tallet med kartfesting, oppmåling og fotografering. Informasjon om hvert objekt ble nedskrevet på et eget skjema.

Registreringen medfører ikke i seg selv noen restriksjoner på bygningen eller sier noe direkte om verneverdien, men er ment som et signal om at her bør kommunen vurdere bygningens verneverdi før det eventuelt gis tillatelse til å endre, rive eller flytte.

I Drangedal gjøres dette ved at søknaden behandles av byggesaksavdelingen som gir en kulturminnefaglig uttalelse om bygningen og konsekvensene til det omsøkte tiltaket på bygningen verneverdi, før det fattes et vedtak.

I kartvisninger er SEFRAK-registreringene vist i form av en rød, gul eller grå trekant.

Rød trekant: Meldepliktig bygning eldre enn 1850. Vurdering av verneverdien MÅ gjøres før søknad om endring eller riving kan bli godkjent (Kulturminneloven § 25).

Gul trekant: Andre SEFRAK-bygninger yngre enn 1850.

Grå trekant: Ruin eller fjerna bygning. Da SEFRAK-status ikke følger bygninger som er flytta kan det skje at flyttede bygninger som er eldre enn 1900 ikke er merka som SEFRAK-bygg i kartet.

I Drangedal er 1398 bygninger SEFRAK-registrert, derav:

Røde: 672

Gule: 485

Grå: 241

Det er viktig å være oppmerksom på at en bygning kan vurderes til å ha høy verneverdi uten at den trenger å være SEFRAK-registrert. Vurderingen av lokalt verneverdige kulturminner og –miljøer som blir gjort i en Kulturminneplan er like viktige for byggets verneverdi.

Bygninger eldre enn 1850

Ved søknad om rivning eller vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850 har kommunen i henholdt til kulturminneloven § 25 plikt til å sende søknaden over til fylkeskommunen. Fylkeskommunen skal få anledning til å uttale seg om saken før det blir gjort et vedtak. Hvis et vedtak om rivning eller vesentlig endring er gjort, skal vedtaket umiddelbart sendes fylkeskommunen dersom de har uttalt seg mot rivning eller vesentlig endring.

Byggesaksavdelingen i Drangedal kommune har som rutine å sende alle søknader som omhandler SEFRAK-registrerte bygg til fylkeskommunen for uttalelse.

5.3. Askeladden

Askeladden er den nasjonale databasen med oversikt over kulturminner og kulturmiljøer som er fredet etter kulturminneloven, vernet etter plan- og bygningsloven eller vurdert som verneverdige i en kommunal kulturminneplan. Data fra politisk vedtatte kulturminneplaner skal legges inn i Askeladden. Dette gjelder de kulturminnene som kommunen har vurdert som viktige å ta vare på og som er prioritert i planen. For å få tilgang til Askeladden må man søke Riksantikvaren. Databasen er stort sett forbeholdt saksbehandlere innen kulturminneforvaltningen.

5.4. Kulturminnesøk

Kulturminner som registreres av frivillige, eiere o.a. som en del av arbeidet med kulturminneplanen, kan legges i Kulturminnesøk. Kulturminnesøk viser både kulturminner registrert i Askeladden og kulturminner lagt inn av publikum. Alle som vil kan opprette en bruker og registrere kulturminner, uavhengig av alder eller om de er fredet eller vernet. Det er også mulig å legge inn bilder og kommentarer på allerede registrerte kulturminner.

I handlingsplan til kulturminneplan for Drangedal blir det å legge inn registrerte kulturminner i Kulturminnesøk et viktig videre tiltak.

6. Verdifulle kulturminner og kulturmiljøer i Drangedal- prioritert liste

Verdisetting og verdivekting av kulturminner

For å fange opp verdien til kulturminnene på systematisk vis har Riksantikvaren laga en veileder med en sjekkliste som favner både hvilke verdier kulturminnene har og hvor store verdiene er.

Begrepet kulturminner rommer her både enkeltminner og kulturmiljøer der enkeltminner ses i sammenheng og i større helheter.

Kulturminnenes verdier kan knyttes til følgende tre forhold: Kunnskaps-, opplevels- og bruksverdier, noen generelle egenskaper og sammenligning med den øvrige kulturminnebestanden.

Vi opererer med tre kategorier verdier:

1. Hvilke kunnskaper kan kulturminnet gi oss? Kulturminnene har en særlig betydning som kilde til kunnskap om og forståelse av fortida. Dette kan gjelde ulike forhold som kulturminnenes opprinnelse, bruk og betydning, menneskers liv, tro og samfunnsforhold generelt og interaksjonen mellom menneske og natur.
2. Hvilke opplevelser kan kulturminnet gi oss? Opplevelsverdier er knyttet til allmenhetens eller ulike gruppers opplevelser og kan slik sett sies å ha en mer personlig forankring enn kunnskapsverdier. Mange av opplevelsverdier er knyttet til hvordan kulturminnene påvirker oss både som enkeltmennesker og som fellesskap.
3. Hva kan vi bruke kulturminnet til? Kulturminnene kan knyttes til videreføring av dagens bruk og danne grunnlag for ny verdiskaping og endret bruk, der verdiene både kan ivaretas og økes. Verdiene kan imidlertid også reduseres gjennom manglende eller feilaktig bruk. Bruksverdier kan være: Økonomisk verdi, ressursverdi, næringsverdi, utviklingsverdi, formidlingsverdi, pedagogisk verdi, museal verdi, tilgjengelighet.

Hvilke egenskaper kan bidra til å kjennetegne kulturminnet?

Egenskapene representerer mer allmenne forhold som kan knyttes til alle typer kulturminner, som:

- Alder, tidsdybde og kontinuitet
- Autentisitet og opprinnelighet
- Mangfold og variasjon
- Sammenheng og helhet
- Dynamikk og endring
- Brudd og kontrast
- Lesbarhet og tydelighet
- Egnethet
- Anvendbarhet
- Sårbarhet og tålegrenser
- Interaksjon natur-kultur

Hva kjennetegner kulturminnet sammenlignet med andre kulturminner?

Begrepene sjeldenhet og representativitet er sentrale i kulturminnepolitikken der et viktig mål er å bevare et representativt utvalg kulturminner. Arbeidet med å sammenligne kulturminner er ofte avgjørende i verdisettingsarbeidet – enkelt der det er få kulturminner, men krevende for kulturminner det er mange av. Det er en utfordring å etablere en tilfredsstillende bestandskunnskap.

Vekting av verdiene

Hvor store er verdiene, hvor mye betyr kulturminnene for oss? Vekting av verdiene vil hjelpe oss til å avgjøre betydningen av dem. Til dette bruker vi et sett kriterier. Den avsluttende vektingen innebærer en vurdering både av om kulturminnet eller kulturmiljøet oppfyller kriteriene og hvor mye hvert kriterium teller. Dette hjelper oss til å avgjøre om kulturminnet er av liten, middels, stor eller svært stor verdi.

Verdisetting og vekting foregår først og fremst gjennom kommunalt planarbeid og lokaldemokratiske prosesser. I slike prosesser kan kommunen trekke inn andre lokale aktører, som frivillige organisasjoner, museer og eiere. Private og offentlige lokale aktører vil ofte ha klare, om ikke alltid samsvarende, oppfatninger om hva som er viktig og hvordan de ønsker å forvalte kulturarven lokalt. Det er viktig at ulike syn slipper til.

Sjekkliste i arbeidet med verdisetting og verdivekting

Sjekklisten har som mål å vise sammenheng og arbeidsgang, og skal sikre at nødvendige forhold blir vurdert, at det blir enklere å jobbe seg fram til en konklusjon og at vurderingene som gjøres, skal være tilgjengelige og etterprøvbare.

Sjekklisten skal være en hjelp i vurderingsarbeidet og representerer ikke noen matematisk modell. Det vil alltid være et element av skjønn i hvordan vi veker verdiene og bruker det avsluttende kriteriesettet.

Sjekklista er satt opp som et skjema der en først verdsetter hvert enkelt kulturminne/miljøet og deretter verdivekter på skalaen: *Liten verdi, Middels verdi, Stor verdi, Svært stor verdi*.

6.1. Handelssentrum - Det gamle sentrum, nedre Prestestranda

Etter at endring i Handelsloven i 1860 gjorde det lettere å drive handel på bygda oppsto det første handelssentrum i Drangedal ved og rundt øvre del av Toke. Kjeåsen lå utenfor prestegårdens grunn og her skal det dermed ha vært lettere å få tomter til etablering av virksomheter, strategisk plassert i øvre enden av Toke. Ettersom flere virksomheter ble etablert og ny og større båtbrygge ble anlagt ved Prestestranda utvida handelssentrumet seg gradvis vestover, til det som var handelssentrum helt til jernbanen kom til bygda i 1927.

I gjeldende *Plan for områderegulering Nedre Sentrum* fra 2014 er tre eldre bygninger satt av til hensynssone H570, Bevaring kulturmiljø. Dette gjelder Strandgata 24, 36 og 38, alle beliggende mellom dagens fylkesvei og Toke.

I gjeldende *Reguleringsplan for Drangedal sentrum* fra 2004 har Strandgata 33, Stemmenveien 33 a og b og Stemmenveien 31, og i tillegg Strandgata 47 reguleringsformål Bevaringsområde.

I «Utkast til fagrapport -Kulturmiljøer og landskap av nasjonal interesse i Telemark» utarbeida av seksjon for Kulturarv i Vestfold og Telemark fylkeskommune i 2022 er flere bygninger i det gamle sentrum avgrensa i kart som «Forslag Kulturmiljø», i tillegg til Strandgata 24, 36 og 38: Strandgata 21, 23, 25, 27,33 og Stemmenveien 27 og 33 a og b.

Ny Kommunedelplan for sentrum forventes å bli sendt ut på høring og sluttbehandles i løpet av 2023. Det er ikke lagt opp til endringer i bevaringsområder for kulturmiljø i denne planen. De nevnte områdene i Reguleringsplan for sentrum og Reguleringsplan for nedre sentrum blir videreført.

De nevnte bygningene som er markert i bevaringsområder i reguleringsplanene fra 2004 og 2014 har alle historisk verdi og relevans som del av det gamle sentrum i Prestestranda, og bør fortsette å bestå som et viktig sammenhengende kulturmiljø.

Forslag til Kulturmiljø som er markert i kart i Utkast til fagrapport -Kulturmiljøer og landskap av nasjonal interesse i Telemark viser et utvida kulturmiljø som bør vurderes å ta inn og hensyntas som et bevaringsområde for kulturmiljø i framtidig planarbeid. Utkast til fagrapport -Kulturmiljøer og landskap av nasjonal interesse i Telemark blir sendt ut på høring 20. desember 2022, der de berørte kommuner kan komme med høringsuttalelse til forslagene i fagrapporten.

*Strandgata 24- Bakeriet, butikkene og buone
- et kulturmiljø som viser det første handelsmiljøet i Drangedal*

Strandgata 24, i privat eie.

SEFRAK-ID: 3815-141216-1, 3815-141216-2, 3815-141216-3

GPS-posisjon (EU89) 59.098109363666, 9.067855911097

Med i utkast til fagrapport fra Kulturarv i Vestfold og Telemark

Seksjon for Kulturarv i Vestfold og Telemark fylkeskommune har utarbeidet «Utkast til fagrapport - Kulturmiljøer og landskap av nasjonal interesse i Telemark», der temaet er områder som kan tas inn i Riksantikvarens samlede oversikt over kulturmiljøer og landskap av nasjonal interesse. Utkastet inneholder et sammendrag av Telemarks kulturhistorie samt forslag til områder som kan tas inn i Riksantikvarens samlede oversikt over kulturmiljøer og landskap av nasjonal interesse. Fra Drangedal er handelsbuene i Strandgata 24 tatt med som et viktig kulturmiljø på initiativ fra Kulturarvseksjonen i fylket.

Utkastet er utarbeida på bakgrunn av at Vestfold og Telemark er valgt ut av Riksantikvaren til å være pilotfylke for et prosjekt som skal gjøre arealforvaltningen i Norge mer forutsigbar. Målet med prosjektet er å få en tydeligere og mer forutsigbar kulturmiljøforvaltning som ivaretar den viktigste kulturarven vår, og legger til rette for bærekraftig utvikling i områder hvor man ønsker vekst.

Videre i prosjektet skal Riksantikvaren bearbeide fagrapporten, i samarbeid med Vestfold og Telemark fylkeskommune, før den sendes på høring og legges ut til offentlig ettersyn 20. desember. Følgende momenter vektlegges i arbeidet:

- vurdering av nasjonal interesse (enkelte områder vil bli tatt ut)
- revidering av tekst
- avsnitt om områdenes sårbarhet
- utkast til forvaltningsråd
- bilder

Riksantikvarens prosjekt med å lage en samlet oversikt over kulturmiljøer og landskap av nasjonal interesse har som hensikt å:

- *Etablere et kunnskapsgrunnlag for arealplanlegging og kulturmiljøforvaltning*
- *Lage et prioriteringsverktøy for videre arealutvikling, forvaltning og videreutvikling av kulturmiljøverdier*
- *Skape forutsigbarhet for utbyggere og andre utviklingsaktører*

Den nasjonale oversikten over kulturmiljøer og landskap av nasjonal interesse vil være et prioriteringsverktøy ved tildeling av nasjonale og regionale tilskuddsmidler.

I Utkast til fagrapport gjøres denne vurderinga av Handelsbuene i Prestestranda:

«Kulturmiljøet handelsbuene i Prestestranda er av nasjonal interesse som et autentisk og helhetlig innenlands brygge- og handelsmiljø fra slutten av 1800-tallet. Kulturmiljøet dokumenterer og formidler sentrale trekk ved by- og stedsutviklingen i Norge og regionen på slutten av 1800-tallet, og er et av få godt bevarte handelssteder for møtet mellom kyst og innland fra tida før jernbanen. Kunnskaps- og opplevelsesverdiene ligger i det autentiske, helhetlige og kompakte bygningsmiljøet, og den tydelige sammenhengen mellom kulturmiljøet og områdets naturlige forutsetninger. Kulturmiljøet har bruksverdier knyttet til videreføring og utvikling av bygninger, men også som kilde til formidling, opplevelse og rekreasjon.

Handelsbuene i Prestestranda består av handelsboder, uthus, landhandel og bakeri med bolig som ligger øst ved innsjøen Toke og avgrenses mot Strandgata i vest og nord, og Oddebakken i sør. Kulturmiljøet er et lite og kompakt bygningsmiljø som er godt lesbart og tydelig avgrenset mot omgivelsene. Kulturmiljøet ligger i et noe bratt terreng og er godt synlig fra innsjøen Toke.

Bygningsmiljøet er lite endret og framstår med høy grad av autenticitet. Handelsbodene har et karakteristisk formspråk. De er oppført på påler i vann og gavlfasaden vender ut mot sjøen, noe som er typisk for sjøboder.

Landhandelen er en bygning som mange folk har et forhold til fordi den har rommet mange forskjellige funksjoner for lokalsamfunnet over lang tid. Landhandelen har bevart sin opprinnelige butikkinnredning. Videre er Prestestranda et populært rekreasjonsområde, med mye båttrafikk fra fastboende og hytteeiere, og som er mye brukt om sommeren. Dette er med på å styrke kulturmiljøets bruks- og opplevelsesverdi.»

Fig.1: I kartet er området rundt landhandelen og buene markert som «Forslag kulturmiljø». Kartet er henta fra «Utkast til fagrapport - Kulturmiljøer og landskap av nasjonal interesse i Telemark».

Butikken

Nye handelslover i 1860-åra gjorde det lettere å drive handel på bygda. De første butikkene i Drangedal ble etablert i Prestestranda og Kjeåsen. Det opprinnelige Prestestranda var i området der Tusenårsstedet med badestrand ligger nå, og som i dag også blir kalt Toke brygge, etter et

stedsutviklingsprosjekt igangsatt tidlig på 2010-tallet. Før handel ble etablert var det få bygninger her ved Prestestranda; her var kirka, kirkegård, prestegård, klokkegården Stemmen og husmannsplassen Odden. Ved stranda her på prestegårdens grunn la folk til med båtene når de skulle til kirke, derav navnet Prestestranda. Fra 1864 gikk dampbåten «Tokedølen» mellom Prestestranda og Merkebekk.

Ved Prestestranda og i Kjeåsen ved Tokevannet var det mest hensiktsmessig å anlegge butikk, siden mange brukte Tokevannet som ferdselsåre. Varene som kom fra Kragerø ble også frakta videre med båt fra Merkebekk til Prestestranda. Veiene var dårlige kjerreveier fram til veiforbedring tok til fra 1870-åra.

Den første butikken i Prestestranda starta opp i varebuene ved brygga, begge deler bygd i 1866. I 1869 bygde Sogneselskapet egen butikk og bakeri.

2. etasje i Sogneselskapets hus (med butikken i første etasje) ble også brukt til forsamlingslokale og tingstue, samt Drangedals første postkontor. Butikken ble drevet til 1996, og blir fremdeles kalt «Lindtveit-butikken». Mye av den gamle butikkinnredninga er fremdeles intakt. I dag brukes butikklokalene som sommerkafé ca. 6 uker hver sommer, og kafeen har i tillegg åpent i forbindelse med enkelte arrangementer ellers i året.

Bakeriet- bakerovn

Bygningen med det gamle bakeriet ble bygd i 1869, og har også en boenhet i 2. etasje, som de siste tiårene kun har blitt brukt til sporadisk overnatting sommerstid av eierne. Bakeriet var i drift til 1957.

I forbindelse med stedsutviklingsprosjektet Toke brygge ble bakerovnen i det gamle bakeriet brukt til «stuntbakeri» ved noen få arrangement. Innredningen ellers er også i stor grad som den gang det var bakeri i drift her.

For å kunne drive mer permanent/hyppig bakerivirksomhet her, måtte ovnen istandsettes. Det ble gjort en faglig vurdering, og sendt søknad til Kulturminnefondet om istandsettelse, med positivt svar i 2015. Prosjektet kunne ikke igangsettes den gang og ble da skrinlagt. Eierne ønsker nå å sende en ny søknad til Kulturminnefondet om restaurering av bakerovnen og bakeriet, slik at det kan tas i bruk til baking av brød og kaker.

Buene

Handelsbuene (en bygning med flere buer) ble reist på påler i vannet inntil brygga, da buer og brygge ble bygd i 1866. Buene var lager for varer som kom til Drangedal med båt. I dag er buene delvis utleid til kommunen.

Foto tatt med drone i 2019, der vi fra venstre i forgrunnen ser den gamle butikken, bakeriet og buene. Foto: Privat.

Nåværende situasjon	59,09801°N 9,06724°Ø Gbnr 32/205, Strandgata 24 Plan for Områderegulering Nedre Sentrum, (2014) Planid 20120002: Arealformål: Hensynssone H570, Bevaring kulturmiljø. Planforslag, forslagsplot Reguleringsplan Toke Promenade (ikke vedtatt),
Verdi	Svært stor verdi

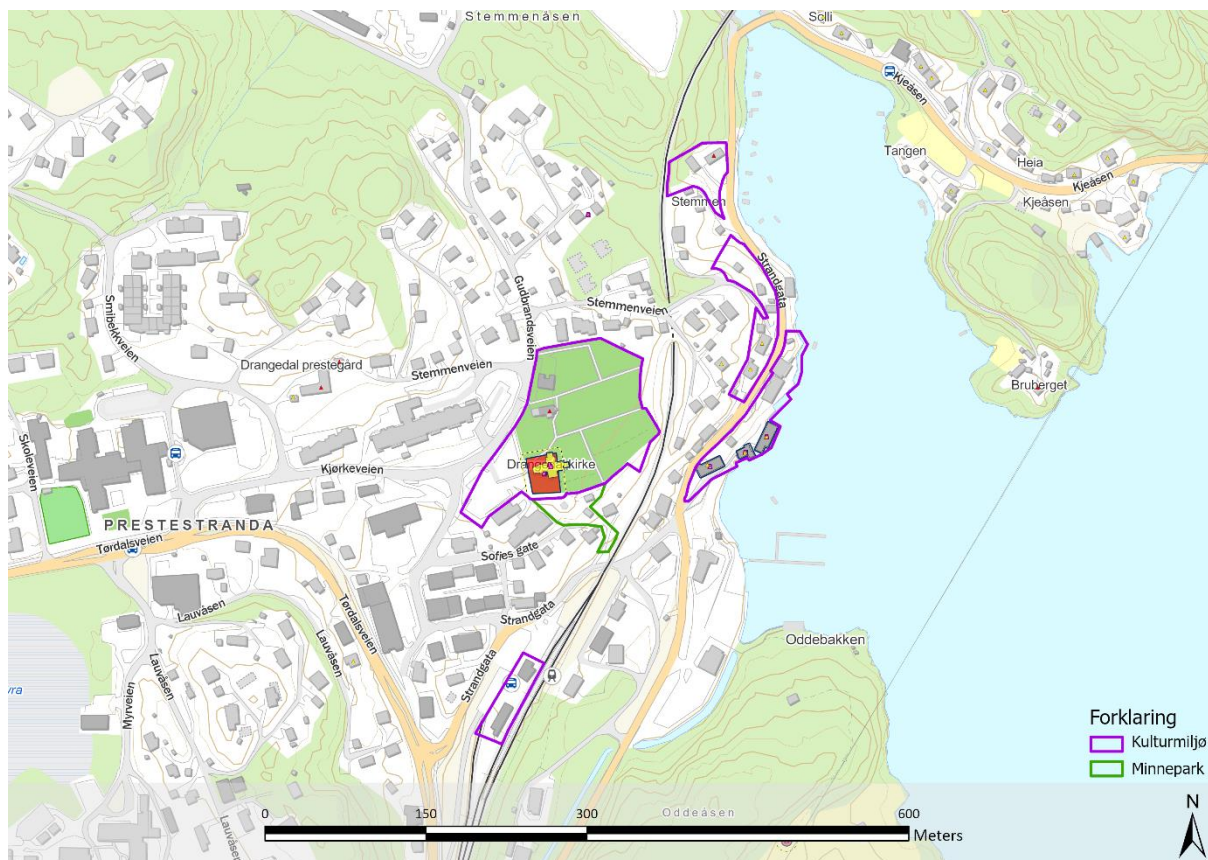

Fig. 2: Kulturmiljø i Drangedal sentrum. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Det gamle sentrum- et sammenhengende bevaringsområde

I gjeldende *Plan for områderegulering Nedre Sentrum* fra 2014 og *Reguleringsplan for Drangedal sentrum* fra 2004 har disse adressene bygninger som er markert med hensynssone bevaring kulturmiljø, i tillegg til Strandgata 24:

Strandgata 36 og 38, Strandgata 33, Stemmaenveien 33 a og b, Stemmaenveien 31 og Strandgata 47.

Vi har gjort en egen vurdering av Strandgata 24, videre følger en samla vurdering av Strandgata 36 og 38, Strandgata 33, Stemmaenveien 33 a og b og Stemmaenveien 31, og tilslutt en egen vurdering av Strandgata 47.

På oppsida (nordsida) av veien mot Kjeåsen ble det i 1889/1890 bygd et treetasjes bygg til hotellformål, men dette ble etter få år brukt som privat bolighus med forretningslokaler på bakkeplan. Deler av dette privateide huset ble i årenes løp også leid ut til offentlige kontorer og bibliotek. Denne bygningen har i dag adresse Stemmaenveien 33.

Vest for dagens Stemmaenveien 33 ble i 1899 Drangedals første posthus (i egne lokaler) bygd. I huset var det også skysstasjon. Bygningen har i dag adresse Strandgata 33. Øst for Stemmaenveien 33 ble samme år Drangedal sparebanks første bank (i egne lokaler) bygd. Banken ble revet på 1960-tallet og byggekassa ble gjenoppsatt og brukt som Røde Kors-hus. Røde Kors-huset er seinere påbygd og er fremdeles i bruk til dette formålet, med adresse Heireks vei 1.

I 1920 ble det bygd hotell på tomt leid av prestegården. Hotellet fikk navnet Drangedal Hotel. Bygningen har i dag adresse Strandgata 36. Seinere bytta hotellet navn til Drangedal gjestgiveri og Drangedal gjestehus. På samme tid bygde for øvrig Martinius Jansen hotell, som fikk navnet Fjellheim Hotel. Denne bygningen eksisterer også i dag, på adresse Tørdalsveien 1A, Gbnr 32/192.

Ved siden av hotellet i Strandgata 36 ble det i 1921 bygd et stort treetasjes hus med butikklokaler på bakkeplan, ut mot veien som gikk mot Kjeåsen. Denne bygningen har i dag adresse Strandgata 38.

Vurdering

Alle bygningene ligger innenfor et sammenhengende område tett inntil fylkesveien som går fra sentrum til Kjeåsen. Bygningene ble alle bygd innenfor formålet offentlig og privat tjenesteyting og handelsvirksomhet. Alle bygningene er i dag brukt som private bolighus og leiligheter, men har i stor grad bevart mye av sitt opprinnelige arkitektoniske uttrykk, uten større påbygginger og endringer av fasade. Strandgata 38 har gjennom oppussingsarbeider i de siste åra fått tilbake mye av sitt opprinnelige uttrykk, men butikkfasadene ut mot veien er endra ut fra endra bruk av huset. Det samme gjelder Stemmenveien 33, der fasaden med butikkvinduer i underetasjen på 2000-tallet ble endra på grunn av ombygging til leilighet i denne etasjen.

Området som utgjør store deler av det gamle sentrum i Prestestrandha har stor kunnskapsverdi som kilde til Drangedals historie. Området ligger også tett ved Toke brygge, der Drangedal kommune på 2010-tallet satte i gang et større stedsutviklingsprosjekt, med oppgradering av uteområdene ved badestrandha og nye aktivitetsflater. Kommunen er nå i gang med ytterlige oppgraderinger av området. Toke brygge er et populært uteområde for både fastboende og turister, i hovedsak i sommerhalvåret.

Tiltak:

Bistå med å gjøre tilskuddsordninger for bevaringsverdige hus kjent for private huseiere. I samarbeid med lokale lag og foreninger formidle det gamle sentrums historie, ved hjelp av f.eks. digitale løsninger, informasjonsskilt og «tettstedvandring».

6.2. Klokkegården, Stemmen – Strandgata 47, Gnr/bnr/fnr: 31/1/140

Her bodde fram til midten av 1930-årene den som var klokke i Drangedal kirke. Grunnen der klokkegården ligger ser ut til å ha tilhørt Prestegården så langt tilbake vi kan finne kilder. Husa i Stemmen tilhørte fra først av Prestegården, deretter klokkerne, som solgte husa til nestemann som ble klokke. I 1854 solgte klokke Knut Jensen husa til Drangedal kommune.

Da Stemmen var tenkt til klokkebolig, ble et jorde av Prestegården lagt ut til bruk for klokken i Stemmen. Den første klokken vi sikkert vet at bodde her var Jens Pedersen Stemmen på slutten av 1600-tallet.

Etter at kommunen kjøpte Stemmen, ble huset pussa opp i 1858, og huset ble utvida til fastskole i tillegg til bolig for klokken. Klokkestillingen ble nå kombinert med lærerstillingen i Solberg krets. I 1898 ble det bygd eget skolehus på Stemhaugen for Solberg skolekrets (utvida sentrumsområde).

Aasulf Torsen Holte var klokke og lærer fra 1858. Fra Drangedals sparebank starta opp i 1865 var han også bankens første kasserer, og hadde banken hjemme hos seg i Klokkegården. Her var det også en kort stund poståpneri.

Det var helt fram til nyere tid vanlig mange steder at klokke/kirkesangerstillingen ble kombinert med lærerrollen. I Drangedal var Eilif Sagaas den siste som var både kirkesanger/klokke og lærer, helt til disse to postene ble skilt ved et vedtak i herredsstyret i juni 1935. Det ble da også vedtatt at Klokkegården i Stemmen, som var i kommunalt eie, skulle fortsette å være lærerbolig.

Etter den tid har Klokkergården vært husvære også for ansatte i andre kommunale stillinger. En tid var det også utleie til diverse formål. Fra 1998 til kommunen solgte eiendommen til en privatperson i 2010 ble bygningen brukt til dagsenter for psykisk helse, i tillegg til møtelokale for lag og foreninger.

Klokkergården i Stemmen nede i høyre bildekant. Ca. 1925. Det store uthuset som tilhørte Stemmen er utenfor bildet i høyre bildekant, anleggsarbeidet på jernbanen har vært i gang noen år. Foto: Drangedal Historielags bildearkiv nr. 1134.

Bygningen

Tidlig på 1700-tallet ble det innført en ildstedsskatt, og det ble da oppgitt av Klokkergården hadde kun ett ildsted.

Da ny klokke overtok i 1781, blir det opplyst at husa på plassen var forfalne, og at klokkeren måtte sette seg i gjeld for å forbedre husa.

Grunnflata og det ytre av huset slik det står i dag tror en at er fra 1858, da husa ble pussa opp. Det ser ut til at de første klokkerne brukte hus og jord i Stemmen gratis fra Prestegården. På eldre bilder kan en se en større låve som hørte til klokkergården. I dag består bygningsmassen i Stemmen av hovedbygningen, Klokkergården, og et mindre, eldre uthus.

Klokkergården ble etter fylkeskonservatorens ønske restaurert utvendig i forbindelse med prosjektet Kultur - og naturattraksjoner i Drangedal kommune i 1991-1992. I prosjektrapporten står det: «Utført: Huset er skrappt og malt, vinduene er sjekket for råte, og de delene som var dårlige har blitt byttet ut.

Nåstatus: Det er planlagt utskiftet takplater med eldre autentiske teglstein etter anvisning av fylkeskonservator. Dette gjenstår. Tiltak: Ingen forslag.»

Hovedhuset er registrert i SEFRAK med rødt, uthuset (garasje/anneks til hovedhuset) er ikke registrert i SEFRAK. Eiendommen er i dag på 2,6 mål.

Vurdering

I 1995 vurderte fylkeskonservatoren Klokkegården til å ha liten autentisk verdi, med denne begrunnelsen: Interiøret er totalt ombygd. Restaureringer er gjort på en lite aktverdig måte. Bygningen er blitt løftet opp til 1 ½ etasje, den har en slags sveitserstil, det er ny takform og pipene er flytta.

Fylkeskonservatoren vurderte ut fra at bygningen inneholder en gammel tømmerkjerne den til å være verneverdig, men ikke til å være klassifisert for fredning. Hovedutvalg for kultur vedtok i møte samme år (1995) Klokkegården med uthus og tilstøtende uteareal regulert til spesialområde for bevaring, og kulturmiljøet har fortsatt denne statusen.

Klokkegården i Stemmen er blant de tre eldste husa i Prestestranda-sentrumsområde, sammen med prestegården og kirka. Plassen Stemmen har en kontinuerlig historie flere århundrer tilbake i tid, historisk påvist til 1698, men trolig også enda lenger tilbake, kanskje tilbake til da første klokke ble tilsatt i Drangedal i 1639.

Stemmen har en historie som Drangedal sentrums (Solberg skolekrets) første fastskole, bolig for klokkere, bolig for lærere og andre kommunalt ansatte. Hovedhuset har også fungert som sparebank og poståpneri i perioder før disse fikk egne bygg.

Hovedhuset bør i det ytre og i grunnflate bevares slik det er i dag, uten tilbygg og fasadeendringer. Uthuset/garasje/annekset og hageområdet bør ses i sammenheng som ett kulturmiljø slik at miljøet som en helhet bevares for ettertida.

Nåværende situasjon	Koordinat: 59,10055°N 9,06736°Ø Kommuneplanens arealdel (2016) PlanID: 20150001: Arealformål: sentrumsformål Reguleringsplan for Drangedal sentrum (2004) PlanID: 20040004 Reguleringsformål: Bevaringsområde
Verdi	Svært stor verdi

6.3.Tørdal Mølle Gbnr 45/26- bygningen, og som del av et større kulturmiljø

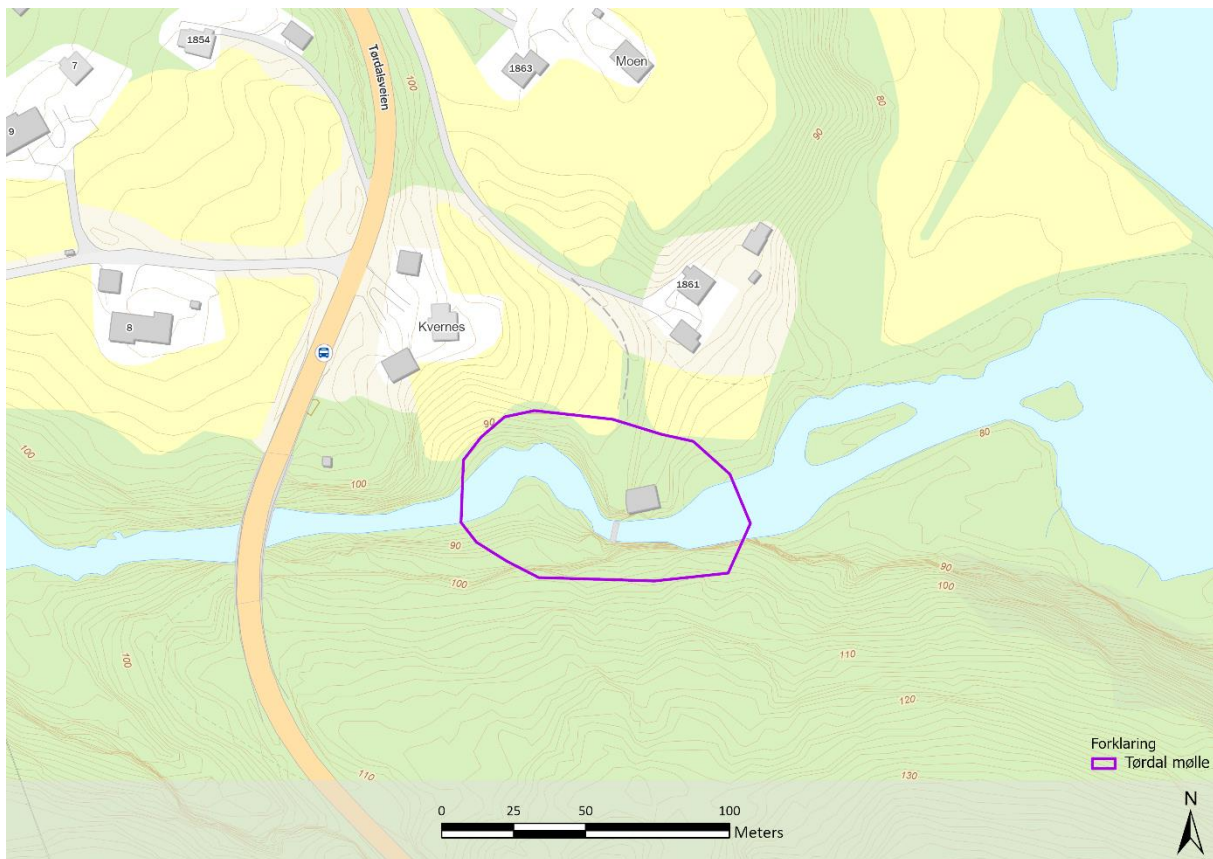

Fig.3: Tørdal Mølle. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Beskrivelse og bakgrunn

Tørdal Mølle var i drift fra 1918 til 1957. Tidligere sto det ei gammel sag der Tørdal Mølle ble bygd. Tørdal Mølle ble først kalt Grave Mølle, men skifta navn før 1930, og ble etter 2. verdenskrig utbygd. Mølla ble fra først av drevet med vannkraft. Seinere ble det anlagt kraftverk, som ga elektrisitet til mølla og bygningen.

Rett ved mølle-bygningen er det intakte solide brukar der «gamleveien» gikk rett forbi Tørdal Mølle. Veien ble brukt så seint som på 1960-tallet, «i manns minne».

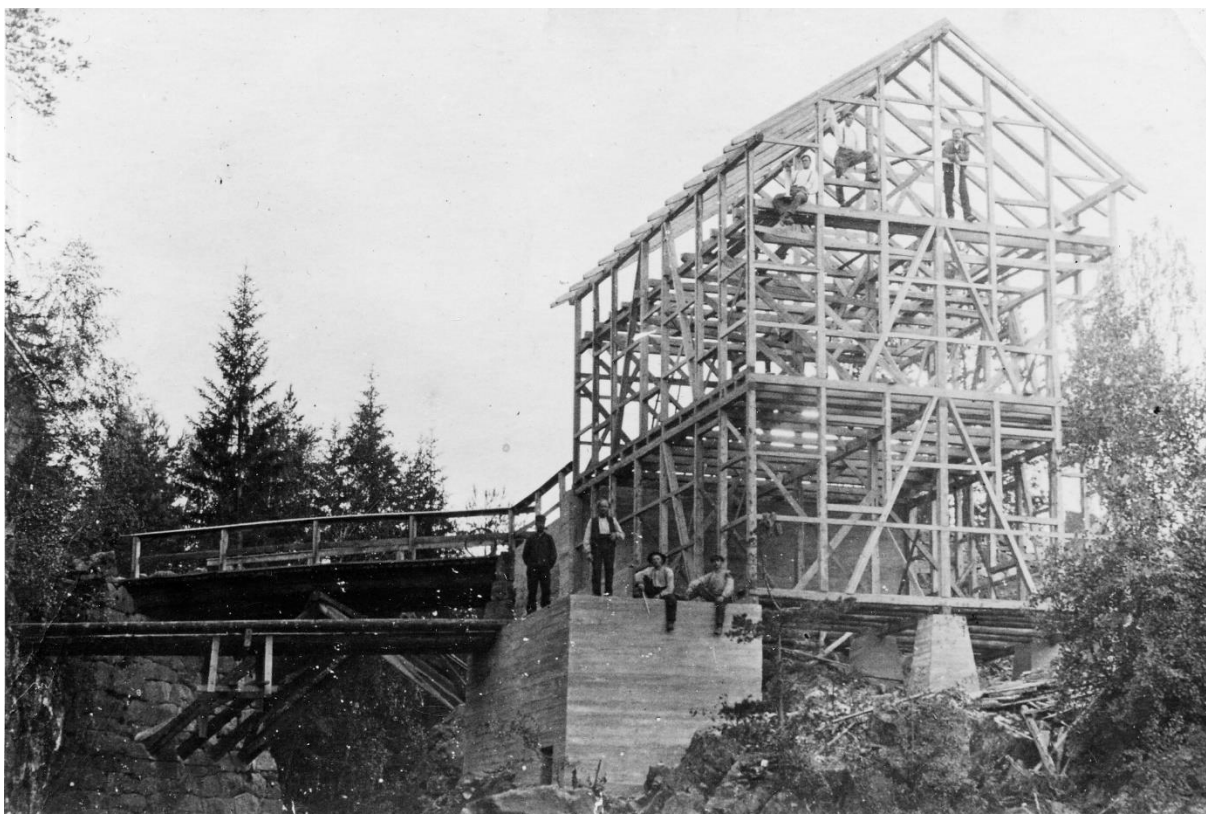
Betongfundamentet til dammen er også bevart, og også ytre del av anlegget, drivaksel m.m., for mølle og kraftverk. Her var det nåledam.

Møllebygningen:

- Bygningen er i tre etasjer
- Hele mølleanlegget er intakt, mangler bare å sette på en ny skovl.

I 1996-97 ble Tørdal Mølle restaurert, og det ble blant anna lagt nytt tak på møllebygningen. Det spesielle er at flistaket er bevart under platene som ble lagt på taket.

Restaurering med legging av nytt tak på 1990-tallet var en del av Ola-prosjektet, satt i gang av Brita Homleid Lohne og Kari Hegseth. Tørdal var også med i Bygdemobiliseringsprosjektet i Telemark (evalueringsrapport 1996), der istandsetting av Tørdal mølle var et av mange tiltak i dette prosjektet.

Tørdal Mølle under bygging. Mølla ble tatt i bruk i 1918. Foto: Drangedal Historielags bildearkiv nr. 0197.

I 2017 ble Tørdal Møllepark registrert i frivillighetsregistret som en ideell organisasjon med aktiviteten: Turisme knyttet til aktiviteter og opplevelser.

Grenland Friluftsråd v. Bjørnar Løkstad utarbeidet Prosjektskisse for turvei Tørdal Møllepark. Her vektlegges universelt utformede sentrumsnære turveier som kan minne noe om det som er gjort ved Motjenn ved Drangedal bygdetun. 3 studenter ved Universitetet i Sørøst-Norge avd. Bø utarbeidet mulighetsstudien Tørdal Møllepark.

Tanken er å sette i stand mølla med dam slik at det er mulig å demonstrere bruk av mølla, og bruke dette i turisme- og undervisningssammenheng.

Sikringspanel, generator og andre deler av det elektriske anlegget er bevart, ledninger, lamper og lysarmatur er fortsatt der.

Det er også en del av planen å sette å lage ny bru på de gamle brukara.

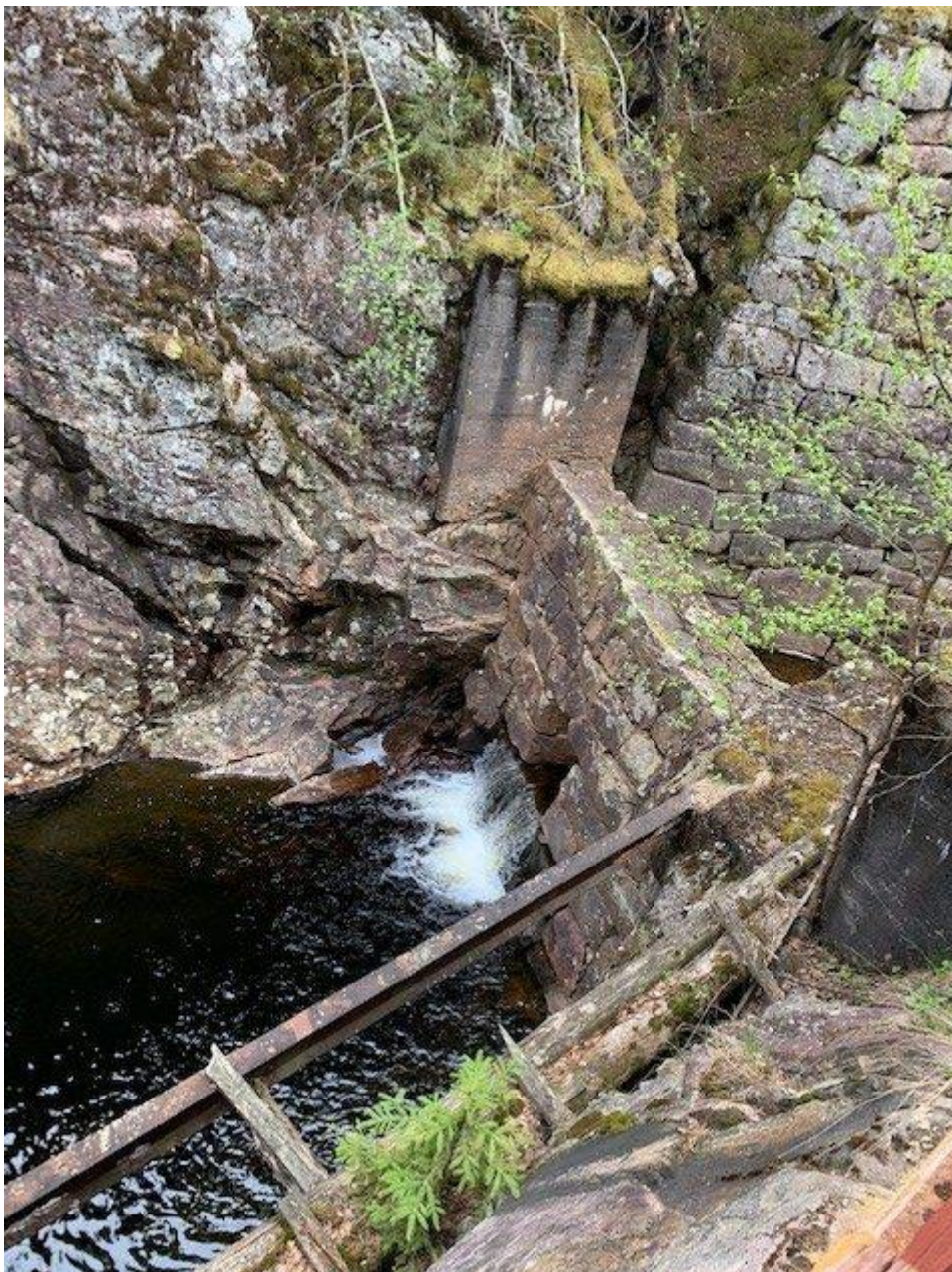
Mølleanlegg med dam er tenkt som del av et større prosjekt på Bø i Tørdal, med sentrumsnær turvei-runde, med badeplass og andre aktivitetsflater. Det er også ønske om å anlegge et lite steinsenter i området ved mølla. Tørdal er kjent for mange og til dels sjeldne mineralforekomster, og et stort utvalg av steiner/mineraler fra den nedlagte Høidalen gruve er da tenkt utstilt.

Langs tenkt turvei-trase er det flere steder og punkter som det er knytta historie til, slik at dette også kan være en kulturhistoriskrunde.

Grunneiere stiller seg positiv til Tørdal Mølleparks planer.

*Bildetekst: Tørdal Mølle
utvendig,
inngangspartiet. Fra
befaring 19. mai 2022.
Foto: Anne Kjendsheim.*

Bildetekst: Dammen ved Tørdal Mølle. Brukar til gamleveien i bakgrunnen. Foto: Privat.

Bildetekst: Innvendig i Tørdal Mølle. Mølleanlegget er intakt, bare ny skovl må settes inn. Foto: Anne Kjendsheim.

Vurdering

Restaurering på 1990-tallet og prosjektskisse og mulighetsstudier utarbeidet for noen få år siden vurderes til å gi et godt grunnlag for videre planer for kulturmiljøet Tørdal Møllepark.

Selve møllebygningen med dam-anlegg og gamleveien som gikk rett forbi, er et godt utgangspunkt for å formidle kunnskap om tettstedet Bø i Tørdals historie på tidlig 1900-tallet og fram til manns minne da mølla ble nedlagt i 1957 og veien ble lagt om på 1960-tallet.

Tørdal skule med trinn 1-7 ligger i gangavstand fra Tørdal mølle og en evt. turvei. Nye Suvdøla kraftverk som ble tatt i bruk i 2019, ligger ved fylkesveien, ca. 200 m fra mølla. Formidling knytta til nytt og gammelt kraftverk og kraftproduksjon ligger her godt til rette.

Med en lokal kultur- og opplevelses-sentrumsnær turvei på Bø i Tørdal, som i store strekk følger traseen til gamleveien, vurderes dette kulturmiljøet til å gi stor opplevelsesverdi.

Planer om bruk av mølla og området rundt til turisme knytta til aktiviteter og opplevelser vil sammen med bruk av dette kulturmiljøet til historie- og kunnskapsformidling gi kulturmiljøet en høy bruksverdi. Slik miljøet med selve møllebygningen og området rundt framstår i dag, gir det et i stor grad autentisk bilde av fortida, der inventaret i og materialene i bygningen er bevart, mens dam og bru er mulig å gjenskape med de fundamentene som finnes der i dag.

Ut fra en samlet vurdering vurderes kulturmiljøet til å ha stor verdi. Bygningen Tørdal Mølle bør registreres i Kulturminnesøk.

Nåværende situasjon	Koordinater: 59,14660°N 8,81990°Ø Ikke registrert i SEFRAC Arealformål i kommuneplanens arealdel PlanId: 20150001 Arealbruk: Spredt boligbebyggelse Arealbrukstatus: Framtidig Områdenavn: SB1
Verdi	Stor verdi

6.4. Fineid Bruk

Eier av Fineid Bruk, Gunnar P. Solberg på østre Finneid, bygde sitt eget private kraftverk som kom i drift i 1915. Dette var på samme tid som Drangedal kommune arbeida med planer for å få elektrisk kraft til bygda. Det kommunale elektrisitetsverket ble satt i drift i 1920, den gang med strøm fra Dalsfos kraftstasjon i Sannidal.

Det private kraftverket skaffa strøm langt framover i tid for Fineid mølle, gårdsbygningene på Finneid og noen andre bygninger som lå på gårdens grunn.

Kraftverket var i drift til utpå 1990-tallet. Turbinen var en Francis turbin fra Myrens verksted i Kristiania.

På Fineid bruk var det i tillegg til mølle og kraftstasjon også sagbruk, damanlegg oppover elva, og det eneste ålekaret nær Drangedal sentrum. Solbergdammen hadde opprinnelig ligget helt i øvre ende av elveutløpet fra Tveitvannet, men dammen måtte flyttes et par hundre meter lenger ned da Sørlandsbanene skulle anlegges i 1920-åra. Den nye Solbergdammen hadde tre løp.

Fineid Mølle ble nedlagt og hadde siste drifts-dag 1. august 1963 da andelslaget Drangedal Mølle på Kåsmyra ble satt i drift. Eierne av Fineid Mølle fikk utbetalt et erstatningsbeløp.

Ny møllebygning ble reist i 1916. I 1915 er Fineid Mølle nevnt i en oversikt, her blir også Fineid Teglverk nevnt.⁷ Mølle/kvenn hadde det vært her langt tilbake i tid. I 1723 og 1770 blir det opplyst at det hørte to kvenner til Finneid, av de beste i bygda, og som også kunne male for naboene. 1917 averterer eieren etter møller for snarlig ansettelse på Fineid Mølle. I 1931 opplyser eier Peder Solberg at mølla er gammel og sliten og trenger stadig vedlikehold.⁸ Det gamle mølleanlegget ble oppgradert i 1935, med ombygginger, nytt møllemaskineri, kornrenseri og frørenseri. I 1956 hadde Fineid Mølle mottatt 180 tonn korn til tørking, fra Tørdal, Sannidal og Bamble foruten fra Drangedal. I 1948 ble også mølla nyoverhald. I 1951 hadde mølla fått enda en overhaling og ny mølledam gjorde at mølla kunne holdes i drift året rundt.

En periode etter krigen foregikk det også skoreparasjoner og produksjon av bl.a. flaggstenger, årer og bærpellere på Fineid bruk. Bærpelleren hadde langt skaft og ble kalt «Faen røske».

Sagbruket var fremdeles i drift i 1980-åra og solgte trelast og honved fra stedet.

Vurdering

På dette stedet har det vært kontinuerlig kvern og mølledrift i flere århundre. Her ble også Drangedals første kraftstasjon og elektrisitetsverk satt i drift i 1915, i tillegg til at stedet har hatt flere andre virksomheter i privat drift. Damanlegget i elva er også en del av helheten.

Det har kommet til nybygg, ombygninger og utvidelser. Stedet forteller en historie om privat næringslivsaktivitet og mangesysleri som det er verdt å ta vare på.

Fineid bruk med omkringliggende anlegg vurderes til å ha stor verdi og bør registreres i Kulturminnesøk.

⁷ Fortegnelse over fabriker, større haandverksbedrifter og andre virksomheter som omfattes av arbeiderbeskyttelsesloven av 1915.

⁸ Vestmar, tirsdag 6. oktober 1931, Vestmar 22. oktober 1935, Vestmar 22. oktober 1935, Vestmar 17. oktober 1956, Vestmar 9. februar 1948, Vestmar 21. september 1951, Varden, lørdag 4. august 1917, Drangedalsposten 26. september 2017.

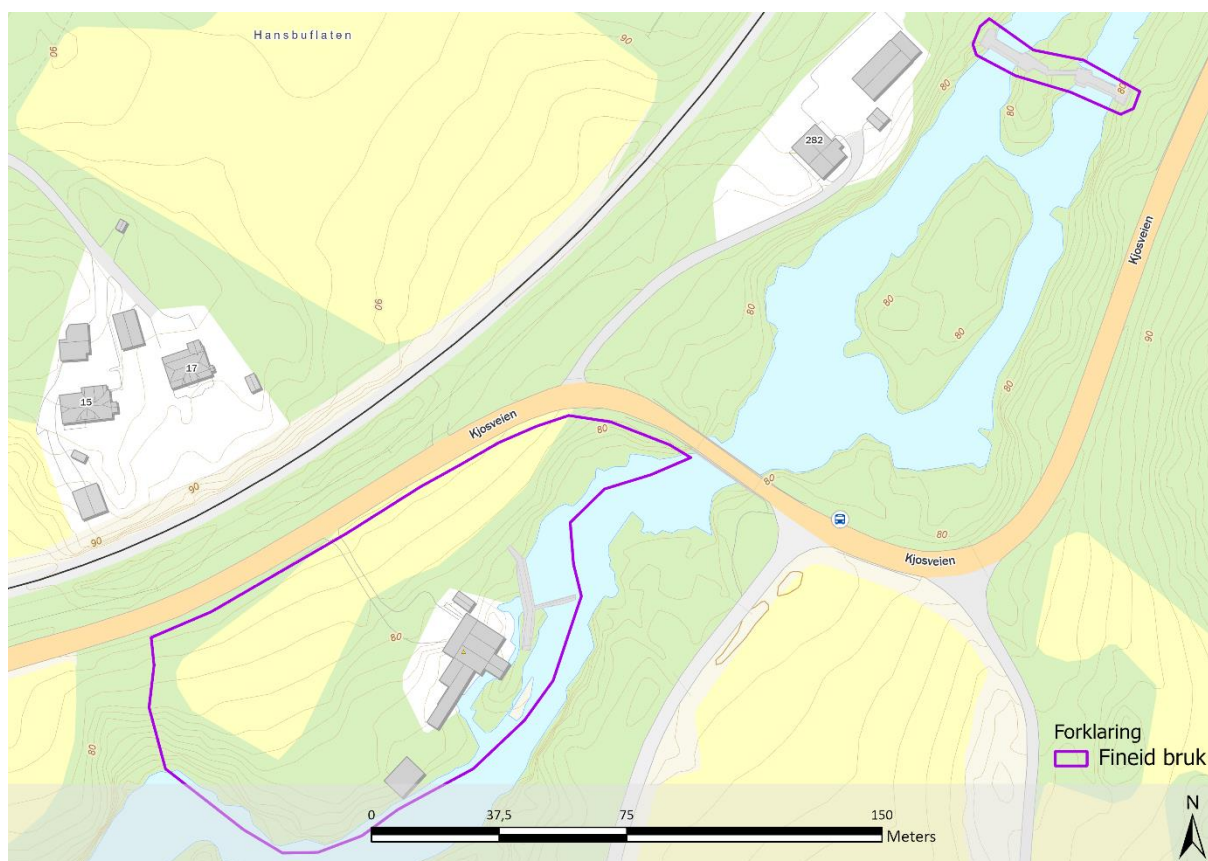

Fig. 4: Fineid Bruk. Damanlegg markert øverst til høyre i kartet. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

6.5. Kulturminner knytta til skogbruk og småindustri

I Drangedal har vi mange kulturminner knytta til skogsdrift og småindustri og utnytting av virke fra skogen. Vi kan finne rester av fløtningsdammer og fløtningsmurer i elver og vassdrag i alle deler av Drangedal. Et stort arbeid med registrerings av fløtningsanlegg ble for en del år siden gjort av Jarl Bakken. Ett større bokverk som presenterer liv og virke langs Toke/Kragerøvassdraget er under arbeid, etter initiativ av Kragerøvassdragets grunneierforening. I boka vil skogsdrift og tømmerfløting være sentrale tema.

Det finnes mye dokumentasjon på skogsdrift i Drangedal, som kan danne grunnlag for videre utforskning. Vi har valgt å trekke fram området i grenselandet mellom Drangedal og Nome kommuner, der det i de seinere år er igangsatt et arbeid for å ta vare på kulturminnene i området. Dette nylig igangsatte arbeidet kan også fungere som et eksempel andre kan hente inspirasjon og kunnskap fra til videre arbeid med kulturminnevern i Drangedal.

I skogsområdene på begge sider kommunegrensa mellom Drangedal og Nome Kulturrunden anlagt. Denne ble offisielt åpna i 2022. Kulturrunden er en 15 kilometer lang rundtur som starter ved Villmarkseventyret bilparkeringsplass og følger fløtningsvassdraget langs Sætreelva og den gamle rallarvegen som ble laget i forbindelse med byggingen av sørlandsbanen mellom Lunde og Drangedal i 1922 - 1927.

Turen går i lett kupert terreng og passerer en rekke kulturminner som fløtningsdammer, tømmerkoier, pukkverk og husmannsplasser.

Sykkelruten følger delvis den etablerte sykkelrunden "Motbakken" i Nome og Skien kommune over mot Drangedal, og kan forlenges/forkortes i ulike retninger etter eget ønske.

Turen kan f.eks. forlenges noen kilometer for å oppleve eventyrstien (aktivitetssti for barn i alderen 3-11 år), Høidalsfurua (Telemarks største furutre), Høydalen gård eller et flyvrak fra 2. verdenskrig, den såkalte «Utvidete kulturrunden».

Turen går langs lite trafikkerte grusveier med unntak av de siste 2 kilometerne som følger den lite trafikkerte fylkesvei 3310.

Det er Høidalen, Sætre og Åsland kulturhistoriske forening, som har tatt initiativ til og følger opp tiltaket Kulturrunden. Foreningen er danna av de to grunneierne til de to skogbrukseieendommene i området. Med miljø i fokus ønsker foreningen å koble fortidens og nåtidens skogbruk med fremtidens muligheter. Flere kulturminner i området viser fortidas skogbruk.

De 15 kulturminnene langs Kulturrunden er:

Åslandsdammen, Fløtningsvassdraget, Roholt (tufter etter husmannsplass), Vinterholet (tømmerkoie), Åsland gård, rallarvegen, Kabbestul (husmannsplass), Værem gård, Pukkverket, sagbruk ved Nakksjø, Sætre gård, Eventyrstien (følger de gamle tømmerlepene 1 km), flyvraket, Høidalen gård, Høidalsfurua.

Kulturminnefondet har støtta 2 prosjekter langs Kulturrunden i 2020 og 2021, Åslandsdammen, gammel fløterdam, og tømmerkoia Vinterholet.

I 2022 fikk Høidalen, Sætre og Åsland kulturhistoriske forening en egen post på statsbudsjettet under Riksantikvaren, med 250 000 kr, fordelt på 50 000 kr til kurs hos Riksantikvaren og 200 000 kr til skilting på Kulturrunden.

De neste prosjektene for Høidalen, Sætre og Åsland kulturhistoriske forening er restaurering av Åsland gård og Sætre gård.

De 15 kulturminnene er presentert på nettsida Kulturrunden.no. Ytterligere flere av kulturminnene er planlagt presentert med informasjonsskilt.

Flere av de 15 kulturminnene ligger i Nome kommune. Vi vil her trekke fram fire av de kulturminnene som ligger i Drangedal kommune.

6.5.1. Åslandsdammen

Åslandsdammen er en av de største tømmerfløtningsdammene langs Sætreelva. Dammen ble bygget i 1906-08 av noen av håndverkerne som bygde Telemarkskanalen. Siden er den oppgradert flere ganger. Siste fløtning ble gjennomført i 1961.

6.5.2. Høymyr pukkverk

Pukkverket på Høymyr ble etablert i 1922 for å skaffe tilstrekkelig med pukk til byggingen av jernbanestrekningen for sørlandsbanen mellom Lunde og Neslandsvatn/ Kragerø. Verket var i drift til slutten av 1960-tallet. Bygningene som husa arbeidsfolk og selve pukkverket med murbygninger er i dag forfalne. Sammen med informasjonsskilting som forteller om stedets historie, framstår pukkverket som et spennende sted å besøke for syklende og gående langs kulturrunden.

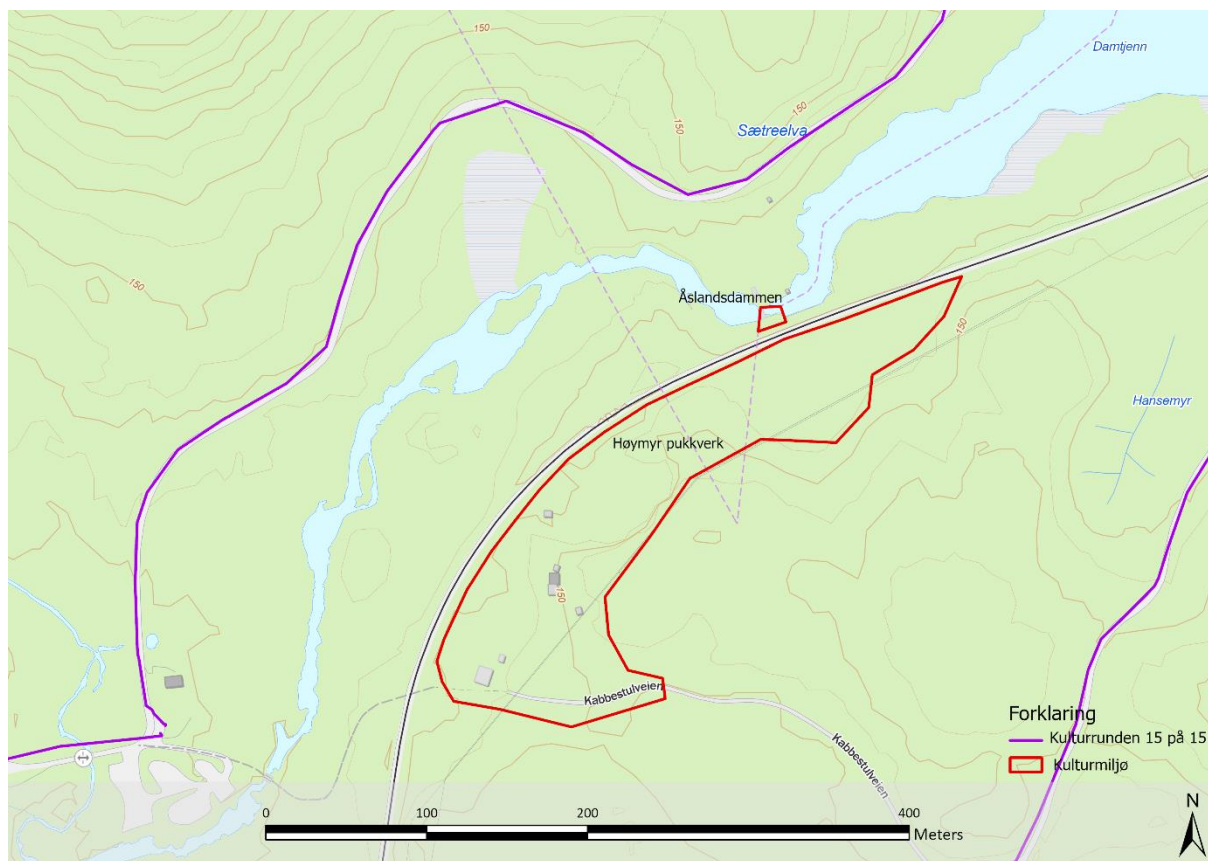

Fig.5: Åslandsdammen og Høymyr pukkverk. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

6.5.3. Verheim (Værem) Gbnr 9/1, 10/1. Værem/Verem/Værheim.

Verheim hadde samme eiere som gården Setre (Sætre) siden 1660, da byborgeren Adeler fikk disse. Adeler forpakta bort begge gårdene. Seinere eiere av Verheim og Setre var bl.a Heuch, og Juel fra 1860-åra. Eiendommene med tilhørende skogeiendommer har tilhørt Juel-familien siden den gang. Til gården Verheim lå husmannsplassen Kabbestul, som en finner nevnt første gang på slutten av 1700-tallet.

Mye tyder på Verheim er en gammel bustad, et «heim»- navn fra vikingtida. Gården er med i manntalla fra 1762 og framover.

Verheim skulle være en fjerdings veg fra Setre og ligger opp i lia fra Kabbestul og Kabbestulkjennane. Det har vært skiftende slekter som har bodd på Verheim. Den første som en støter på i kirkebøkene er Hans Reinholtsen Verem i 1698. Gården ble fraflytta i 1948.

Gården har vestvendt beliggenhet som gjorde det tidlig fritt for snø i området, og gården var kjent for godt jordsmonn. Gården ble etter fraflyttinga brukt som tømmerkoie frem til slutten av 1950-tallet.

Verheim har tre bygninger registrert i SEFRAC, alle datert til før 1850; våningshus, vedskjul/utedo og uthus. Uthuset er datert til 1700-tallet. Det går skogsbilvei forbi og videre innover i marka.

Verheim ligger langs en av de utvidete Kulturrunden-løypene som 1 av 15 kulturminner.

Vurdering

Gården har høy verdi på grunn av antatt høy alder, men også som del av et landskapsområde med en rik historie knytta til bosetting, skogbruk, jakt og fangst.

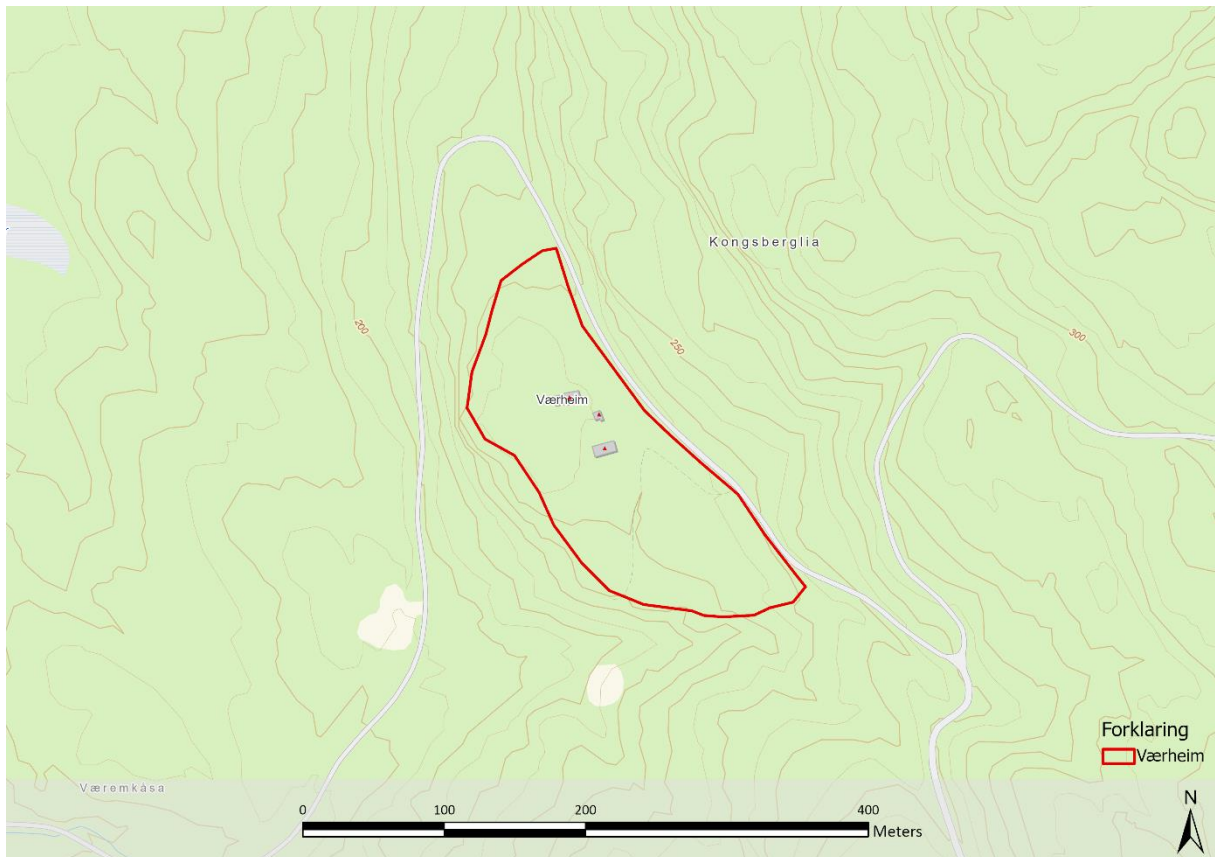

Fig.6 : Værheim. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

6.5.4. Høydalen Gbnr 8/1

De fleste av bygningen som i dag står på den nedlagte gården ble bygd i perioden 1860-1864. Det store våningshuset på 3 etasjer + kjeller ble bygd for å huse en storfamilie med mange generasjoner.

Etter sagnet skulle Høydalen og Helsokn ha blitt gitt av Asle Tveit, som sjelemesse til presten i Holla. Og Høydals- og Helsoknskogen hørte lenge til Holla prestebol. I 1740 ble presten Stabel i Holla klaga for å hogge for mye i skogen der. I 1823 ble Høydalen av kongen solgt til Diderik von Cappelen.

Ved kongelig resolusjon av 20. mai 1851 ble det bestemt at gården Høydalen fra 1852 skulle legges fra Holla til Drangedal. «Heuchs enke» eide Høydalen i 1852, da hun solgte eiendommen. Siden har den vært i samme slekta fram til dags dato. Gården ble fraflytta i 1951. Til gården hører en skogseiendom på vel 6000 mål.

Før Høydalen ble sjøleiergård fra 1852, hadde Høydalen langt tilbake i tid vært seter under Holla prestegård. I tida under eiere som holdt til utenbygds finner vi i kildene også leilendinger på Høydalen, det tidligste vi finner er 1741.

Den kjente bjørnejegeren Gunnar Høydalen (1789-1883) var født på Høydalen, og bodde der til han flytta til Landsmarka i 1844.

En mye brukt ridevei fra Drangedal til Ulefoss gikk fra Nås om Setre og videre til Ulefoss. Denne veien ble det kjørt trekull til Ulefoss Jernværk og over her gikk det krøtterdrifter som skulle videre til Skien. Rideveien gikk over Høydalen-eiendommen.

Vurdering:

I årene etter 1852 ble nye gårdshus bygd. Flere står der fremdeles. Før 1852 skal det bare ha stått ei lita stuebygning og noen små uthusbygninger der.

Det er gjort SEFRAK-registreringer på Høydalen, 4 datert etter 1850 (våningshus, stabbur, uthus og redskapshus/vedskjul) og 3 datert før 1850 (badstue, smie og eldhus). I tillegg er ei sag i nærheten gården registrert, datert før 1850.

Våningshuset bærer preg av forfall. Uthuset er revet ned, materialene ligger på stedet. Gården har ikke vært bebodd på over 70 år, noe som gjør at det kan være krevende å holde bygningsmassen ved like.

Samla utgjør bygningene på gårdene et helhetlig gårdsmiljø som kan ha enda større potensiale enn det har i dag for å bevare kunnskap om fortida. Gården ligger langs en gammel ferdselsvei over til Landsmarka og Kilebygda, som er beskrevet i boka Gamle ferdselsveier i Drangedal. Skogstraktene her var også vidgjetne jakt- og fangstområder, med en rik historie.

Rett ved gården finner vi et gammelt sagbruk og rester av ei kullmile, som minner om virksomheter i området i tidligere tider.

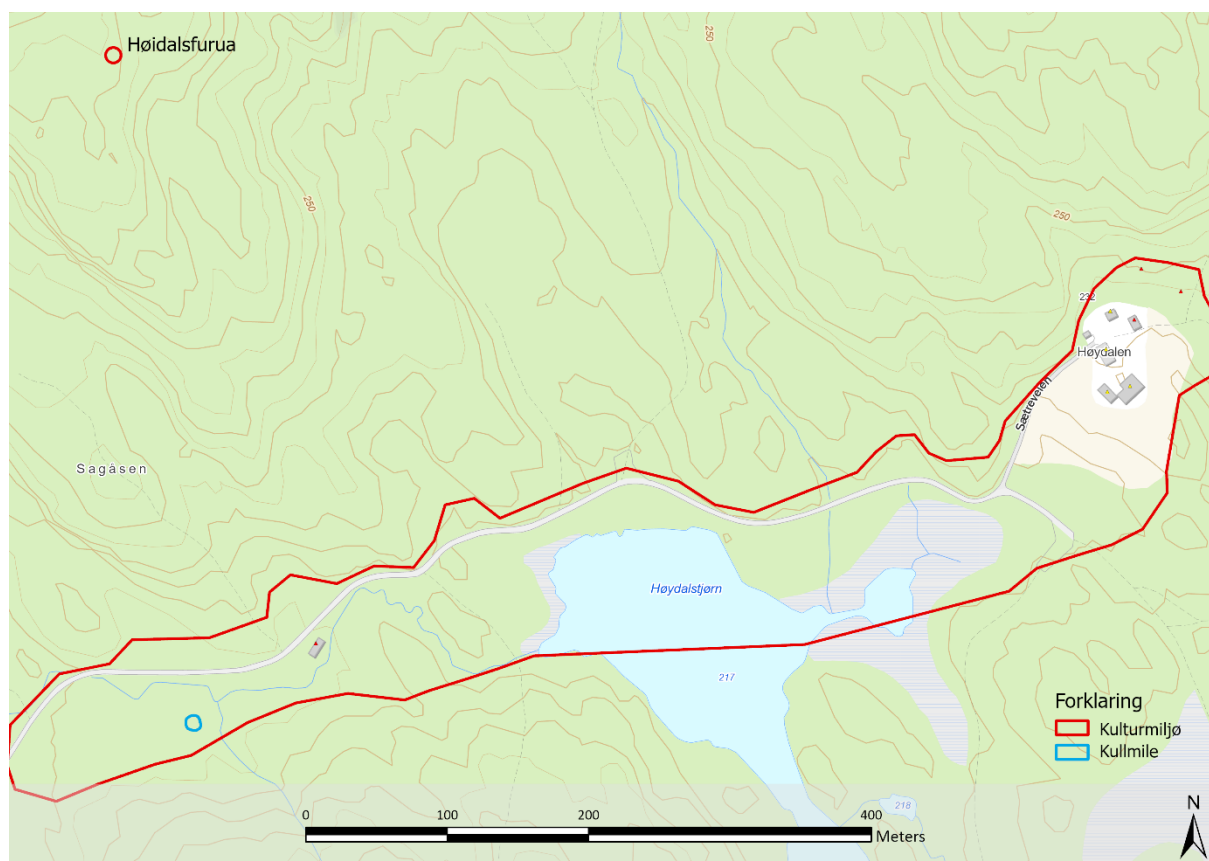

Fig. 7: Høydalen kulturmiljø, med gårdsbygninger, sagbruk og kullmile. Øverst til venstre i kartet er Høydalsfurua markert. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Vurdering av hele Kulturrunden

De 15 kulturminnene som er skilta langs Kulturrunden utgjør til sammen et helhetlig kulturmiljø som viser minner knytta til tidligere tiders skogsdrift og veganlegg og pukkverk knytta til bygging av Sørlandsbanen 1922-26. Fraflytta gårder og tufter etter fraflytta husmannsplasser er også markert med informasjonsskilt, og gir et bilde av en annen tid der området her ga grunnlag for bosetting og mange arbeidsplasser. Et krigsminne finnes det også i området.

Skilting med opplysninger om kulturminnene gir Kulturrunden en høy kunnskapsverdi. Sammen med skriftlige kilder, som registreringer gjort av fløtningsanlegg, og historie nedskrevet i blant annet Drangedal Historielags publikasjoner, bidrar markering av kulturminnene i kart og informasjonsskilting til en høy opplysningsgrad, og bidrar til viktig dokumentasjon av fortida. Kombinert med folkehelse og friluftsliv bidrar kulturminnene til en høy opplevelsesverdi for de som bruker tilbudet.

Målet er bruk og vern forent, tilbudet er lagt opp til å være åpent tilgjengelig for allmennheten som et gratistilbud i friluft. Samtidig ligger tilbudet i tilknytning til Villmarkseventyret, Orrkjerrkastet bobilparkering, og hytteutleie hos en av grunneierne, og er dermed med på å skape attraksjon for turister med overnattingsmuligheter tett på. Sammen med andre merka turstier og toppturer i området, utgjør Kulturrunden en fin kombinasjon med naturopplevelser.

På bakgrunn av at kulturmiljøet Kulturrunden ligger slik plassert at den viser utviklingslinjer og historie innen flere tema, som skogsdrift, jernbane-anleggstida, småindustri (sagbruk), og gamle bosettingsmønstre, samtidig som kulturmiljøet gir både høy opplevelses- og bruksverdi, vurderes kulturmiljøet til å ha stor verdi.

Tiltak: Grunneierne har sjøl tatt initiativ til å ta vare på kulturminnene, og fortsetter arbeidet. Ved videre restaureringsarbeider på bygninger følger byggesaksavdelingen i kommunen opp, i samarbeid med Kulturarv-avdelingen i fylkeskommunen og Riksantikvaren.

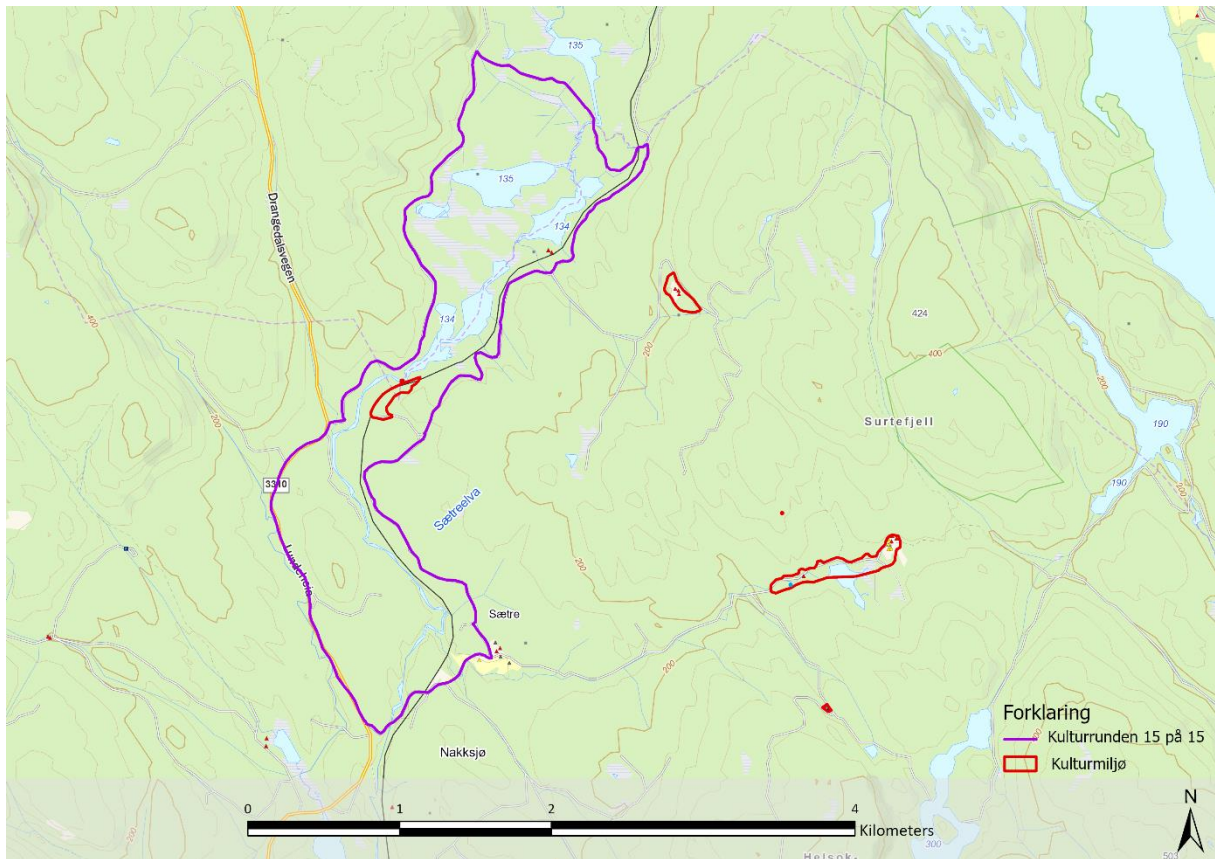

Fig.8: Oversikt Kulturrunden, 15 kulturminner på 15 kilometer. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Nåværende situasjon	I kommuneplanens arealdel for Drangedal kommune 2015-2026 er området lagt ut til LNF område Detaljreguleringsplan for Villmarkseventyret bobilparkering og camping, planid 20210005
Verdi	Stor verdi

6.6. Kulturminner knytta til samferdsel

I dette kapitlet tar vi for oss noen av kulturminnene knytta til samferdsel, fra gamle stifar og kjerreveier, vassdragene som ferdselsåre fram til dagens moderne transportveier.

6.6.1. Bruer

I Drangedal har vi flere større og mindre vassdrag, elver og bekker, og dette krever mange bruer. I Tørdal finnes det ei intakt overbygd trebru. Den gamle Holtanebrua ved Lone skule står i dag som bru på gårdsvegen inn til Rosland. Den ble flytta hit da det kom ny bru på hovedvegen rundt 1950. Brua ble bygd omkring 1890 og har en særegen konstruksjon som en ikke kjenner så mange av, med trebjelker og jern som fordeler vekta i det lange spennet. Dette var kledd inn med doble vegger. Da brua ble flytta i 1950 fikk den tak i tillegg til veggene.⁹

Vurdering

På grunn av særegen konstruksjon og alder har den overbygde brua stor verneverdi, og bør anses som et verneverdig kulturminne. Brua bør bevare opprinnelig konstruksjon og ved eventuell restaurering.

Bildetekst: Den gamle Holtanebrua før den ble flytta og overbygd med tak. Foto: Drangedal Historielags bildearkiv nr. 6687.

6.6.2. Gamle ferdselsveier

Historiske spor i form av stier og veier kan vitne om for eksempel samfunnsutvikling og handelsruter i tidligere tider. Gamle ferdselsveier er slik i seg sjøl kulturminner, som gjennom tilrettelegging og informasjon forteller om fortida. Mange gamle

ferdselsårer kan være fine turveier i dag, og i tillegg legge til rette for økt lokalhistorisk kunnskap om nærmiljøet.

I 2022 etablerte Riksantikvaren en egen tilskuddsordning for historiske ferdselsårer, som frivillige lag og organisasjoner kan søke på innen en tidsfrist.

I Drangedal har lokalhistoriske stigrupper, turlag og grendelag merka noen av de gamle ferdselsårene. I 2020 utga Drangedal Historielag boka «Gamle ferdselsveier i Drangedal», der en del av de gamle ferdselsveiene er beskrevet og markert i kart. Det ble gjort et stort registreringsarbeid over flere år med GPS-registrering av ferdselsveiene, og det gjenstår mange gamle ferdselsveier som kan beskrives nærmere. Drangedal Historielag har i 2022 tatt initiativ til å få utarbeidet et utbretttskart på papir der de gamle ferdselsveiene er tegnet inn. Kartet vil bli ferdig i løpet av 2023.

Mange av ferdselsårene er det i dag få spor etter, og for registrering er en avhengig av eldre kjentfolk for å «gå opp» veiene. Registrering og beskrivelse av veiene er derfor et arbeid som det haster med å få utført, siden det er de eldste som sitter inne med kunnskapen om disse veiene.

⁹ Gardåsen: Hus i Drangedal s.173

6.6.3. Gamle overnattingsplasser- fra skysstasjon til hotell

Overnattingsplasser i Telemark ble kartlagt av Telemarksarkivet gjennom de to innsamlingsprosjekta "Reiselivet i Vest-Telemark" og "Reiselivet i Telemark". Prosjekta var støtta av Arkivverket, Kulturrådet og Telemark fylkeskommune. Arbeidet ble leda av Vest-Telemark Museum i samarbeid med Norsk Industriarbeidermuseum og Telemark Museum. Arbeidet med kartlegginga ble gjort med god hjelp fra historielaga i Telemark.

Drangedal Historielag var et av historielaga i Telemark som kom med innspill til prosjektet. Oversikter over historiske overnattingsplasser i kommunene i Telemark ble etter endt prosjekt lagt ut på den lokalhistoriske nettsida Lokalhistoriewiki. Oversikten kan oppdateres.

Link til Lokalhistoriewiki

https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Overnattingsplassar_i_Drangedal_kommune

For Drangedal teller lista pr. nå 25 overnattingsplasser. Lista kan redigeres og ajourføres med evt. nye opplysninger.

De 25 overnattingsplassene i lista unntatt en er i dag borte, men noen av bygningene er fremdeles i bruk, i dag som bolighus. Gautefall Turisthotell heter i dag Gautefall Ski Lodge og er bygd om til utleie-leiligheter, med 600 gjestesenger.

Historisk bakgrunn

Skysstasjon var et spise- og overnattingssted for reisende, med bytte av hester. Skysstasjoner ble organisert i veilov av 1824. Stasjonsholdet kunne imidlertid gå på omgang, så man kunne aldri være helt sikker på hvilken gård som var skysstasjon. Fra 1924 ble skyssplikta opphevet, og i 1951 alle skysslover. I Drangedal var det antakelig bare skysstasjonene på Merkebekk og på Bø i Tørdal som var i drift inn på 1900-tallet.

Skysstasjonene ble etter hvert erstattet av hoteller. I Drangedal ble det første hotellet bygd i 1885, Funnemark Hotell i Kjeåsen. Etter hvert kom det flere hoteller, gjesteheimer, gjestgiveri, pensjonater og hospits i alle deler av Drangedal. På 1950- og 60-tallet ble det også etablert noen campingplasser i Drangedal, noen var i drift kun noen få år. I dag har vi kun en campingplass i Drangedal, Voje camping.

Turismen økte i Norge i annen halvdel av 1800-tallet og dermed også behovet for overnattingsplasser. I Drangedal var det særlig fjellområdene mot Lia og Gautefall som fra slutten av 1800-tallet var populært feriested for i hovedsak Kragerøfolk. Til en viss grad ble også øvre deler av Tørdal et feriemål. Overnatting foregikk den gang på den måten at turistene ble innlosjert på gårdene i området. Noen få av de ferierende bygde seg etter hvert egne hytter i fjellheimen. Turismen og behovet for overnattingsplasser økte, og i 1971 åpna Gautefall Turisthotell.

Vi skal videre se litt nærmere på Drangedals første hotell.

6.6.2.1. Funnemark Hotell i Kjeåsen, Drangedals første kommunesentrum Kjeåsen 7 og Kjeåsen 9, Gbnr 12/2/4 og 12/2/5

I 1885 bygde Alfred Janson hotell i Kjeåsen og dette ble dermed Drangedals første hotell. I Kjeåsen lå det båtbygg for anløp av dampbåten Tokedølen fra 1864, og her var det lettere å få tomter fordi det her var privat grunn og ikke prestegårdens grunn slik som lenger opp i Prestestranda. I Kjeåsen var det fra gammalt av to husmannsplasser, til det første «moderne» huset ble bygd i 1880. Her ble det drevet butikk og bakeri.

Hotellet ble fort solgt videre og ble drevet under navnet Funnemarks Hotell, etter eieren Gunnar Funnemark. I tillegg til hoteldrift var det her i mange år lokaler for møter i herredsstyret og andre offentlige møter. Sjøl etter at hotellet ble nedlagt og fram til etter krigen holdt kommunestyret sine møter her. To tannleger fra Kragerø praktiserte her noen uker i året, det var en tid legekantor her, en sakfører hadde kontordager her, og en fotograf losjerte her i perioder for oppdrag. Funnemark dreiv også skysstasjon, men slutta antakelig med det da det ble starta skysstasjon lenger oppe i Kjeåsen.

Både bygningen der Funnemark Hotell holdt til og bygningen der skysstasjon noen år seinere ble etablert eksisterer den dag. Hotellet ble bygd som to enkeltstående hus/fløyer (søndre og nordre del) med en overbygd altan imellom. Drangedal Elektrisitetsverk kjøpte i 1951 hotellet med tomt. Hotellets uthus og staller ble revet, og erstattet med garasje og lagerbygg for everket. Dette bygget er nå i privat eie. Søndre del og nordre del av Funnemark hotell ble lyst ut for salg som privatboliger, og tomta til hotellet ble delt i 1952.

Vurdering

Det gamle hotellet har siden 1952 vært to separate privatboliger. Eksteriørmessig har de to boligene, de gamle nordre og søndre fløy av hotellet, gjennom oppussing og endringer i årene siden den gang fått ulike arkitektoniske uttrykk, og fargesammensetninger.

Samtidig kan endringene av bygningene på Funnemark hotells tomt gi oss historisk kunnskap om samfunnsendringer i den lokaliteten som var det den første handels- og virksomhetssentrum i Drangedal, Kjeåsen. Kjeåsen ligger i gangavstand fra dagens sentrumsområder i Drangedal, og egner seg som del av kulturhistoriske vandringer i sentrum.

En del møbler og inventar fra Funnemark hotell er nå på Drangedal bygdetun og er en del av utstillingen «finstue» i Rødbygningen.

Tiltak

Det finnes mange gamle bilder av Funnemark Hotell og Kjeåsen. Som del av en lokalhistoriskrunde kan stedets historie vises gjennom bilder og tekst på informasjonsskilt. Funnemark Hotel bør registreres i Kulturminnesøk.

Bygdetunet kan også formidle historie tilknytta hotell- og overnattingsvirksomhet ved hjelp av fysiske gjenstander, tekst og bilder.

6.6.4. Kulturminner knytta til jernbane - Kragerøbanen og Sørlandsbanen gjennom Drangedal

Kragerøbanen var jernbanestrekningen mellom Neslandsvatn i Drangedal og Kragerø sentrum, åpnet 1.12.1927, lagt ned 31.12.1988. Total lengde er 27 kilometer, hvor strekningen i Drangedal kommune er på omtrent 6,5 kilometer.

Kragerø var endestasjonen på Sørlandsbanen inntil etappen videre sørover fra Neslandsvatn stasjon var ferdig utbygd i 1936.

Grovstikkinga av jernbanetraseen gjennom Drangedal ble gjort i åra 1917-18. Det var to større bruer, Stemmenbrua og Vierbekksbrua, og to større tunneller på strekninga gjennom Drangedal.

Seinhøstes 1919 begynte forarbeidet til sjølve anleggsarbeidet på 6. avdeling, det vil si strekninga gjennom Drangedal. Fram til jernbaneanlegget gjennom bygda var ferdig i 1936 kom det mange tilflytta anleggsarbeidere til Drangedal som førte med seg ny kultur og nye ideer, men også mange i

lokalbefolkninga fikk anleggsarbeid, og fulgte anlegget vestover etter at strekningen gjennom Drangedal var ferdig.

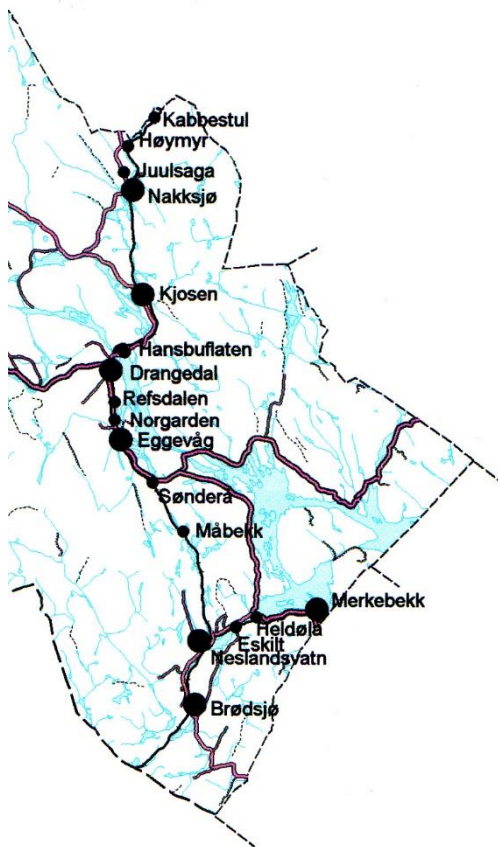
Det ble bygd flere jernbanestasjonsbygninger i Drangedal kommune og flere stoppesteder og holdeplasser med ventebu.

Gjennom øvre Drangedal var det stasjonsbygninger på Nakksjø(stoppested), Kjosen, Drangedal (i Prestestranda) og Eggevåg (på Voje) stasjon.

I Neslandsvatn/Kroken-området var stasjonsbygningene Neslandsvatn stasjon, Merkebekk stasjon og Brødsjø stasjon (ligger langs den eksisterende Sørlandsbanen).

Det var flere stoppesteder og holdeplasser som i likhet med stasjonene er registrert i Norsk Jernbaneklubbs Banedata: Kabbestul, Hansbusflaten, Refsdalen, Nordgarden, Sønderå, Eskilt og Heldøla, i tillegg ramper på Høymyr og Måbekk og stoppested ved Juelsaga. Alle er nedlagte, og de fleste er revet.

Neslandsvatn stasjon og Drangedal stasjon eies i dag av Bane Nor. De resterende stasjonsbygningene ble etter nedlegging etter hvert solgt til private.

Bildetekst: Sørlandsbanen gjennom Drangedal med stasjoner og holdeplasser. Høymyr og Måbekk var bare ramper som jernbanens egne folk brukte. Juelsaga var også et spesielt stoppested, knytta til sagbruket. Etter at banen ble elektrifisert stoppa motorvognene på forespørsel for arbeidsfolk og tyttebærplukkere. Kartet er utarbeida av Drangedal kommune og henta fra «Drangedal 1900-2000».

6.6.4.1. Drangedal stasjon, Gbnr 32/45, Strandgata 16

Drangedal stasjon ligger i Prestestranda, som er kommunesenter i Drangedal kommune.

Stasjonsbygningen ble tegnet av Gudmund Hoel og Bjarne Friis Baastad. De samme arkitektene har tegnet godshuset, som i 1968 fikk tilbygget relérom.

Drangedal stasjon eies av Bane Nor, er siden 1999 fjernstyrt og ubemannet, med venterom for reisende med tog og buss.

Resten av bygningen i 2 etasjer og kjellerrom leies i dag ut. Siden 2019 har leietakerne vært stiftelsen Drangedal Frivilligsentral, som driver ulike aktiviteter for alle aldre i bygningen. I kjelleretasjen er det etablert utstyrssentral, drevet av frivilligsentralen.

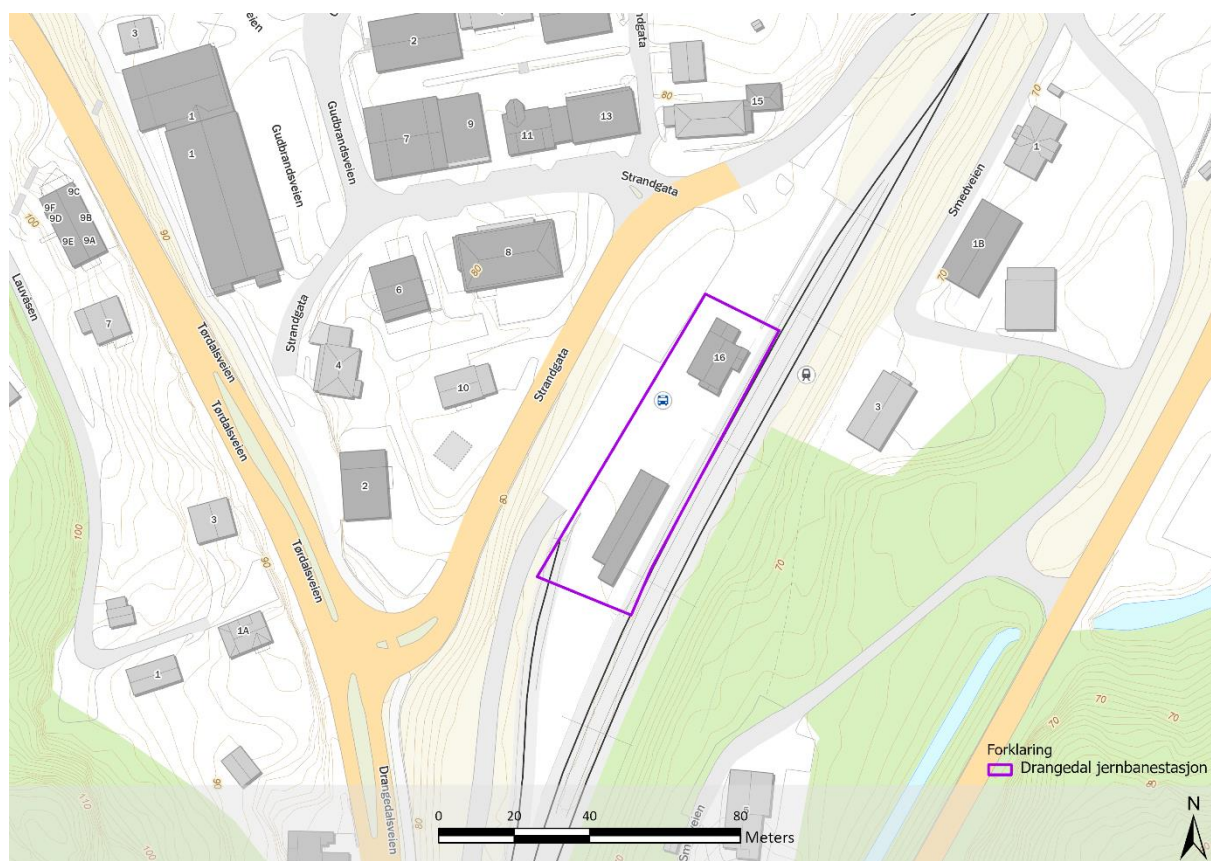

Fig. 9: Bevaringsområde for Drangedal stasjon markert i Reguleringsplan for Drangedal sentrum. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Vurdering

Drangedal stasjon har status som verna, og stasjonsbygning og godshus med relérom har status som Spesialområdet bevaring jernbane i gjeldende Reguleringsplan for Drangedal sentrum (2004). Drangedal stasjon er pr i dag den eneste verna jernbanestasjonsbygningen i Drangedal kommune.

Innvending er det foretatt store oppussingsarbeider og oppgraderinger i de leide lokalene. Først til kontorfellesskap med møterom og kjøkkenløsning da Point Arkitektur var leietakere fram til 2019, og etter 2019 er det blitt gjort ytterlige oppgraderinger av åpen kjøkkenløsning og omgjøring av rom til fellesrom og aktivitetsrom tilpassa frivilligsentralenes behov. Utvendig er bygningens eksteriør bevart og bygningen er holdt i god stand av eieren.

Stasjonsbygningen vurderes til å ha svært stor verdi som Drangedals eneste vernete jernbanestasjon.

Nåværende situasjon	Koordinater: 59,09588°N 9,06383°Ø
---------------------	-----------------------------------

	Arealformål i kommuneplanens arealdel PlanID: 20150001: Sikringssone: Byggeforbud rundt veg, bane og flyplass. HensynsonenavnH130 Reguleringsplan for Drangedal sentrum (2004) PlanID: 20040004: Reguleringsformål: Bevaringsområde – spesialområde bevaring jernbane. Ny KDP for sentrum, til behandling i 2023. Ingen endring i bevaringsområder.
Verdi	Svært stor verdi

Drangedal stasjon. Foto: Anne Kjendsheim.

6.6.4.2. Neslandsvatn stasjon Gbnr 24/42, Stasjonsveien 54

Neslandsvatn stasjon ble åpnet 2. desember 1927 da Sørlandsbanen ble tatt i bruk frem til Kragerø. Sørlandsbanen ble ført videre fra Neslandsvatn til Nelaug på 1930-tallet, og strekningen til Kragerø ble en sidebane. Arkitekt er Gudmund Hoel og bygningen er oppført i nyklassisistisk stil. Stasjonen har ikke status som vernet.

Neslandsvatn stasjon eies av Bane Nor, er siden 1992 fjernstyrt og ubemannet, med venterom for reisende med tog og buss.

Resten av bygningen i 2 etasjer og kjellerrom leies i dag ut, der leietakerne driver med kunst- og kulturvirksomhet. Initiativtakere til leie i 2020? var Fjørtoft Kulturproduksjoner (Thea Fjørtoft), og siden den gang har stasjonen fått flere leietakere. Fjørtoft arbeida for å etablere en node for kreative næringer på stasjonen. Kulturnoden har blant annet inngått et samarbeid med USN og kulturfaglige studier.

Telemark Næringshage har lokalisert sin avdeling for kreative næringer til Neslandsvatn stasjon, der Fjørtoft er ansatt som avdelingsleder.

Foreningen Neslandsvatn stasjon er et frivillig lag som har som formål å få til ulike aktiviteter innen kunst og kultur på stasjonen, bl.a. konserter, forestillinger. De tilbyr også ulike kultur- og fritidstilbud for barn og unge.

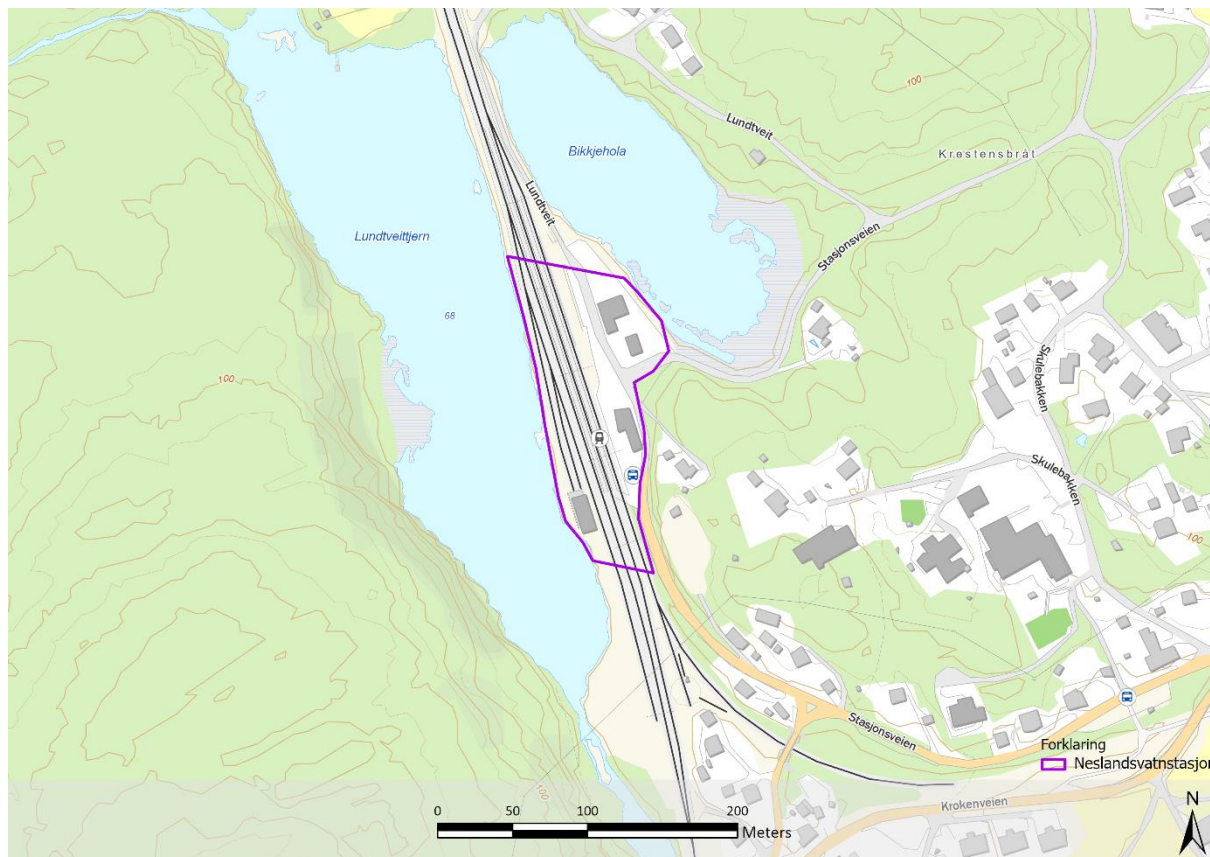

Fig. 10: Neslandsvatn stasjon. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Vurdering

Neslandsvatn stasjon ble som Drangedal stasjon åpna i 1927. Neslandsvatn stasjon har pr i dag ikke vernestatus, og er ikke SEFRAK-registrert.

Leietakerne har siden starten i 2020 opparbeida stasjonsbygningen til å bli et levende kultursenter på Neslandsvatn. Betydelige oppussingsarbeider er blitt gjennomført for å tilpasse leietakernes drift med kreative næringer. Utvendig har bygningens eksteriør bevart sitt opprinnelige preg er godt holdt i stand av eier BaneNor. På venterommet har Neslandsvatn Vel hengt opp en fotoutstilling med eldre fotografier som viser jernbanens historie på Neslandsvatn.

I 2. etasje er det blant anna pussa opp flere kontorer, bygd en blackbox til forestillinger og godsrommet i 1. etasje er bygd om til uisolerte pub- og konsertlokaler som kan brukes fra vår til høst. Oppussinga er gjort på en måte som i stor grad tar vare på bygningens historie.

Leietakerne og Foreningen Neslandsvatn Stasjon har mange planer framover for videre utvikling og bruk av stasjonsbygningen, og har gjennom søknader fått en god del midler til å drive forskjellige prosjekter.

Bygningsmessig er stasjonen bygd i samme periode som Drangedal stasjon, og har stilmessig liknende arkitektur. På Neslandsvatn stasjon er imidlertid godsrommet bygd som en integrert del- tilbygg- til stasjonsbygningen.

NSB og Riksantikvaren valgte ut et representativt utvalg bygninger til vern i Verneplan for jernbanebygninger (1993 og rev. 1997). Neslandsvatn og Drangedal stasjonsbygninger er av samme bygningstype, en større variant av den såkalte «Vegglitypen», og Drangedal er valgt ut som representant for denne typen. Drangedal er bedre bevart, ved at den ikke er så påbygd. Neslandsvatn har et stort tilbygg som har kommet til gjennom flere perioder. Ved Drangedal stasjon er også godshuset (fra samme periode) bevart.

Ut fra en samla vurdering av kunnskaps, opplevelses og bruksverdi vurderes Neslandsvatn stasjon til å ha stor verdi som kulturminne og som en del av kulturmiljøet med jernbanehistorie på Neslandsvatn. Både Neslandsvatn og Drangedal stasjon er gode eksempel på vern gjennom bruk. Bygninger som brukes forfaller i mindre grad enn tomme bygninger.

I planene for videre utvikling er i Områdeplan for Neslandsvatn sentrum, som ble sendt ut på høring i slutten av november, er også stasjonen tiltenkt en rolle som et kreativt senter på Neslandsvatn. Vern og formidling av Neslandsvatn sentrums historie er også prioritert gjennom planer og arkitektonisk utforming av evt. ny bygningsmasse.

Neslandsvatn stasjon bør vurderes vernet i lik grad med Drangedal stasjon, og den bør i tillegg SEFRAK-registreres.

Nåværende situasjon	Koordinater: 58,97134°N 9,15626°Ø Kommuneplanens arealdel PlanID: 20150001: Arealformål: Samferdselsanlegg og teknisk infra struktur (arealer) Sikringssone: Byggeforbud rundt veg, bane og fl yplass. HensynsonenavnH130 Områdereguleringsplan Neslandsvatn (2013) PlanID: 20110003 Arealformål: Trase for jernbane <i>Ny Områdereguleringsplan Neslandsvatn under arbeid pr 2022</i>
Verdi	Svært stor verdi

6.6.4.3 .Banen - den gamle Kragerøbanen - et kulturmiljø som viser samferdsel og industrihistorie

Kragerøbanen, den jernbanestrekningen mellom Neslandsvatn i Drangedal og Kragerø sentrum, er på Drangedal kommunes side av grensa 6,5 kilometer, totalt 27 kilometer.

Stasjonsbygningene som hørte til Kragerøbanen på Drangedalssida var Neslandsvatn stasjon og Merkebekk stasjon. I alt var det 13 stoppesteder på jernbanestrekninga mellom Neslandsvatn og Kragerø.

Merkebekk stasjon Gbnr 25/64

Merkebekk stasjon åpnet som stoppested den 2. desember 1927 idet strekningen fra Lunde til Kragerø åpnet. Stasjonsbygningen ble tegnet av Gudmund Hoel og Bjarne Friis Baastad ved NSB Arkitektkontor. Den ble oppført i 1921.

Stoppestedet ble oppgradert til stasjon i 1946. Stoppestedet ble nedgradert til holdeplass i 1960. Trafikken på strekningen ble nedlagt fra nyttår 1989.

Stasjonsbygningen har siden vært leid ut av NSB/Bane Nor til boligformål.

Rett ved Merkebekk stasjon går den universelt utforma turveien Banen, der det er planer om «kulturhistorisk løype» i Merkebekk-området, med informasjon om kulturminner.

Området Merkebekk

Merkebekk ligger i nedre enden av Toke. På Toke hadde det siden 1864 også vært rutetrafikk med dampbåten Tokedølen, og rett ved stasjonen lå Merkebekk brygge. Varer ble frakta landeveien fra Kragerø til Merkebekk, og videre med båt til Prestestranda.

Merkebekk utvikla seg til et tettsted med mange arbeidsplasser i første halvdel av 1900-tallet. Opptil 60 arbeidsplasser kunne det være her. Her var det et trafikk-knutepunkt med jernbane, båt og vei, med sagbruk, fabrikker, verksteder og butikker.

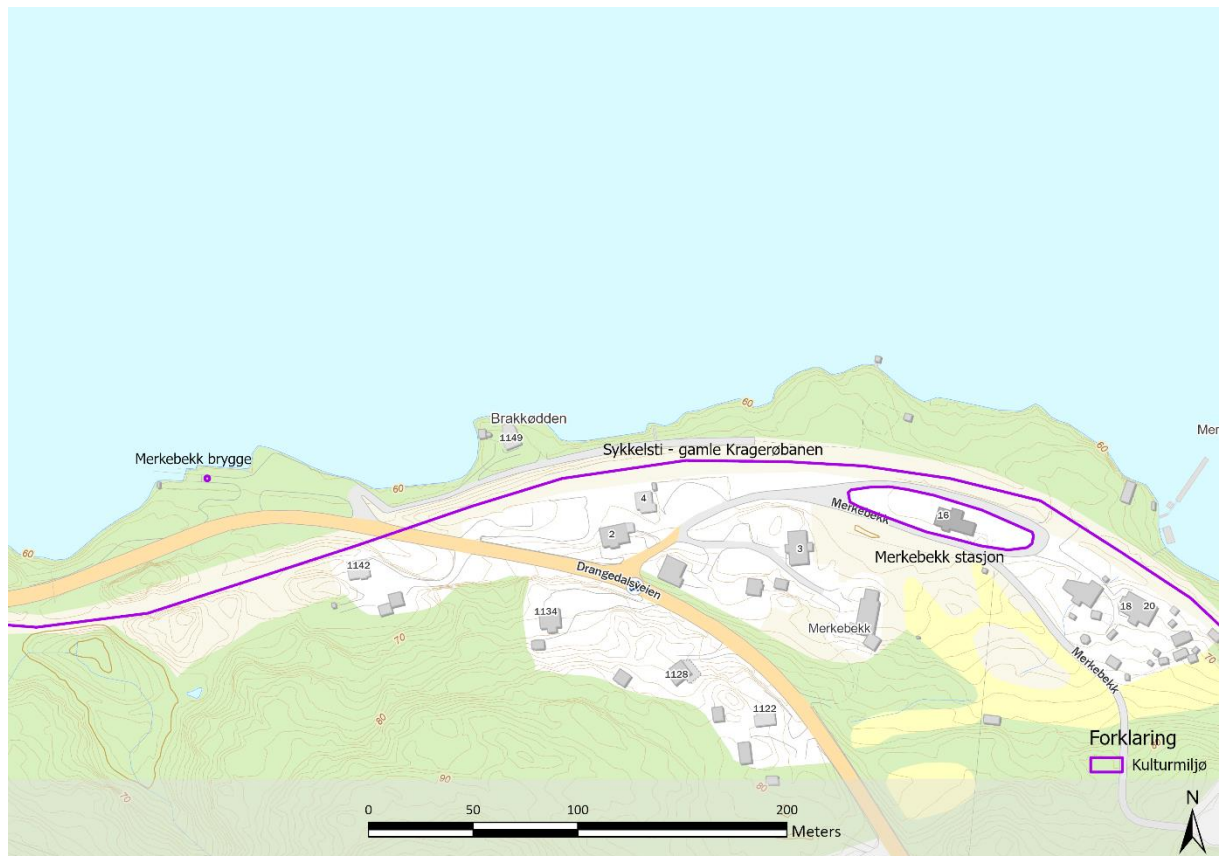

Fig. 11: Kart over området ved Merkebekk stasjon. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Bildetekst: Grillbua på Neslandsvatn, tatt i bruk i 2022. Foto: Anne Kjendsheim.

Ny bruk: Fra jernbaneskiner til turvei med referanser til fortida

Drangedal kommune har i de seinere år i flere etapper kjøpt opp deler av strekningen fra BaneNor for allmennhetens bruk. 1 kilometer, strekningen fra Neslandsvatn sentrum til Oterbekk badeplas, ble opparbeidet som asfaltert turvei med friluftsområde, og åpna høsten 2019. I løpet av høsten 2022 ble ytterligere 4,5 kilometer turvei med universell utforming opparbeidet fram til Merkebekk brygge. Jernbanesvillene er fjerna og makadamgrus er lagt på der jernbanen gikk før.

Strekningene har fått status som statlig sikret friluftslivsområde, det vil si at staten har skaffet seg råderett for allmennhetens bruk som friluftslivsområde ved erverv eller varig bruksrett. Kommunen har drifts- og tilsynsansvar.

Initiativ til ny bruk av den gamle jernbanetraseen ble tatt rundt 2012. Neslandsvatn Vel ble danna. Fylkesmannen ga tilskudd til å gjennomføre arbeidet med kartlegging av trase og også steder med verdifulle kulturminner. Drangedal kommune engasjerte Asplan Viak til å gjennomføre kartlegging av nedlagt jernbanespor med sikte på å vurdere etablering av turveg. Rapporten ble ferdig i 2017. I rapporten står det på s.15:

«Jernbaneanlegget er et nyere tids kulturminne som vitner om lokal samferdselshistorie. Det bør vurderes å utarbeide illustrert informasjonsmateriell som forteller denne historien.»

Ved Oterbekk ble det i 2019 satt opp et bygg med toaletter, teknisk rom, og grillrom/rasteplass under tak. På Neslandsvatn er det satt opp ei grillhytte. Arkitekturen på begge bygningene har referanser til tidligere tiders jernbanebygg.

To bruer på strekningen videre fra Oterbekk til Merkebekk brygge er istandsatt, der spor etter den gamle brua er bevart. Bl.a. er de gamle gjerdene langs jernbanestrekningen ikke fjerna.

Høsten 2022 fikk Drangedal kommune et tilbud av Bane Nor om å kjøpe Merkebekk stasjon, med bygningen på 345 kvm og 1,2 mål tomt for 1,2 mill. kr. Ved et mulig oppkjøp, har Kragerø Turistforening vist interesse for å bruke Merkebekk stasjon som turisthytte. Resteiendommen på omkring 36 mål, fra Merkebekk til Kragerø kommunes grense, har Bane Nor tilbudt å selge til kommunen «som den er», for 100 000 kr. I kommunestyremøte 15.12.2022 ble det politisk vedtatt å si ja til tilbudene fra Bane Nor.

I samme møte ble det vedtatt å sende prioritert liste over spillemiddelsøknader, der 2 av 4 søknader gjelder videre tiltak på Banen.

Fra Merkebekk gjenstår det nå 1 km nedlagt jernbanestrekning som skal opparbeides som universelt utforma turvei/gang- og sykkelvei fram til grensa mot Kragerø kommune.

I Kragerø kommune ble det i oktober 2022 gjort politisk vedtak om å si ja til tilbudet fra Bane Nor om å overta den 12 km lange nedlagte jernbanestrekningen fra grensa mot Kragerø til Støa i Sannidal, med formål om å utarbeide UU turvei på strekningen. I Farsjø kan den framtidige turveien knyttes opp til den nasjonale sykkelruta. Prosjektet i Drangedal kommune, som nå skal videreføres også i Kragerø kommune, vil dermed få betydelig merverdi som regional/nasjonal attraksjon, med betydelig potensiale for også for næringsutvikling tilknyttet denne.

Drangedal kommune arbeider også videre med å få opparbeida universelt utforma gang og sykkelvei den gjenstående strekningen fra Banen til Neslandsvatn stasjon. Pr i dag må bilveitraseen brukes for gående og syklende denne strekningen. Områdeplan for Neslandsvatn sentrum, som skal opp til sluttbehandling i vårhalvåret 2023, har i plankartet tegna inn forslag til GS-vei retning sentrum mot Neslandsvatn stasjon. Her må kommunen ha dialog med Bane Nor som eier store deler av området der strekningen skal gå.

Bildetekst: Befaring på Banen 22. august 2022, triobike ved gamle Eskilt jernbanebru, som nå er istandsatt. Foto: Anne Kjendsheim.

Viktige samarbeidspartnere lokalt har fra starten av vært Neslandsvatn Vel og med videre 4,5 km trase i 2021-22 i tillegg også Solvang grendelag, som omfatter området mot Merkebekk. Statsforvalter og fylkeskommune er viktige samarbeidspartnere og rådgivere regionalt.

I 2022 søkte Neslandsvatn vel midler fra Riksantikvaren til skilting av kulturhistoriske ferdselsveier, og fikk 30 000 kr som skal brukes til å sette opp informasjonsskilting langs den gamle jernbanestrekningen. I første omgang rekker pengene til skilting langs Banen på Neslandsvatn. For området på Merkebekk er det pr nå på idé-stadiet å få til en «kulturhistorisk vandring», med informasjonspunkter langs turveien.

Banen, den første 1,4 km-strekningen på Neslandsvatn, ble i 2021 presentert over seks sider i et nytt temahefte fra KS: «Aktiv i Nærmiljøet - Temahefte om universell utforming av sentrumsnært friluftsliv og kulturminne». I temaheftet er både friluftsliv og kulturminne sentrale tema.

22. august 2022 var det en halv dags befarings- og presentasjon av Banen fra Neslandsvatn til Merkebekk i forbindelse med 2 dagers-seminar om universelt utforma turvei, arrangert av turvei-gruppa hos Statsforvalteren i Vestfold og Telemark og Vestfold og Telemark fylkeskommune.

19. oktober 2022 ble strekningen videre fra Eskilt bru til Merkebekk offisielt åpna.

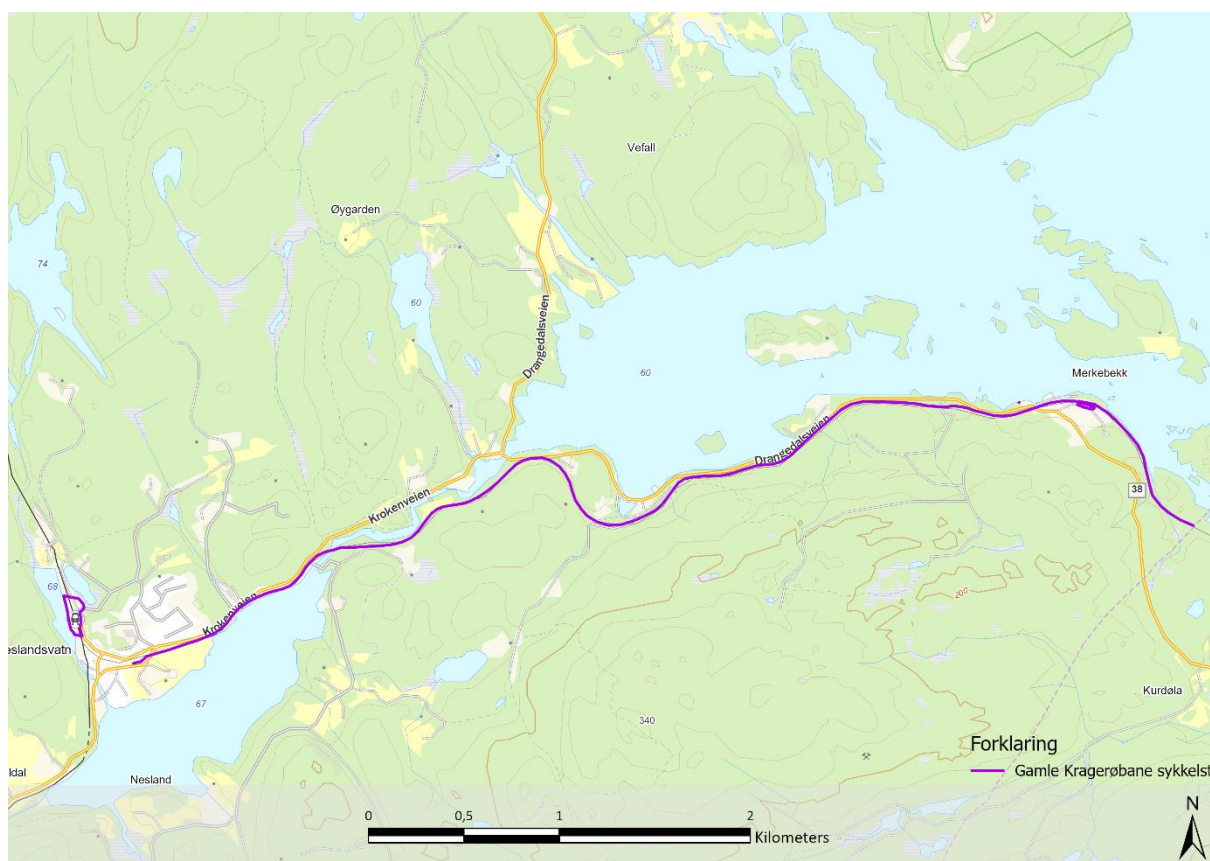

Fig. 12: Banen gang- og sykkelsti. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Vurdering

Hele arealet der Banen går fra Neslandsvatn sentrum til Kragerø grense er satt av til GRØNNSTRUKTUR-TURDRAG i gjeldende kommunedelplan. Hele dette området har fått tilsagn om midler til statlig sikra friluftslivsområde eid av kommunen.

Det statlig sikra friluftsområdet med universelt utforma turvei fra Neslandsvatn sentrum til Kragerø grense har et stort ligger sentralt med utgangspunkt i tettstedet Neslandsvatn som er ett av Drangedal kommunes to kommunesentra. Neslandsvatn og Kroken er i kommuneplanen og gjennom politiske vedtak et satsningsområde for økt bosetting. En områderegerings-plan for Neslandsvatn er under arbeid og følger opp dette.

På Neslandsvatn ligger Kroken skole med trinn 1-7 og SFO, nye Kroken barnehage, Kulturstua som huser Drangedal musikk & teater, matbutikk, Neslandstunet der mange eldre mennesker bor og

Sagodden kiosk og kafé der det nå planlegges ny drift. Neslandsvatn stasjon med kunst- og kulturvirksomheter samt ungdomstilbud ligger også i gangavstand til dagens turvei.

Området med turvei har stor verdi for folkehelse, rekreasjon og kunst- og kulturopplevelser, og har videre et stort potensiale for formidling av områdets historie og kulturarv. Skole og barnehage, Neslandstunet og generelt alle bosatt i og nær Neslandsvatn bruker turveiene, helt fram til Merkebekk brygge. Turveien fungerer også som gs-veier, som det tidligere ikke har vært i dette området.

Med videre satsing på informasjonsskilting og andre måter å formidle historien langs denne strekningen på, har området stort potensiale for å gi kunnskap om jernbane- og samferdselshistorie, og både på Merkebekk og Neslandsvatn om tidlig industri- og bedriftshistorie og ressursene i Drangedal som skapte grunnlag for dette. Lokalt i grendelag- og velforeninger er det mye kunnskap om lokalhistorien og mye er også samlet i lokalhistoriske utgivelser.

Slik området med turveier er opparbeida, med grillhytter og serviceanlegg, og aktivitetsflater langs strekningen, der elementer i oppbygginga viser til stedets historie og der noe av det gamle er bevart langs strekninga, har området slik det framstår i dag også en stor opplevelsverdi. Ved å la gamle jernbanegjerder stå, bevare ventebu på stoppested og andre små og store kulturminner langs strekningen har en mulighet til å vise hvordan stedet tidligere har vært brukt.

Området har fått ny bruk, fra jernbaneskiner til turvei for gående og syklende. Aktivitetsbygg- og -flater langs strekningen virker også sosialt samlende på lokalbefolkninga og tilreisende. Det har bl.a. vært oppført vandreteater og vært arrangert markedsdag og sykkel-løp langs og på turveien.

Universelt utforma turvei på gammel jernbanetrase gir liten eller ingen stigning og gjør området veldig anvendelig til mange formål som virker sosialt inkluderende.

Ved å satse videre på formidling av områdets historie, f.eks ved å lage en Kulturhistorisk vandring i Merkebekk-området, har området stort potensiale for historieformidling i både undervisningssammenheng og til historieinteresserte både lokalt og til tilreisende.

Drangedal kommunes kjøp av Merkebekk stasjon gir muligheter til for videre stedsutvikling innen reiseliv, natur- og kulturopplevelser. Det er signalisert interesse fra DNT om å leie bygget som turisthytte etter at nåværende leiekontrakt går ut.

Tilstandsrapporten for stasjonsbygningen viser et betydelig behov for oppgradering. Utvendig bygningsmasse har i stor grad bevart de gamle arkitekturdetaljene fra bygget sto ferdig i 1927. Ved nødvendig utskifting av vinduer, dører, tak, kledning osv. bør de opprinnelige arkitekturdetaljene gjenskapes for framtidig formidling av byggets og stedets historie. Innvendig har bygget gjennom mange tiår hatt flere ulike formål, som har ført til større endringer interiørmessig. Ved innvendig oppgradering bør så langt det er praktisk mulig for den praktiske bruken av bygget interiørdetaljer som viser byggets historie gjenskapes.

Nåværende situasjon Hele Kulturmiljøet gamle Kragerøbanen fra Neslandsvatn stasjon til Merkebekk brygge, framtidig videre Merkebekk stasjon og videre til Kragerø grense	KDP Toke med Oseidvann (2019) PlanId: 20110001 <i>Fra Merkebekk brygge til Kragerø grense:</i> Arealbruk: Turdrag Arealbrukstatus:Framtidig Områdenavn: GTD_F Reguleringsplan Neslandsvatn (2013) PlanID: 20110003 <i>Ny Områdereguleringsplan Neslandsvatn under</i>
---	---

	<i>arbeid pr 2022</i>
Verdi	Stor

6.7. Kulturminner knytta til tro og livssyn

Nåværende og gamle kirkesteder

I Drangedal har vi i dag tre kirker: Drangedal kirke, Tørdal kyrkje og Kroken kirke, der to de første er middelalderkirkesteder, mens Kroken kirke (kapell) ble bygd 1910.

Åmås og Snøås hørte fram til 1803 til Kviteseid prestegjeld, men de fleste kirkelige handlinger kom de likevel oftest til Tørdal med. Øvre Kjosén hørte til Tørdal i eldre tid, men hadde mest samkvem med Drangedal, både til kirka og ellers.

Det har også vært flere kirkesteder i Drangedal, sannsynligvis var dette mindre høgendiskirker fra før reformasjonen i 1537. Fra det 11. århundre og utover bygde gjerne lendmenn og ellers rikfolk slike høgendekirker på gårdene sine. Noen slike kirkene er det knytta sagn og tradisjoner til, og det ser ut til å ha vært mange slike i Drangedal: Omland kirke, Tradum, Langlem, Fiskvatn, Tutlamoen, Solum og Helsokn.

6.7.1. Helsokn

Det knyttes sagn- og tradisjonsstoff til disse kirkestedene, få historiske kilder. Kirkestedene er alle omtalt i lokalhistorisk litteratur, Vi skal her gå litt nærmere inn på Helsokn der representant fra historielaget, Øystein Røsvik, sommeren 2022 ble vist stedet av grunneieren, med spor etter bl.a. kirkegårdsmurer. Vi har fått bruke informasjon fra befaringsnotatet.

I Drangedal med Tørdal av Olav Sannes, utgitt 1924, kan en lese litt om Helsokn s. 153.

Han skriver om flere gamle kjørkesagn, og deriblant, - sitat;

«Det går au tradisjon om ei kjærke på Helsokn ved Tveit. Presten skulde bu på Bømark i Landsmarka. Ein gong han skulde til Helsokn og preke, bleiv han i Prestvann. Der var skral is der. Døtrane til presten – Aagot og Eli, sat på kvar sitt fjell og såg på det. Dei syrgde seg ihel. Fjella heiter sea Ågotsfjell og Elifjell. I Signesvann skal ei brur, som het Signe, ha blive, då ho skulde til kjærka og vige.»

På side 613 i same boka står vidare om prosessen Per Tveit hadde med presten i Holla om å få kjøpt Helsokn tilbake til Tveit. Salgssummen då den gikk frå Tveit skulle ha vore «1 brun hest, 1 ku og 4 alner klede. Per vann saka i 1754.» Det står vidare om måten saken blei løst på.

40 meter opp på ryggen mot Låvebruheia ser en tydelig at det har stått en bygning, cirka 5 x 6 meter, med ei kjellerhole. Denne bygningen skal langt tilbake i tid ha blitt flytta til Øvre Grunnvann og brukt som skautstue. Det kan ha vært den bygningen som sagnet sier var kjærke. Grunneier har tatt vare på det som var igjen av den tømra og lagra den innomhus.

I hellinga nedover her, og litt innunder Helsoknknatten ligger restene etter kjørkegården. Det har vore mur som nå er nesten borte under vegetasjon og måse. Vindfall og tett skog dominerer grunnen her. Muren gror mer og mer ned, men har vært ganske tydelig, og er heilt rett i linje. På denne turen merka Øystein Røsvik med gps hvor den gamle tømra stod, og hvor kjørkegårdsmuren ligger.

I tillegg til nevnte rester etter hus og murer, står det i dag to SEFRAX-registrerte bygninger på Helsokn, datert til 1700-tallet, fjerde kvartal.

Vurdering

Helsokn er interessant med sitt sagnstoff der stedet skal ha vært et gammelt kirkested med egen kirkegård. Rester av gammel tømre fra et bygg som etter sagnet kan ha vært denne kirka er bevart. Det kan være interessant å tidfeste tømmeret. Det som skal være kirkegårdsmurer vil det også være interessant å gjøre en fagkyndig undersøkelse av.

6.7.2. Drangedal kirke og kirkemiljø- Gnr 32

Drangedal kirke, kirkegård og park med minnebauta mot sør, utafor kirkegårdsmuren. Foto: Anne Kjendsheim.

Beskrivelse i Askeladden:

«HÆRIKSEID (DRANGEDAL) (hovedkirke), gnr. 32 Drangedal prestegård (Drangedal sogn). Kirken står på (gnr. 32) Drangedal prestegård. Drangedal er områdenavn og Hærikseid er navnet på kirkestedsgården (NG 9). Nåværende kirke sto ferdig rundt 1775, den erstattet da en stavkirke som var blitt påbygd ca. 1700. Stavkirken skal ha stått der vestre korsarm nå er ("truleg dekte ho snautt halvparten av det nåværande vestkorset"), og utvidelsen medførte at stavkirken kirken ble dobbelt så stor ("ho blei forlenga til om lag der syd- og nordkorset nå startar") (Naas 2000:8f). Området rundt kirken som i dag er tettbebyggelse har navnet Prestestranda. Rett sør for kirken i Toke ligger en gruppe holmer kalt Tjuvøyane. (Kildegjennomgang til registrering av middelalderkirkegårder av NIKU ved Jan Brendalsmo, RA sak 06/02235-21).»

Drangedal kirke ble innviet i 1775, etter at den forrige kirka på stedet hadde forfalt og var blitt for liten. Arkitekt ukjent. Kirken ble oppført i tømmer med T-formet grunnplan og fikk navnet Immanuel kirke. I 1839-42 ble det bygd til et kor mot øst, slik at kirken fikk korsform. Samtidig ble den panelt både utvendig og innvendig.

I 1898-99 ble det laget ny og høyere himling i kirkerommet, som tidligere hadde hatt flat himling over kraftige bjelker. Galleriet i søndre korsarm ble fjernet og nye gallerier oppført i nordre og vestre korsarm. De gamle kirkebenkene med dører ble erstattet av nye. Prekestol er 1842 er dekorert med rosetter, draperibord og laurbærkrans. Over døpefonten som også er fra 1842, henger en eldre åttekantet baldakin med utskåren bladdekor og figurer av Jesus og åtte av apostlene.

Altartavlen er et maleri av «Oppstandelsen», malt av Helene G. Gundersen etter Adolph Tidemands maleri i Bragernes kirke i Drammen. Tavlen har en kraftige nygotisk ramme. I kirken henger det flere malerier fra 16-1700-tallet: to prestepar fra slutten av 1700-tallet, et epitafium og «Peters korsfestelse».

Ulike vernestatuser kirke og kirkegård

Kirkestedet er svært gammelt og er nevnt i skriftlige kilder tilbake til 1401.

Deler av den omkringliggende kirkegården har status som automatisk fredet etter KML §, som middelalderkirkegård i bruk. Gravlegging etter 1945. Mer enn 10 gravlegginger etter 1945. Avgrenset av terrengnivåforskjeller i N, lokallitteratur om kirken i Ø, samt kirkegårdsmur i V og S.

Nåværende Drangedal kirke fra 1775 har siden 2001 hatt vernestatus automatisk listeført (1650-1850) med hjemmel i Kirkerundskrivet T-3/2000.

Naturverdier på kirkestedet

I Miljødirektoratets Naturbase¹⁰ finner vi at de store eiketrærne i nedre sørøstre del ved kirkegårdsmuren i 2017 er registrert som svært viktige naturverdier av typen Store gamle trær: «Lokaliteten vurderes som svært viktig (A-verdi). Flere grove eiker står i nærheten av hverandre. Flere stammer har synlige hulheter og det er god tilgang på død ved. Ruteskorpe (NT) ble registrert på lokaliteten. Lokaliteten er i nærheten av andre lokaliteter med store gamle trær.»

Videre råd om skjøtsel og hensyn:

«Løvoppslag og kratt bør holdes nede. Fremmede arter bør fjernes. Eikene må ikke beskjæres unødvendig. Døde greiner som faller av trærne bør få ligge på plass.»

¹⁰ Naturbase Faktaark: <https://faktaark.naturbase.no/?id=BN00113333>

Fig.13: Drangedal kirke, kirkegård og park med minnebauta. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Vurdering

Kirkeloven forsvant 1.1.2021. I kirkeloven var det et byggeforbud innen 50 meter fra kirker. Dette er nå borte, men kommunene har et ansvar for å definere kulturmiljø/landskap rundt kirka. Drangedal kirke med kirkegård anses for å ha svært stor historisk verdi og det byggeforbudet i den gamle Kirkeloven bør videreføres i Drangedal kommunes framtidige arealplaner, med et absolutt byggeforbud innen 50 meter fra kirke og området som i kart er definert som middelalderkirkegård.

Like sør for kirka og kirkegårdsmuren finner vi en minnemarkering med minnepark og minnestein over falne drangedøler i krigen i 1814. Minnesteinen ble reist i 1914. I dette området rett utenfor kirkegårdsmuren var det i tidligere tider også plassert ei «tremerr», en innretning som ble brukt som straffemetode.

Dette området ligger i dag utenfor markert Bevaringsområde i Reguleringsplan for sentrum og har i denne som reguleringsformål Park, men bør vurderes å markeres som Bevaringsområde. Denne Minneparken er pr i dag ikke registrert som kulturminne

Tiltak: Minneparken bør registreres som kulturminne i Kulturminnesøk, med den historien som også tidligere er knytta til området.

Store gamle trær ved sørvendt kirkegårdsmur inngår som en del av kulturmiljøet Drangedal kirke, kirkegård og minnepark.

Det bør vurderes å ta legge inn hensynssoner rundt kirkegården for å bevare kirkemiljøet.

Nåværende situasjon	Koordinater: 59,09800°N 9,06449°Ø Arealformål i kommuneplanens arealdel PlanID: 20150001: Arealbruk: Grav- og urnelund Arealbrukstatus Reguleringsplan for Drangedal sentrum (2004) PlanID: 20040004: Reguleringsformål: Bevaringsområde markert kirke og kirkegård Ny KDP for sentrum til behandling i 2023: ingen endringer i vernestatus.
Verdi	Svært stor verdi Bør videreføre byggeforbud innen 50 meter fra kirke og middelalderkirkegård iht til tidligere Kirkeloven. Området med Minnestein over falne i 1814 bør registreres i Kulturminnesøk og bør ha formål Bevaringsområde.

6.7.3. Tørdal kyrkje – Gnr 48 bnr 1

Tørdal kyrkje ligger i Tørdal sokn i Drangedal kommune. Den er bygget i tre og ble oppført i 1807-08 og innvia i 1809. Kirken har korsplan og 300 sitteplasser. Kirken har vernestatus automatisk listeført (1650-1850). Arkitekt: K. Johnsen Bøe. Smiearbeidet er av Aslak O. Åse, og er vurdert til å ha stor kulturhistorisk verdi. Både byggmester/arkitekt og smed var av lokale innbyggere. Også ny prekestol i empirestil ble i 1883 bygd og oppført av tørdølen Steinar K. Vrålstad. I 1900 hadde kirka en større reparasjon og et nytt tårn ble reist.

Beskrivelse i Askeladden:

BØ (TØRDAL), gnr. 48 Bø Kirkejord (Tørdal sogn). Nåværende kirke med korsformet grunnplan står på (gnr. 48) Bø Kirkejord. Det ble utført flere reparasjoner på en stavkirke på stedet, således 1630-34 og 1717. I 1748 ble ny kirke reist, men denne ble i 1809 erstattet med den nåværende (Sannes 1924:136f).

Det kan se ut til at kirkene hele tiden er blitt reist i det samme området. I opphavsgården i tiden da kirken ble reist inngår dessuten (dagens gnr. 49) Bø Bærejord og (50) Bø nedre. Kirken er ikke nevnt i 1398 eller i stiftsboken på 1570-tallet, så det finnes ingen oversikter over landskyld til kirke eller prest i middelalderen. På 1570-tallet lå det en mindre skyldpart i Bøe i thiurredall til mensa ved Drangedal hovedkirke men uten bygsel (St. 50), så vi har ingen indikasjoner på et tidligere prestbol ved Bø kirke i middelalderen. Brevene som ble skrevet på Bø i 1443, 1466, 1469 og 1482 ble utferdiget av presten i Drangedal. Dette viser at det da ikke var egen prest ved Bø kirke (jfr. DN I:778, 1441). At det har ligget landskyld til fabrica vises ved et makeskifte i 1466 der biskop Gunnar byttet gården Grafuo som laa vnder Byaar kyrkio j Thyrysdal mot fire kuer, eller om sognebøndene heller ville, en tjærekjele til kirkens vedlikeholdsarbeid og ei ku til dens fabrica (DN I:876). Et annet brev fra 1469 (DN IX:307) viser det da lå jord også til mensa. Stiftsboken fra 1570-tallet er ellers svært etterrettelig, så det kan være at all landskyld til Bø kirke og prest er blitt lagt til hovedprest og -kirke i Drangedal før 1570, selv om et slikt arrangement var svært uvanlig. I 1401 lå det æingia tiund til kirken, men biskopen under visitas ligger iij neter ok faar æinkti cathedratikum (RB 571). Rett sør for kirken heter det

Kjørkehaugen, og i vest mellom kirken og elva heter det Kjørkemyra. (Kildegjenngang til registrering av middelalderkiregårder av NIKU ved Jan Brendalsmo, RA sak 06/02235-21)

I kirkelig henseende hørte deler av Tørdal fra gammelt av til Kviteseid kirkes område. Først ca. 1805 ble disse områdene i Tørdal overført til Drangedal prestegjeld.

Middelalderkirkegård:

Middelalderkirkegård i bruk. Gravlegging etter 1945. Mer enn 10 gravlegginger etter 1945.

Erfaringsbasert anslag for avgrensning i S, N, V og Ø.

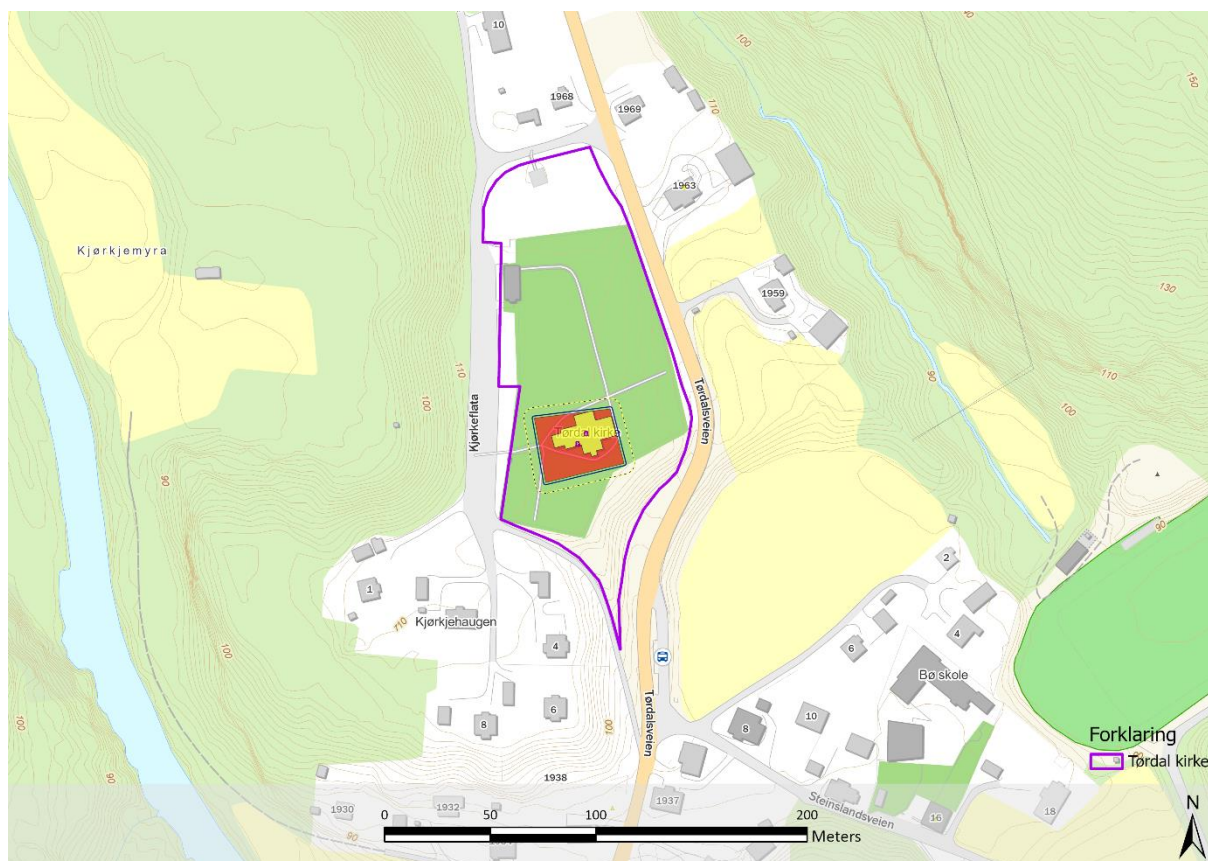

Fig.14: Tørdal kyrkje. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Vurdering

Kirkeloven forsvant 1.1.2021. I kirkeloven var det et byggeforbud innen 50 meter fra kirker. Dette er nå borte, men kommunene har et ansvar for å definere kulturmiljø/landskap rundt kirka. Tørdal kyrkje med kirkegård anses for å ha svært stor historisk verdi og det byggeforbudet i den gamle Kirkeloven bør videreføres i Drangedal kommunes framtidige arealplaner, med et byggeforbud innen 50 meter fra kirke og den omkringliggende kirkegården. Byggegrense bør ta utgangspunkt i område markert til offentlig bygg- kirke i reguleringsplan for Bø i Tørdal.

Nåværende situasjon	Koordinat 59,15507°N 8,81067°Ø Arealformål i kommuneplanens arealdel PlanID: 20150001:
---------------------	--

	Båndleggingssone: Båndlegging etter lov om kulturminner Hensynsonenavn: H730_3 Reguleringsplan for Bø i Tørdal (1999) PlanID: 19980003 Reguleringsformål: Offentlig bygg- kirke
Verdi	Svært stor verdi Byggegrenser innen 50 meter bør videreføres fra tidl. Kirkeloven, og grensene bør følge område markert til offentlig bygg- kirke i reguleringsplan.

6.7.4. Kroken kirke Gnr.20 bnr. 60

Kroken kirke ligger i Kroken sokn i Drangedal kommune. Den er bygget i tre og ble oppført i 1910. Kirken har langplan og 170 sitteplasser. Arkitekt: Victor Nordan. Kirka er ikke vernet og ikke listeført.

Historikk

Alt på midten av 1700-tallet ble det ytret ønske om kirkebygg i Kroken pga. lang og kronglete kirkevei til hovedkirka i Drangedal. Det drøydde, men fra 1830-tallet ble det arbeidet for kirkegård. Denne ble vedtatt lokalt, men godkjent ved kongelig resolusjon først i 1868, og 11. november 1869 ble kirkegården innviet. Den hadde et klokketårn med redskapsskjul. Dette ble flyttet, men stod til litt etter at det nåværende redskapsskjulet ble oppført i 1975.

Ved århundreskiftet kom det fortgang i arbeidet for kapell. En stund ble det vurdert å bygge om en lokal skole, men så bestilte man tegninger fra arkitekt Victor Nordan. Det opprinnelige utkastet ble regnet å være i minste laget og ble forlenget, men det drøydde fortsatt noe med finansieringen. En kombinasjon av innsamlede midler, lån, tilskudd og gratisarbeid gjorde at prosjektet ble godkjent, og Kroken kapell ble oppført av bygmester W.H. Kjønnas i 1909 og innviet av biskopen den 24. februar 1910. Kroken har vært eget sogn siden 1988, og bygget tituleres siden da som kirke.

Kirkebygget

Det er i utgangspunktet en laftet langkirke med rektangulært skip med takrytter nær inngangen i nord, smalere kor i sør omgitt av sakristier og våpenhus / bislag ved inngangen i nord. Det kan se ut til at det tidlig oppstod problemer med kirkebygget. Takrytteren måtte repareres allerede tredje vinter, og taket måtte tekkes om i 1917. Det har vært mange reparasjoner gjennom tidene. Etter krigen var spiret falt ned og taket var utett. Det var ombygginger på 1940-tallet (frem mot 1949–50). Da fikk kirken sine glassmalerier. Det var også oppussing til jubileet i 1960.

Ved befaringer før og under bispevisitasen i 1983 ble det rettet kritikk mot interiøret, og ombygginger ble gjennomført på slutten av 1980-tallet. Da ble kirkebenkene tatt ut og stoler satt inn i stedet, noe som reduserte antallet plasser noe. Kirken ble lenge ansett å være for liten, og utvidelse ble diskutert lenge, men hindret av arkitektoniske problemer. Kirken ble utvidet i 2013, med innvielse 8. september. Det gamle bislaget i nord ble revet, og kirken ble forlenget nordover.

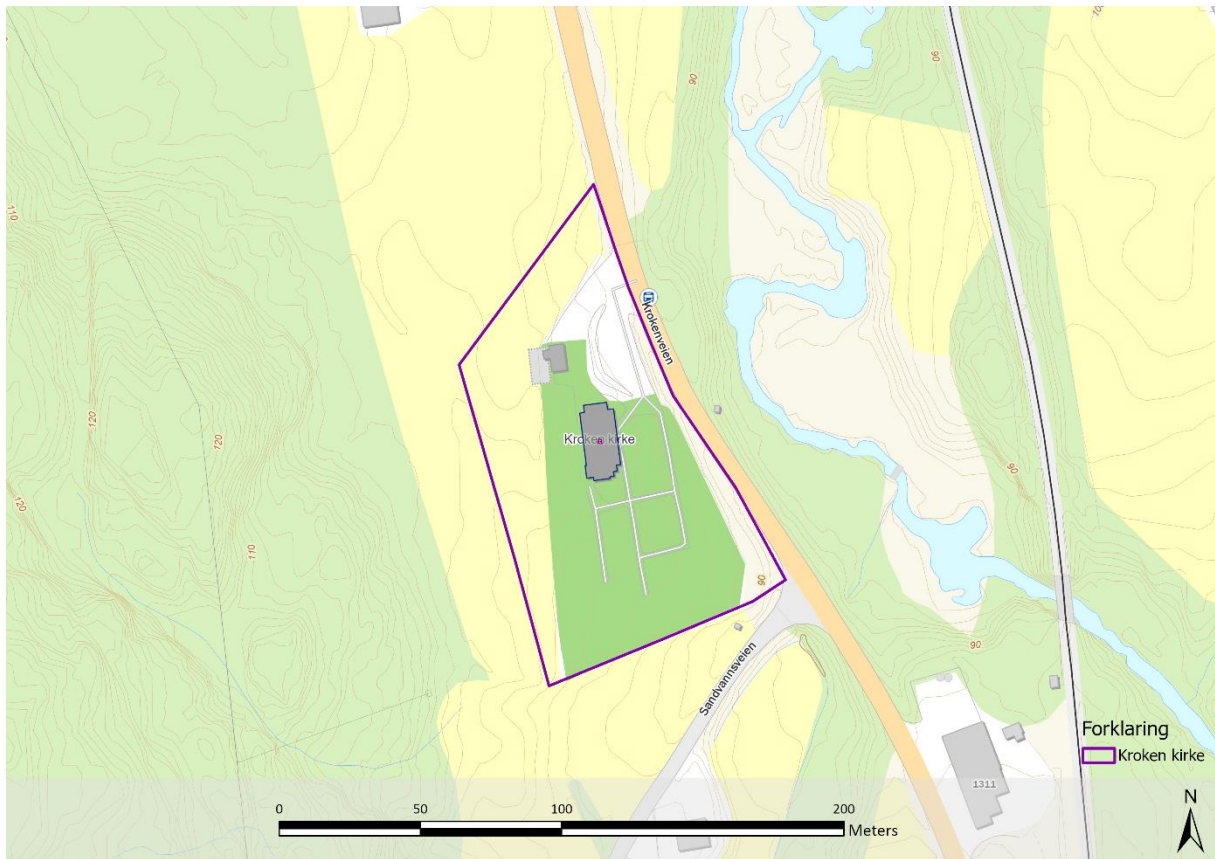

Fig. 15: Kroken kirke. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Vurdering

Kirkeloven forsvant 1.1.2021. I kirkeloven var det et byggeforbud innen 50 meter fra kirker. Dette er nå borte, men kommunene har et ansvar for å definere kulturmiljø/landskap rundt kirka. Kroken kirke med kirkegård anses for å ha stor historisk verdi og byggeforbudet i den gamle Kirkeloven bør videreføres i Drangedal kommunes framtidige arealplaner, med et byggeforbud innen 50 meter fra kirke og den omkringliggende kirkegården, slik som markert i kommuneplanens arealdel.

Nåværende situasjon	Koordinat: 58,94447°N 9,13293°Ø Arealformål i kommuneplanens arealdel (2016) PlanID: 20150001: Arealformål: Andre typer bebyggelse og anlegg
Verdi	Stor verdi Kirkemiljøet med kirke og kirkegård bør legges inn i kommuneplanens arealdel med hensynssone H570, bevaring av kulturmiljø. Bør registreres i Kulturminnesøk.

6.8. Krigsminner

Drangedal Historielag ga i 1995 ut ei temabok om okkupasjonstida 1940-1945, som inngår som bok 18 i årbokserien Det var ein gong – Minner frå Drangedal. Boka gir en omfattende og detaljert

skildring av hendelser i Drangedal knytta til okkupasjonstida. Noen av stedene er i dag markert som krigsminnesmerker, og vi nevner noen av disse her.

6.8.1. Flyvraket i Svarttjenndalen

I Svarttjenndalen i Kjoslen står det et krigsminnesmerke over to norske flygere som ble skutt ned av tyske jagerfly i sin Mosquito jagerbomber 11. april 1945.

Røyken fra det nedskutte flyet kunne ses helt til Jomfruland, og ulykka prega innbyggerne i Kjoslen sterkt. Det første minnesmerket ble reist av Halvor og Knut Høidalen, og besto av en støtte med det ene propellbladet, som man tydelig kan se er truffet med skudd. Seinere blei det støpt en sokkel til propellbladet. Ved 50-årsmarkeringa i 1995 var det 500 mennesker tilstede.

Begravelse for de to omkomne ble holdt i Drangedal 14. april, tre dager etter flystyrten. Relativt kort tid seinere ble de frakta videre til sine respektive hjemsteder, og gravlagt der.

I 2022 ble det satt opp en informasjonstavle ved krigsminnet, og selve krigsminnet med støpt sokkel ble rensa for mose mv. Det var Høidalen, Sætre og Åsland kulturhistoriske forening som tok initiativet til dette. Drangedal Historielag bidro med informasjon.

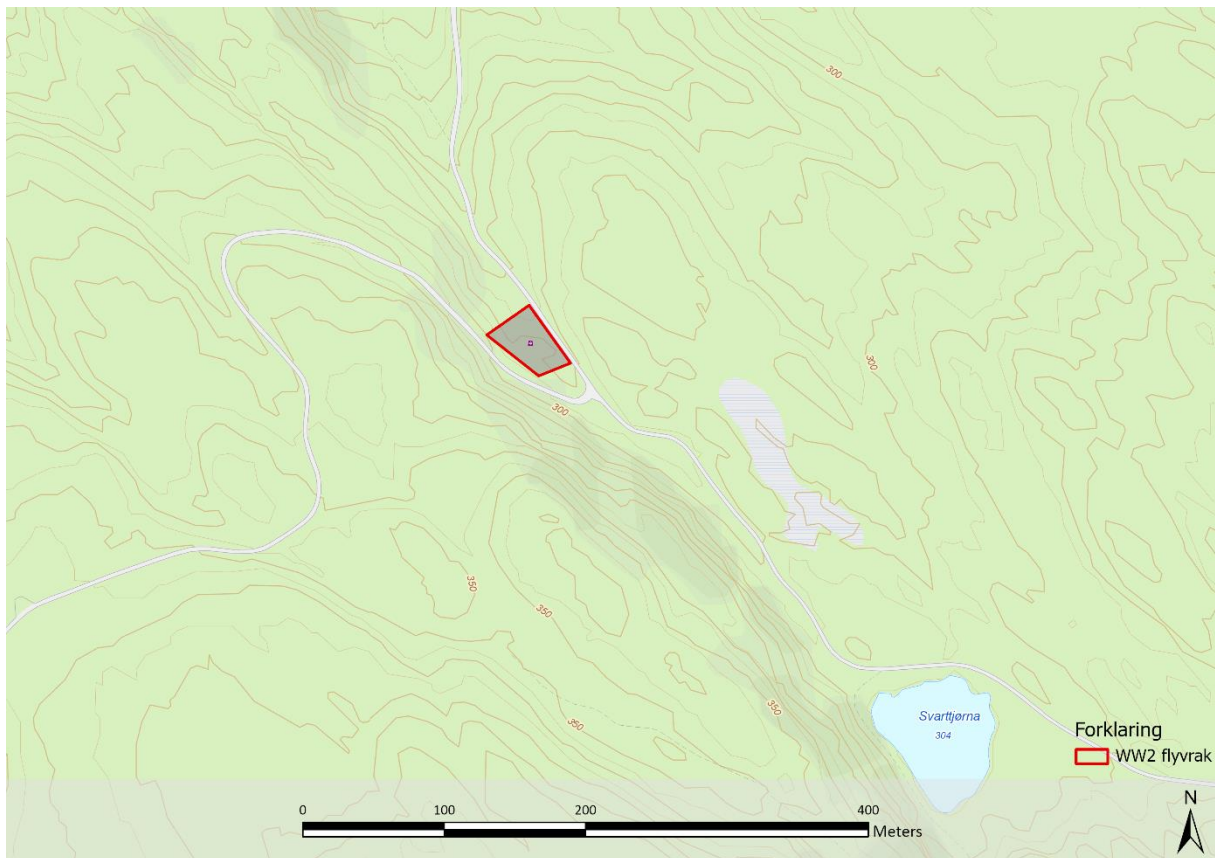

Fig. 16: Flyvraket i Svarttjenndalen. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

6.8.2. Måvann

Ved Måvann i Kroken finner vi et krigsminnesmerke fra okkupasjonstida. Prosjekteier var

Forsvarsdepartementet ved Forsvarsstaben (nå FFT). Selv om krigsminnesmerkene har fått museumsnummer, er de ikke en del av Forsvarets museer samling og eies ikke av Forsvarets museer.

I det skjulte var heimstyrkene under intens oppbygning den siste krigsvinteren 1944-45, men karene var dårlig utrustet. Blant annet manglet de våpen. Flyslipp fra England skulle rette opp dette, og i februar 1945 var Måvann i Kroken arena for to slipp av våpen og annet viktig utstyr. I begynnelsen av 1990-åra dukka tanken opp om å reise et minnesmerke i slippområdet. Milorg-veteraner og senere Kroken Turgjeng med Leif E. Haugland i spissen sto for arbeidet med minnesmerket. Minnesmerket ble avduket under en minnehøytidelighet 7. juni 2002.

6.8.3. Sønderåbrua

Drangedal Historielag tok for noen år sida initiativ til å reise en informasjonstavle ved markering av krigsminnet sprengningen av Sønderåbrua i mars 1945. Aksjonen var en del av hjemmestyrkenes «Operasjon Betongblanding». Dette gikk ut på sabotasje mot jernbanen i Sør-Norge.

Sønderåbrua var en av mange bruer som ble sprengt som en del av «Operasjon Betongblanding» for å hindre den tyske tilbaketrekning mot Berlin. Natt til 14. mars satte fem nordmenn av sted på en lang skitur fra Måvann i Kroken med sekkene fulle av sprengstoff. Sprengladningene ble montert på brua uten at noen la merke til det. Aksjonen ble vellykket. Brua falt ned i elva og ingen kom til skade. Eksplosjonen kunne høres til Kragerø og til gårdene Eskeland og Vevstad i Gjerstad. Sønderåbrua ligger ved Voje langs fylkesvei 38, seks kilometer sør for Drangedal sentrum.

I 2022 ble ny informasjonstavle hengt opp på stedet av Drangedal Historielag.

Vurdering og tiltak krigsminner

Okkupasjonstida også for Drangedals del er godt dokumentert, bl.a. gjennom Drangedal Historielags temabok fra 1995. Noen av stedene det knytter seg hendelser står det i dag informasjonsskilt. En del informasjon kan en også finne på internett. Det bør vurderes tiltak for å markere flere steder der det var hendelser i okkupasjonstida.

6.9. Lag og foreningsaktivitet- kultur, idrett og fritid

Det var en kraftig vekst i antall lag- og foreninger fra slutten av 1800-tallet, og det ble behov for egne forsamlingshus. I Drangedal bygde arbeiderbevegelsen sine Folkets Hus i Prestestranda og på Neslandsvatn. Stats- og frikirkelige miljøer bygde egne bedehus og forsamlingshus, noen er borte, men mange av disse er fremdeles i aktiv bruk i dag. Egne idrettsforeninger/lag ble stifta flere steder i Drangedal fra begynnelsen av 1900-tallet. Flere av disse bygde også etter hvert også egne hus. Skytterbevegelsen sto også sterkt i Drangedal fra slutten av 1800-tallet, og flere skyteanlegg ble anlagt.

Vi vil her trekke fram ungdomshus som det ble bygd en rekke av rundt om i Drangedal rundt forrige århundre-skifte, noen er borte, mens noen er fremdeles i aktiv bruk.

Ungdomslag med egne ungdomshus

Ut fra avholdsforeninga «Dødens fremtid» ble ungdomslaget «Fram» stifta i Prestestranda. Fra avholdsforeninga «Fram» ved Tokestranda ble ungdomslaget «Solveig» stifta. Begge i 1895.

Stiftinga av de første ungdomslag i Drangedal må ses på bakgrunn av den sterke avholdsbevegelsen som var i bygda i 1890-åra. Målsaka, som seinere ble ungdommens merkesak, fikk også sin gryende start i Drangedal på denne tida.

Mange ungdomshus

Ungdomslaga «Fram» og «Solveig» ble snart egne lag. Når ungdomslaga etter hvert sto fritt på egne bein, og ikke lenger var underavdelinger av avholdslaga, meldte de seg inn i «Telefylkets frilynde ungdomssamlag».

Det kunne være motsetninger mellom disse frilynte ungdomslag og kirkelige foreninger flere steder i bygda. I Tørdal ble medlemmer av ungdomslag kalt «dei mørke».

Helt fram til 1906 hadde ikke «Fram» eget hus, men dette året fikk ungdomslaget bygd eget ungdomshus som de kalte «Vonheim». Huset kosta 2800 kr. I 1910 ble huset utvida. Vonheim ble revet for mange år sida, men lå nærmere Stemmenbrua i Kjeåsen.

Ungdomslaget «Solveig» tok i 1907 til med et iherdig arbeid for eget hus. Det var ferdig i 1909 og ble kalt «Solvang». Siden ble dette ungdomshuset utvida med matsal. Laget hadde også egen boksamling. Solvang ungdomshus eksisterer i beste velgående den dag i dag, med flere aktiviteter i regi av Solvang grendelag.

I Kroken ble det først stifta et ungdomslag i Brødsjø krets omkring 1895, «Samhold». Dette var et eget lag til det slo seg sammen med ungdomslaget «Framsteg» i 1916. Det hadde vært en idrettsforening i Kroken, som i 1909 ble gjort om til ungdomslaget «Framsteg». «Samhold» hadde kjøpt det gamle skolehuset på Brødsjø og «Framsteg» hadde kjøpt det gamle skolehuset på Heldal. Da laga ble slått sammen i 1916 ble begge husa solgt. «Framsteg» bygde da et ungdomshus som sto ferdig i 1921 og kosta omkring 23 000 kr. Dette huset fikk navnet «Folkvang». I 1980-åra pussa ei veteranbilgruppe opp lokalene. Snøen tok seinere knekken på taket og huset ble revet for noen år sida.

Ungdomslaget «Breidablikk» i Tørdal ble stifta i 1899. Laget fikk etter hvert sitt eget ungdomshus som ble kalt Furuheim. Dette huset er seinere pussa opp i flere omganger og er i aktiv bruk fremdeles.

Ungdomslaget Østerdølen i Østredalen i Tørdal ble stifta på Aabø skole i 1904. Det hadde da egentlig vært meninga å stifte et avholdslag, men de frammøtte på stiftingsmøtet mente lovene for avholdslag var for strenge, så de ble enige om ungdomslag i stedet. Folkeviseleiken sto sentralt blant aktivitetene de første åra. I 1939 realiserte ungdomslaget sin store drøm om eget hus ved hjelp av gratis tømmer og stor dugnadsinnsats. Ungdomshuset fikk navnet Elvarheim, og er fremdeles i bruk. Forsamlingshuset har gjennomgått flere oppgraderinger.

Av de nevnte ungdomshus som ble bygd, er Furuheim, Elvarheim og Solvang fremdeles i aktiv bruk, med betegnelsen grendehus.

6.10. Arkiv, bibliotek og museum

6.10.1. Drangedal Historielag

Drangedal historielag ble stifta i 1969, og har om lag 230 medlemmer. Laget arrangerer høstmøte og årsmøte i vårhalvåret med lokalhistoriske og rikshistoriske tema, og har gjerne en sommertur til en interessant gård eller plass i kommunen. Lagets formål er å ta vare på den rike kulturhistoria som bygda har. Eksempler på dette er: tidligere tiders skogsarbeid, jordbruk, seterdrift, jakt og fiske, gamle sagn, høgtidsskikker, allmenne levekår og dagligdagse hendelser, musikk og diktning. Bærebjelken i lagets prosjekter er «Det var ein gong – Minner frå Drangedal». Gjennom denne bokserien formidles mye av bygdas kulturhistorie.

Historielaget har også samlet lokalhistorisk materiale som film, lydopptak og bilder. Bildearkivet er digitalt tilgjengelig på historielaget nettside, Det arbeides med oppgradering av bildearkivet.

Historielaget tar også vare på lokale kulturminner gjennom løpende prosjekter med tilrettelegging, informasjonsskilt og vedlikehold.

Drangedal Historielag har egne arkiv- og lagerrom i Nystue på Drangedal bygdetun. I 2022 ble det undertegna samarbeidsavtale med Drangedal kommune om lokalhistorisk lag- og foreningsarkiv. En egen arkivgruppe ble danna, og et eget styre for dette arkivet bestående av to representanter fra historielaget samt kultursjef i Drangedal kommune. Historielaget har i tillegg flere privatarkiv, bokarkiv og egne arkiver i sitt lokalhistoriske arkiv.

6.10.2.Bibliotek

Drangedal bibliotek har en egen lokalhistorisk avdeling. Biblioteket har gjennom mange år hatt til utlån lokalhistoriske utgivelser som omhandler Drangedal. Biblioteket kan også fjernlåne lokalhistorie fra andre bibliotek, og hjelpe til med å finne fram i lokalhistoriske kilder.

6.10.3.Drangedal bygdetun

Drangedal bygdetun ble etablert av ungdomslaget Fram i 1962 og er et typisk friluftsmuseum, hvor alle de 19 bygningene er fraktet fra andre steder i Drangedal og bygget opp igjen. Et nytt administrasjons- og utstillingsbygg ble tatt i bruk i 2009. Et sagbruk ble flytta til bygdetunet i 2020, og er på dugnad innebygd med utstillingsvinduer i front.

Bygdetunet skal vise hvordan det så ut og hvordan livet ble levd «før i tida» i Drangedal. Bygningene er møblert med gjenstander som i all hovedvekt er gitt i gave til bygdetunet. Bygdetunet forvaltes og driftes av Drangedal bygdetunlag. Drangedal bygdetunlag er organisert som et frivillig lag og bygningene eies av laget, men den om lag 20 mål grunnen festes av Opplysningsvesenets fond.

Et større registreringsarbeid som lenge hadde vært under planlegging ble igangsatt i 2022. Gjenstander som tidligere er blitt manuelt registrert i protokoller, skal nå registreres manuelt i PRIMUS, en digital samlingsdatabase som de fleste museer i Norge bruker. PRIMUS kommuniserer med Digitalt Museum, slik at gjenstander som blir registrert på Drangedal bygdetun også blir formidla gjennom denne digitale publikumsløsningen, i tillegg til fysisk i utstillinger på bygdetunet.

De 19 eldre bygningene på bygdetunet krever mye vedlikeholdsarbeid, hovedsakelig på dugnad av bygdetunlagets medlemmer. Neste større prosjekt er legging av nytt tak på prestegårdslåven i 2023, der bygdetunet har fått tilskudd fra fylkeskommunen og Ta et tak-prosjektet.

Drangedal bygdetun er ikke del av de konsoliderte museumsnettverka i Norge, og får dermed ikke statsstøtte. Bygdetunet får kommunalt tilskudd til drift, lønn til en daglig leder i 50 % stilling. I tillegg betaler kommunen leie for festetomt til OVF. Til større vedlikeholds-, formidling- og andre prosjekter søker bygdetunlaget prosjekttilskudd.

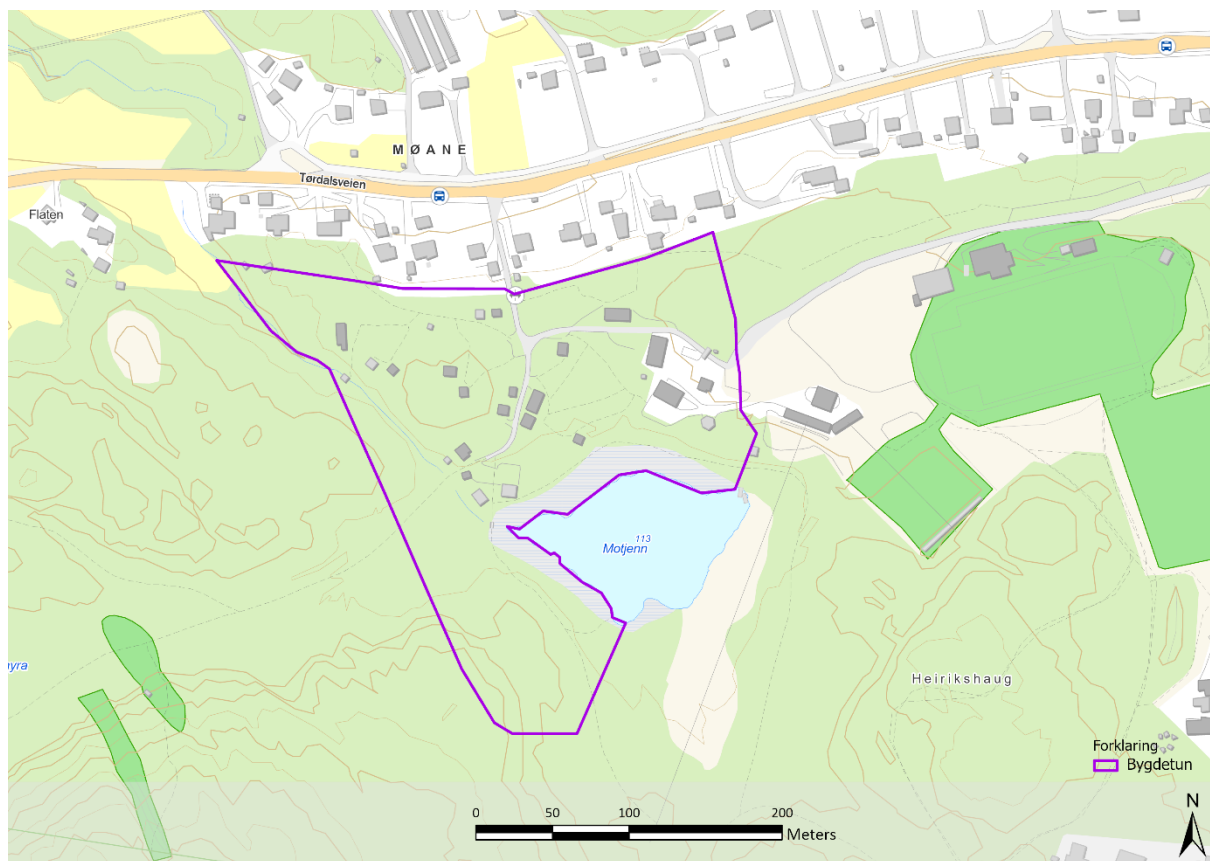

Fig. 17: Drangedal bygdetun. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

6.11. Minnesmerker

Det finnes flere minnesmerker over hendelser knytta til historie og sagnstoff i Drangedal. Her trekker vi fram noen. I handlingsplanen er et av måla å få en samlet oversikt over alle slike minnesmerker i Drangedal. Registrering av disse i Kulturminnesøk er et foreslått tiltak.

6.11.1. Gråtopplassen på Vrålstad

Gråtopplassen (Vrålstad) ble ved 500-årsjubileet i 1938 anlagt som et minnesmerke over Hallvard Gråtopp som var leder for bondeopprøret i. En bauta ble oppført i stein på den ringforma plassen. På stedet er det et oppheng for informasjonsplakat om Hallvard Gråtopp. Treverket er ganske råteskadet og konstruksjonen er i ferd med å ramle fremover. Den er nå puffet litt bakover, så den utgjør ingen fare for besøkende, men den må gjøres noe med.

6.11.2. Bautaen ved Drangedal kirke

Øverst på bautaen står: «Desse drangedøler stridde 1814 for landet vårt». Bautaen ble reist 17. mai 1914. Deretter følger 35 navn. Steinen til bautaen ble funnet ved Haugen, i ei bukt som ble kalt Trytebukta.

På bautaen ved kirka er skriften pr 2022 tilnærmet uleselig, og det bør gjøres tiltak for å kunne friske opp skriften.

6.11.3. Bautaen ved Tørdal kjørke

«Desse tørdøler var med og verja Norigs fridom 1814,» står det på bautaen ved Tørdal kjørke. Deretter følger 17 navn på menn som deltok som grensevakter og til dels var i kamp med svenske styrker i 1814. Bautaen ble reist av «takksame tørdøler» 17. mai 1914. Steinen ble kila ut ved riksveien i Sagdalen/Langemyr.

6.12 Oversiktskart kulturmiljø Drangedal kommune

I kartet er kulturminner og kulturmiljøer beskrevet i kulturminneplanen markert. For å se kart over alle pr i dag kulturminne- og SEFRAK-registreringer i Drangedal, gir nettsida Miljøstatus.no en slik oversikt: <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/>

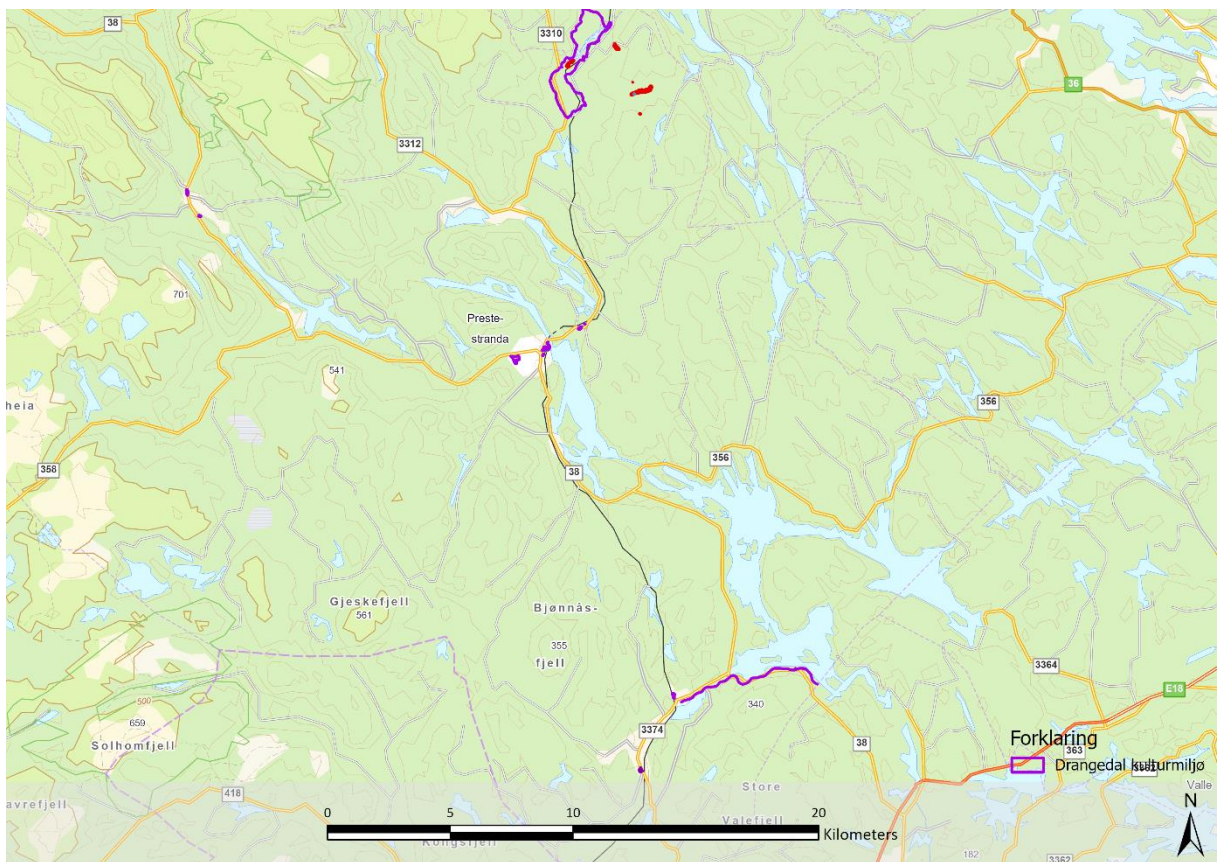

Fig. 18: Oversiktskart kulturmiljø i Drangedal kommune. Kart utarbeida av Kulturarvavdelingen, Vestfold og Telemark fylkeskommune.

7. Tilskuddsordninger innen kulturminnefeltet

Det finnes en rekke tilskuddsordninger innen kulturminnefeltet. På nettsidene til avdeling for Kulturarv i Vestfold og Telemarks fylkeskommune finnes oppdatert oversikt over både private og offentlige tilskuddsordninger.

Kulturarv har også rådgivende tjenester som private eiere av kulturminner kan benytte seg av. På Riksantikvarens nettsider finnes det også oversikt over tilskuddsordninger. Kultursjef i Drangedal kommune er også ansvar for kulturminnefeltet, og kan opplyse om og henvise videre til gjeldende tilskuddsordninger.

Bygningsverntjenesten Vestfold og Telemark er en gratis rådgivingstjeneste for eiere av eldre, verneverdige hus og anlegg i Vestfold og Telemark. I 2022 lanserte Bygningsverntjenesten en ny tjeneste for gratis befaring av verneverdige hus.

Rådgivningstjenesten omfatter eldre og verneverdige hus. Stort sett vil dette være aktuelt for hus bygget før 2. verdenskrig, men husets alder er ikke nødvendigvis avgjørende. Tjenesten kan også gjelde for hus som oppfattes som verdifulle av eiere og brukere.

Det finnes en rekke nettsider der det går an å finne gode tips for bygningsvern og kulturminner, som Kulturminnefondet.no, Fortidsminneforeningen.no, Norsk Kulturarv (kulturarv.no) Byggogbevar.no og Gamletrehus.no.

8. Kildeliste

8.1. Litteraturliste:

«Aktiv i Nærmiljøet - Temahefte om universell utforming av sentrumsnært friluftsliv og kulturminne», utg. KS, 2021. Lenke:
<https://www.ks.no/contentassets/b3b7ed461beb434f8615c0c92a5a1f1e/AktivINarmiljoet.pdf>

Bane NORs informasjonsside om Drangedal stasjon

Bjerke, Thor, Holom, Finn (2004). Banedata 2004. Hamar/Oslo: Norsk Jernbaneklubb/Norsk Jernbanemuseum. s. 240–241.

Blinkskudd i 100 år! – Drangedal Skytterlag 1893-1993, utg. Drangedal Skytterlag 1993.

Dahl, Aasmund red. (1984). NSBs bygningsregistrering: Kristiansand distrikt: Sørlandsbanen. NSB Arkitektkontoret. s. 63–70.

Det var ein gong – Minner frå Drangedal, årbokserie (bok 1-45) utg. Drangedal Historielag 1976-2022

«Fornminner i Telemark – rapport om topografisk-arkeologisk registrering for det økonomiske kartverket. Drangedal kommune.», UIO, inst. For arkeologi, kunsthistorie og numismatikk, Oldsaksamlingen, Oslo 1991.

«Framtid med fotfeste - Kulturminnepolitikken», St.meld. nr 35 (2012-2013)

Fredningsplan for etterreformatoriske kulturminner i Telemark (1995), Telemark fylkeskommune:
<https://www.yumpu.com/no/document/view/18299862/fredningsplan-for-etterreformatoriske-kulturminner-i-telemark>

Gardåsen, Tor Kjetil: Hus i Drangedal – byggeskikk, folk og miljø, utg. Drangedal Bygdetun i samarbeid med Telemark Museum.

Haugene, Kjell Peder: «40 turer i Drangedal og Gautefall», 2014.

Henneseid, Stian: «Hallvard Gråtopp og bondeopprøret 1438»,

Henneseid, Stian: "Skulesoge frå Drangedal", Det var ein gong – Minner fra Drangedal nr.14, utg. Drangedal Historielag, 1991.

Henriksveen, Herman (red.) og Halvor Tveraaen (foto): Kirker i Telemark (Flora forlag: Stathelle, 1986).

Kirkesok.no <https://kirkesok.no/kirke/081700301>

Kjendsheim, Anne: Fra glødelampe til fiber – med Drangedal Everk i 100 år, utg. av Drangedal Everk 2020.

«Kultur- og naturattraksjoner i Drangedal kommune - prosjektarbeid 1991-1992», utg. Drangedal kommune 1992.

Kulturrunden ved Nakksjø:

<https://kulturrunden.no/onewebmedia/15%20kulturminner%20p%C3%A5%2015%20kilometer.pdf>

Lande, Åsulv: Kyrkje og kristenliv i Drangedal soknekall, utg.1950

Lauvhjell, Arne: Kroken kjørke 100 år (Kroken sokneråd, 2010)

Liste over Kulturminner i Drangedal på Wikipedia, henta fra Riksantikvarens liste over kulturminner: https://no.wikipedia.org/wiki/Liste_Over_kulturminner_i_Drangedal

«Mellom Lunde og Sira, Festskrift til Jernbanepersonaleets Interessekontor Kristiansand 75 års jubileum 1925 - 2000".

Mobilisering som bygdeutviklingsstrategi- evaluering av Bygdemobiliseringsprosjektet i Telemark, rapport nr.116, Telemarksforskning 1996

Mulighetsstudie Tørdal Møllepark, v.bachelorstudenter Univ.i SørøstNorge, år? (etter 2017)

«Nasjonale forventningar til regional og kommunal planlegging 2019-2023», Regjeringa.

Nettbiblioteket nb.no, søk i aviser, litteratur

Nordby, Guro, Drangedal 1900-2000- utvikling og kulturhistorie (2005)

Norske gardsbruk : Telemark. 1 : Bamble - Bø - Drangedal – Fyresdal, 1997

Naas, Olav T.: Drangedal i eldre tid, 2004.

Naas, Olav T.: Drangedal – fortids minne lever her, 2007

Naas, Olav T.: Hallvard Gråtopp frå det historiske Telemark, 2010.

Naas, Per: Klokkergården Stemmen, Det var ein gong – Minner frå Drangedal nr. 25, utg. Drangedal Historielag, 2002.

Naas, Per Kr. Og Tor Jørgen N. Melås, Husmannsplassane nordøst i Drangedal, 2008

Naas, Per K.: Drangedal kjørke 225 år. Utgitt av Drangedal menighetsråd, Bø 2000.

Prosjektskisse turvei Tørdal Møllepark. Utarbeidet av Grenland Friluftsråd, år? (etter 2017)

Rasmussen, Alf Henry: [Våre kirker. Norsk kirkeleksikon](#) (Vanebo forlag, 1993)

Riksantikvarens strategi for arbeid med kulturarv i kommunane 2019-2022

Røsvik, Øystein: Gamle ferdselsveier i Drangedal, utg. Drangedal Historielag 2020

Sannes, Olav: Drangedal med Tørdal, bygdebok, utg. 1924.

Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner.

Stortingsmelding nr. 16 (2019–2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken — Engasjement, bærekraft og mangfold.

Straume, Dag: «Samferdsel i 100 år – bilruta Tørdal-Kragerø 1909-2009», 2009.

Telemarks historie bd.1-3, utg. 2014.

Tilstandsrapport Merkebekk stasjon, Merkebekk 16, 3760 NESLANDSVATN, Ramberg takst, 2022.

Turveg Kragerøbanen. Rapport av AsplanViak, 2017

«Utbygget vannkraft i Norge», 1930, NVE

«Utbygget vannkraft i Norge», 1946, NVE

«Utkast til fagrapport -Kulturmiljøer og landskap av nasjonal interesse i Telemark», Kulturarv Vestfold og Telemark, 2022.

Tre folkemøter om Kulturminneplan (referater)

Befaring til Tørdal Mølle 19. mai 2022 (notat)

8.2. Digitale kilder

Askeladden.ra.no (for saksbehandlere, krever innlogging)

Kulturminnesøk, <https://www.kulturminnesok.no/>

Nasjonalbibliotekets nettbibliotek, www.nb.no

Digitalarkivet.no

Kommunekart.com

Miljøstatus.no

Riksantikvaren.no

Kulturarvavdelingen Vestfold og Telemark fylkeskommune,
<https://www.vtfk.no/meny/tjenester/kultur/kulturarv/>

Veileder for Verdisetting og verdivekting av kulturminner, [Veileder verdisetting.pdf \(riksantikvaren.no\)](#)

Norske kirker, <https://www.norske-kirker.net/>

Norsk jernbaneklubbs stasjonsdatabase, <https://forsk.njk.no/stdb/>

9. Handlingsplan

HANDLINGSPLAN KULTURMINNEPLAN DRANGEDAL KOMMUNE 2023 – 2030

	TILTAK	OPPSTART	MULIGE SAMARBEIDSPARTNERE
	Implementere kulturminneplanen i kommunens avdelinger	Høst 2023	Kommuneadministrasjon
	Innføre Drangedal kommunes kulturvernpris, skal gjelde både materiell og immateriell kulturarv. Sak lages på dette vår -23	2023	Hovedutvalg KMK og PTNM er «jury» for prisen
	PLANARBEID		
1	Ta med verneverdige kulturminner inn i kommuneplanarbeid og annet planarbeid. Vurdere hensynssone H570 på disse.	Løpende	Grunneiere. Kontaktperson (rådgiver) i fylkeskommunen.
2	Lage oversikt over bygninger eldre enn 1650.	2024	Grunneiere. Veileder og støttepartner: fylkeskommunen.
3	Lage oversikt over bygninger eldre enn 1850	2025	Grunneier. Veileder og støttepartner: fylkeskommunen.
4	Videre vurdere flere av innspillene til kulturminneplan.	Løpende	Grunneiere. Kontaktperson (rådgiver) i fylkeskommunen.
5	Lage en samlet oversikt over tømmerfløtningsanlegg.	2025	Lag og foreninger
6	Lage historisk oversikt over gruvedrift i Drangedal	2024	Aktuelle lag og foreninger.
7	Videreføre arbeidet med registrering av kulturminner tilknytta vannet som ferdselsåre.	2023	Drangedal historielag er alt i gang med et prosjekt for registreringer av brygger og båtstøer langs Toke.
	FORMIDLING		
1	Opplyse om og videreformidle informasjon om tilskuddsordninger innen kulturminner og kulturarv.	2023	Grunneiere, kulturarvavdelingen i fylkeskommunen, Kulturminnefondet, Fortidsminneforeningen.
2	Tilgjengelig informasjon fysisk (skilting mv.) i landskapet og digitalt (qr-koder mv.)	2023	Lag og foreninger, grunneiere
	SKJØTSEL OG VEDLIKEHOLD		
1	Ivaretagelse og oppgradering av Rundkolttårnet.		
2	Restaurering av bakeri i Strandgata 24	2023	Grunneiere, kulturarvavdelingen i fylkeskommunen.
3	Historiske ferdselsårer	Løpende	Grunneiere, kulturarvavdelingen i fylkeskommunen.

4	Gråtopp-plassen på Vrålstad	Løpende	Grunneiere, Drangedal historielag
5	Minnebautaen ved Drangedal kirke	Løpende	
	DIGITALISERING		
1	Utarbeide et eget kartlag for kulturminner som vises i kommunens kartløsning for publikum. Oppdateres jevnlig	2023	Kulturarvavdelingen i fylkeskommunen kan veilede.
2	Legge inn nyere tids kulturminner i Kulturminnesøk.	Løpende	Alle som har registrert bruker i Kulturminnesøk.no. Lag og foreninger.
3	Digitalisere deler av Lokalhistorisk arkiv	Løpende	Digitaliserende deler av Lokalhistorisk arkiv.
4	Registrering av bygninger og gjenstander på Drangedal bygdetun	Løpende	Ansvar: Drangedal bygdetun
5	Oversikt over minnesmerker i Drangedal (registrere i Kulturminnesøk)	2024	Drangedal historielag og andre aktuelle lag og foreninger.